

सूचनाको हक

पारदर्शिता र सहभागिताको आधार

हाते पुस्तिका

Canada

FREEDOM FORUM

"A Nepali CSO (civil society organization) dedicated to democracy, human rights and governance"

Sustainable use of Technology for Public Sector Accountability in Nepal (Susasan) परियोजना क्यानाडा सरकारको ग्लोबल अफेयर्स क्यानाडाको आर्थिक सहयोगमा अन्तर्राष्ट्रिय अध्ययन तथा सहयोग केन्द्र-सेसीले फ्रिडम फोरम र योङ्ग इन्नोभेसन्ससँगको साभेदारीमा नेपालका ६ जिल्लाका स्थानीय साभेदार संस्थाहरु मार्फत् त्यहाँका १२ वटा स्थानीय सरकारहरु (नगरपालिका र गाउँपालिका)मा कार्यान्वयन गरिरहेको छ ।

सूचनाको हक

पारदर्शिता र सहभागिताको आधार

हाते पुस्तिका

Canada

FREEDOM FORUM

"A Nepali CSO (civil society organization) dedicated to democracy, human rights and governance"

लेखन-सम्पादन: तारानाथ दाहाल

लेखन-संकलन: प्रमोद भट्टराई

सूचनाको हक

पारदर्शिता र सहभागिताको आधार

प्रतिलिपि अधिकार © फ्रिडम फोरम, २०२०

विषय-सूची

भूमिका.....	ड
१. सूचनाको हक	१
२. सूचनाको स्वतः खुलासा.....	६
३. सूचना माग प्रक्रिया.....	१४
४. सूचनाको हक र स्थानीय सरकार	१९
५. सूचनाको हकको प्रयोग	२३
६. सूचनाको हकसँग सम्बन्धित केही शब्दको अर्थ	३१
७. निवेदनका ढाँचाहरू.....	३५
८. सफलताका कथाहरू	३९
अनुसूचीहरू:	
क. सूचनाको हकसम्बन्धी मोबाइल एप्लिकेसन (RTI Nepal App).....	५०
ख. सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४	५१
ग. सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली २०६५	६८
घ. सूचनाको हकसम्बन्धी थप जानकारीका लागि	८०
ड. सन्दर्भ सामग्रीहरू.....	८३

भूमिका

सूचनाको हक मानिसको जन्मसिद्ध मौलिक हक हो । जनताले तिरेको करबाट चल्ने सार्वजनिक निकायहरूमा रहेका सूचनाको खोजी, प्राप्ति र प्रवाहमा कुनै पनि अवरोध नभई त्यस्ता सूचनामा नागरिकको सहज पहुँच हुने स्थिति रहनुलाई नै सूचनाको हक हुनु हो भन्ने मानिन्छ । आफ्नो सरोकारको वा सार्वजनिक सरोकारका कुनै पनि विषयका सूचना सहज, सरल र निःशुल्क तथा मागेकै स्वरूपमा र चाहेकै समयमा पाउने हकलाई कानुनी र व्यावहारिक रूपमा प्रत्याभूत गरिनुपर्ने मान्यता आधुनिक राज्यहरूले आत्मसात गरेका छन् । नेपालले संवैधानिक विकासका क्रममा २०४७ सालदेखि नै यो मान्यतालाई स्वीकार गरेको हो । तर, व्यवहारमा नागरिकले यो हक प्राप्त गर्न विभिन्न चुनौती भेल्ले परिरहेको छ ।

जबसम्म जनताले जान्न पाउने वा थाहा पाउने हक सहज रूपमा उपभोग गर्न पाउँदैनन्, तबसम्म कुनै पनि समाज वा देश वास्तविक रूपमा लोकतान्त्रिक हुन सक्दैन । सुसूचित जनताले मात्र आफूमा रहेको सार्वभौमसत्ताको मूल्य बुझ्छन् अनि आफ्नो राज्य वा सरकारलाई सही रूपमा सञ्चालन गर्न सक्छन् । यथार्थमा लोकतन्त्रमा राज्य वा सरकार भनेको सबै नागरिकको सार्थक सहभागितामा मात्र निर्माण र सञ्चालन हुने परिकल्पना गरिएको हुन्छ । त्यसैले राज्य तथा सरकारका निकायले गर्ने कुनै पनि निर्णय, निर्णय प्रक्रिया तथा निर्णय कार्यान्वयन जस्ता विषयमा नागरिकलाई जान्न पाउने हक दिइएको हो । नजानेका वा थाहा नपाएका जनताले आफ्नो हक, अधिकार, कर्तव्य मात्र नजान्ने होइन कि उनीहरू यथार्थमा कुनै पनि नागरिक भूमिका पूरा गर्न सक्दैनन् । तसर्थ, सहभागितामूलक प्रजातन्त्रको मान्यतालाई सार्थक बनाउन सूचनाको हक व्यवहारमा सुनिश्चित हुनुपर्छ ।

सूचनाको हकले जनतालाई सशक्तीकरण त गर्छ नै, यसबाट उनीहरूले एक उत्तरदायी र जवाफदेही सरकार तथा जिम्मेवार नेतृत्व बनाउन सक्रिय भूमिका पूरा गर्न सक्छन् । यसले नागरिकलाई राज्यप्रतिको विश्वास र भरोसाको मात्रा बढाइदिन्छ, अनि सरकारलाई जनताको रचनात्मक सहयोग र सहभागिता प्राप्त गर्न सहयोग पुग्छ । सूचनाको हकले जनतालाई न्याय पाउन पनि सहयोग गर्छ । सूचनाको हक

प्रयोग गरेर जनताले भ्रष्टाचारविरुद्ध लड्न सक्छन् । आफूले तिरेको करको हिसाब खोज्न पाउनु मात्र होइन, आफूले पाउनुपर्ने सेवाहरू सहज रूपमा प्राप्त गर्न पनि जनतालाई यसले मद्दत गर्छ । त्यसैले सूचनाको हक आमजनताका लागि सुशासन प्राप्तमा सहयोग गर्ने भरपर्दो औजार हो ।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन कानूनलाई राम्ररी प्रयोग गरेका देशहरूले प्रजातन्त्रको अभ्यासलाई निकै सुदृढ गरेका छन् भने सुशासन सुनिश्चित गरी आर्थिक विकासलाई तीव्रता दिन पनि सफल भएका छन् । विश्वव्यापी रूपमा सूचनाको हक एउटा लोकतान्त्रिक सभ्यता मापनको आधार पनि बन्दै गएको छ । त्यसैगरी सूचनाको हकको प्रयोगको अवस्था असल शासन र उत्तरदायी सरकारको अभ्यास जाँच्ने आधार पनि बन्न पुगेको छ ।

हामी नेपालमा यो हकको बारेमा शिक्षा र जनचेतनाको विस्तार गर्न निरन्तर क्रियाशील छौं । यसको प्रयोग गरेर नागरिक, समाज र सरकारले विभिन्न लाभ प्राप्त गरेका राम्रा उदाहरणहरू छन् । त्यसैले हामी यसबारे आममानिसमा चेतना विस्तार गर्दै यसको प्रयोगमा सहयोग पुऱ्याउने अभियानमा संलग्न छौं ।

यस पुस्तिकाको विषयवस्तु सडकलन र लेखनमा फ्रिडम फोरमका सुशासन अधिकृत प्रमोद भट्टराईको मिहिनेतलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै, सहकर्मीहरू कृष्ण सापकोटा एवं सुशासन परियोजनाकी राष्ट्रिय स्वयंसेवक संविदा रेग्मीलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । यसका साथै सुशासन परियोजनाका कार्यक्रम सञ्चालक संस्थाहरूका साथीहरू सबैलाई पुस्तिका प्रकाशनका क्रममा पुऱ्याउनु भएको सहयोगका लागि विशेष धन्यवाद एवं आभार व्यक्त गर्छु । यो पुस्तिका यही क्रमको एउटा प्रयास हो । आशा एवं विश्वास छ यो पुस्तकले सूचनाको हक कार्यान्वयनबारे स्थानीय सरकारको तहमा पनि सरकार र नागरिक दुवै पक्षलाई सहयोग पुऱ्याउनेछ ।

तारानाथ दाहाल
कार्यकारी प्रमुख
फ्रिडम फोरम

कुनै पनि राज्य जनताले तिरेको करबाट चल्छ । तसर्थ राज्यको सबै सम्पत्ति आमदानी खर्च भनेको जनताकै पैसा हो । आफूले तिरेको पैसा कहाँ कसरी खर्च भयो सोको हर-हिसाब जान्न पाउनु प्रत्येक करदाताको हक हुन्छ । त्यस्तै कुनै पनि राष्ट्रको सार्वभौमसत्ता त्यहाँका जनतामा निहित हुन्छ । कुनै पनि राष्ट्रको अन्तिम निर्णय कर्ता पनि आम जनता नै हो । त्यसैले राष्ट्र सबैको साझा स्वामित्वको विषय हो । यसको अर्थ हरेक जनता राष्ट्रका मालिक, हिस्सेदार र साभेदार हुन् ।

हरेक मानिसलाई जन्मिएपछि यस विश्व जगतमा आत्मसम्मानपूर्वक बाँच्ने र सक्रिय हुने हक हुन्छ । एउटा स्वाभिमानी मानिस हुन सुसूचित र सचेत हुनुपर्छ । त्यसका लागि उसले थाहापाउने वा जान्न पाउने अवस्था निर्वाध पाउनुपर्छ । थाहा पाउनबाट बञ्चित भए उसको ज्ञान र क्षमताको अनन्त सम्भावना कुण्ठित हुनपुग्छ । तसर्थ जान्न पाउनु मानिसको जन्मसिद्ध हक हो ।

यिनै मान्यतालाई सार्थक बनाउन सूचनाको हकसम्बन्धी मान्यता विकास भएको हो । आज विश्वका १ सय २९ देशमा यससम्बन्धी कानुनी हक सुनिश्चित भएको छ ।

१.१ सूचना

सूचना भनेको कुनै पनि विषयको जानकारी हो । कुनै घटना वा घटनापूर्व हुने आवश्यक, सोच योजना, कारण, कार्यान्वयन र त्यसले दिने वा दिन लागेको परिणामका बारेमा सबैभन्दा पहिले प्राप्त हुने जानकारी नै सूचना हो । यसर्थमा सूचना भनेको अहिलेसम्म थाहा नभएको जानकारी हो । कुनै अक्षर, चिह्न, ध्वनि, दृश्य वा स्वादमा पनि

सूचना

- तथ्याङ्क/आँकडा
- दस्तावेज
- वस्तुको नमुना
- स्थान अवलोकन
- ध्वनि, दृश्य र स्वाद तथा गुण

सूचना हुन्छ। सूचना भन्नाले जानकारी, समाचार, तथ्य, तथ्यांक, अभिलेख आदिलाई जनाउँछ। सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको परिभाषाअनुसार “सूचना” भनेको सार्वजनिक निकायबाट सम्पादन हुने वा भएको सार्वजनिक महत्वको निर्णय वा काम, सो कामका सम्बन्धमा भएका कारबाही वा निर्णयसँग सम्बन्धित कुनै लिखत, सामग्री वा जानकारी आदि हो। यसैगरी सार्वजनिक निकायमा रहेको कुनै पनि तथ्यांक, विवरण, दस्तावेज वा वस्तु पनि सूचना हो-चाहे त्यो निजी सरोकारको होस् वा सार्वजनिक सरोकार हुने।

१.२ सूचनाको हक

आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि सूचना माथिको पहुँच नै सूचनाको हक हो। सूचना माग्ने, प्राप्त गर्ने, अध्ययन गर्ने र त्यो अध्ययनको आधारमा सूचनाको उपयोग गर्ने अधिकार नै सूचनाको हक हो। सूचनाको हकअन्तर्गत सूचना खोज्ने र माग्ने, मागेको सूचना प्राप्त गर्ने र प्राप्त गरेको सूचना प्रयोग गर्न पाउने हक निहित हुन्छ। यसमध्ये कुनै एकको अनुपस्थितिमा पनि सूचनाको हक प्रत्याभूत भएको मान्न सकिँदैन। सूचनाको हक सार्वजनिक निकायमा रहेको व्यक्तिगत वा सार्वजनिक महत्वको सूचनामा रहन्छ।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको उद्देश्यहरू

- राज्यका काम कारबाही लोकतान्त्रिक पद्धतिअनुरूप खुला र पारदर्शी बनाउने;
- राज्यलाई नागरिकप्रति जवाफदेही र जिम्मेवार बनाउने;
- सार्वजनिक निकायमा रहेको सार्वजनिक महत्वको सूचनामा आम-नागरिकको सरल र सहज पहुँच बनाउने;
- राज्य र नागरिकको हितमा प्रतिकूल असर पार्ने सम्बेदनशील सूचनाको संरक्षण गर्ने; र
- नागरिकको सुसूचित हुने हकलाई संरक्षण र प्रचलन गराउने।

प्रत्येक मानिसले समाज व्यवस्था, राज्य तथा विश्वका बारेमा थाहा पाउनुपर्छ। सबै विषय थाहा पाएपछि व्यक्ति सशक्त हुन्छ र आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्न सक्षम हुन्छ भन्ने मान्यताअन्तर्गत यो हकलाई मानिसको नैसर्गिक हकका रूपमा लिइएको हो। यसैगरी कुनै पनि राज्य प्रत्येक सार्वभौम नागरिकबाट निर्माण र सञ्चालन हुने भएकाले त्यो राज्य हरेक नागरिक प्रतिउत्तरदायी रहनुपर्छ, भन्नु नै सूचनाको हकको अवधारणा हो।

सूचनाको अधिकारअन्तर्गत सार्वजनिक निकायमा रहेका कुनै पनि लिखत, सामग्री वा सो निकायको काम कारवाहीको अध्ययन वा अवलोकन गर्ने अधिकार तथा उल्लेख गरिएका लिखतको प्रमाणित प्रतिलिपि प्राप्त गर्ने अधिकार पर्छ। यसका साथै सूचनाको अधिकारअन्तर्गत सार्वजनिक महत्वको निर्माण कार्य भइरहेको स्थलको भ्रमण र अवलोकन गर्ने, कुनै सामग्रीको प्रमाणित नमुना लिने वा कुनै पनि किसिमको यन्त्रमा राखिएको सूचना त्यस्तो यन्त्रमार्फत प्राप्त गर्ने अधिकारसमेतलाई जनाउँछ। उदाहरणका लागि यदि कुनै सडक निर्माण भइरहेको छ भने नागरिकलाई त्यस सडक निर्माणमा प्रयोग भएका निर्माण सामग्रीको प्रमाणित नमुना प्राप्त गर्नेदेखि सार्वजनिक निकायको कम्प्युटरमा रहेको तथ्यांक जस्तो स्वरूपमा छन् उस्तै स्वरूपमा प्राप्त गर्ने र तस्वीर, दृश्य खिच्ने र लिनेसम्मका अधिकार पर्छन्।

१.३ मौलिक हक

सूचनाको हक संविधानद्वारा प्रत्याभूत मौलिक हकमध्ये एक प्रमुख नागरिक हक हो। नेपालको संविधानको धारा २७ मा यो व्यवस्था छ। यस हकअन्तर्गत नागरिकले सार्वजनिक निकायमा रहेको आफूसँग सम्बन्धित व्यक्तिगत तथा सार्वजनिक महत्वका सूचना प्राप्त गर्न सक्छन्। सूचनाको हकलाई कार्यान्वयनमा ल्याउन सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४ र सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली २०६५ निर्माण भएको छ। साथै राष्ट्रिय सूचना आयोगलगायत विभिन्न संरचनागत व्यवस्था पनि गरिएका छन्।

१.४ सार्वजनिक निकाय

सार्वजनिक निकाय भन्नाले जनताले तिरेको राजस्वबाट सञ्चालन हुने वा सो खर्च हुने निकाय हो। यस आधारमा सार्वजनिक निकायअन्तर्गत तिनै तहका सम्पूर्ण सरकारी कार्यालय, संस्थान, आयोग, राज्यद्वारा गठित संस्था, कानूनद्वारा स्थापित संघ-संस्था, समिति, राज्यद्वारा बजेट प्राप्त भई सञ्चालित संस्थाहरू, राजनीतिक दल, गैरसरकारी तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूसमेत पर्छन्। अझ स्पष्ट बुझ्दा कुनै पनि वैधानिक संरचना जसका निर्णय र गतिविधि सानो वा ठूलो समुदाय प्रत्यक्ष रूपमा प्रभावित हुन्छ, ती सबै सार्वजनिक निकाय हुन्।

सूचनाको हक

- सूचना माथिको पहुँच हो ।
- व्यक्तिगत सूचना प्राप्त गर्ने हक हो ।
- सार्वजनिक महत्वको सूचना माथिको हक हो ।
- सार्वजनिक निकायमा भएको सूचना पाउने हक हो ।

ती सबै सार्वजनिक निकायले जनताकै करबाट जनताकै नाममा जनताका लागि कार्य सम्पादन गर्ने हुँदा त्यस्ता निकायमा रहेका सूचनाबारे जनताको स्वतः हक रहन्छन् । ती सबै निकायले जनतालाई आवश्यक पर्ने सूचना नियमित उपलब्ध गराउनुपर्छ र ती निकायसँग जनतालाई आफूलाई आवश्यक परेको कुनै पनि सूचना माग्ने अधिकार सूचनाको हकले सुनिश्चित गर्छ ।

१.५ आफ्नो सरोकार

कुनै पनि सार्वजनिक निकाय जनताकै निकाय भएकाले ती कार्यालयहरूमा व्यक्ति/नागरिकका विभिन्न विषयका जस्तै, पहिचान, स्वास्थ्य, सम्पत्ति, व्यवसाय, शिक्षा, सुविधा, सम्बन्ध आदि बारेका विवरण, कागजात, तथ्यांकहरू हुन्छन् । यस्ता सूचनामा सार्वजनिक चासो नहुन पनि सक्छ तर स्वयं व्यक्तिका लागि भने ती महत्वपूर्ण हुन सक्छन् । त्यस्ता सूचनाहरूलाई आफ्नो सरोकारको सूचना भनिन्छ । यसमा व्यक्तिको श्रीमान्-श्रीमती, छोरा-छोरी र परिवारका सदस्यहरू समेतका सूचना पनि पर्छन् । यस्ता सूचनामा आफ्नो सरोकार रहन्छ जसमा सूचनाको हक लाग्छ ।

१.६ सार्वजनिक सरोकार

कुनै पनि सार्वजनिक निकायमा रहेका व्यक्तिगत बाहेकका सम्पूर्ण सूचनाहरू सार्वजनिक सरोकारका हुन् । सार्वजनिक चासो रहने बजेट, निर्णय प्रक्रियाहरू, कानून, नीतिहरू, सेवाहरू आदि सबैसँग सम्बन्धित सूचना सार्वजनिक सरोकारका सूचना हुन् ।

१.७ सूचनाको अपवाद

सूचनाको हक भनेको अधिकतम खुलापन हो । सार्वजनिक निकायहरूले आफूसँग रहेका

कतिपय संवेदनशील सूचनाहरू भने संरक्षण गरेर राख्नुपर्छ। जसलाई सूचनाको हकको अपवादका क्षेत्र भनिन्छ। ती विषयका सूचना भने स्वतः खुलासा गर्नुहुँदैन।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४ ले पाँच प्रकारका सूचनाहरू सार्वजनिक निकायले संरक्षण गरेर राख्नुपर्ने र तत्काल सार्वजनिक नगर्ने सूचीमा राखेको छ।

- क) सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक शान्ति सुव्यवस्था वा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा गम्भीर खलल पार्ने।
- ख) अपराध अनुसन्धान, तहकिकात तथा अभियोजनमा प्रत्यक्ष असर पार्ने।
- ग) आर्थिक, व्यापारिक तथा मौद्रिक हित वा बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण वा बैंकिङ वा व्यापारिक गोपनीयतामा गम्भीर आघात पार्ने।
- घ) विभिन्न जाति वा सम्प्रदायबीचको सु-सम्बन्धमा प्रत्यक्ष खलल पार्ने।
- ङ) व्यक्तिगत गोपनीयता र व्यक्तिको जीउ, ज्यान, सम्पत्ति, स्वास्थ्य वा सुरक्षामा खतरा पुऱ्याउने।

माथि उल्लेखित पाँच प्रकारका सूचना भनेर मात्र हुँदैन, ती सूचनाका कारण तत्काल र प्रत्यक्ष नकारात्मक असर पर्ने अवस्था विद्यमान रहेको देखाउनुपर्ने दायित्व सूचना संरक्षणको दावी गर्ने निकायसँग रहन्छ।

०२

सूचनाको स्वतः खुलासा

सूचनाको स्वतः खुलासा भन्नाले सबै सार्वजनिक निकायमा रहेका सार्वजनिक सरोकारका सूचना समय-समयमा अध्यावधिक गर्ने र स्वतः सार्वजनिक गर्नुपर्ने दायित्व तथा कर्तव्य रहेको हुन्छ जसलाई स्वस्फुर्त प्रकाशन (Proactive Disclosure) भनिन्छ ।

२.१ सूचना अधिकारी र सूचना शाखा

हरेक निकायले आफ्नो कार्यालयको प्रमुखभन्दा दोस्रो वा तेस्रो जिम्मेवारीमा रहेको कुनै पदाधिकारीहरूमध्ये एकलाई सूचना अधिकारी तोक्नुपर्छ । साथै सूचना शाखाको स्थापना गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था छ ।

सूचनाहरू स्वतः पारदर्शी गर्न, व्यवस्थापन गर्न र प्रदान गर्नका लागि विभिन्न माध्यम र विधिहरू अवलम्बन र प्रयोग गर्न सूचना अधिकारी जिम्मेवार हुन्छन् ।

२.२ स्वतः सार्वजनिकीकरणको सूची

सबै निकायले कम्तीमा निम्न प्रकारका सूचनाहरू प्रत्येक ३-३ महिनामा अध्यावधिक गरी स्वतः प्रकाशन गर्नुपर्छ भन्ने व्यवस्था नेपालको सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४ मा छ ।

- क) निकायको स्वरूप र प्रकृति : ऐतिहासिक पृष्ठभूमि सहितको संगठन संरचनाको विवरण ।
- ख) निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार : सरकारको कार्य विभाजन नियमावली, प्रचलित ऐन र संगठन तालिका पारित हुँदा सुम्पिएका जिम्मेवारी राख्ने ।
- ग) निकायमा रहने कर्मचारी संख्या र कार्य विवरण : सबै प्रकारका दरबन्दीको विवरण, नाम पद र कार्य विभाजन ।
- घ) प्रदान गरिने सेवा : सेवाको किसिम खुल्ने सूची, प्रक्रिया, शाखा लगायतका नागरिक वडापत्रका विषय ।
- ङ) सेवा प्रदान गर्ने निकायको शाखा र जिम्मेवार अधिकारी : संगठन तालिका बमोजिमका शाखा र जिम्मेवार व्यक्तिका नाम ।
- च) सेवा प्रदान गर्न लाग्ने दस्तुर र अवधि : सेवाको किसिम अनुसारको दस्तुर र समयावधि ।
- छ) निर्णय गर्ने प्रक्रिया र अधिकार : कार्यचरण/कार्य प्रवाह तालिका र निर्णयकर्ताको सूची ।
- ज) निर्णयउपर उजुरी सुन्ने अधिकारी : उजुरी/पुनरावेदनको प्रक्रिया र पदाधिकारी खुलाउने ।
- झ) सम्पादन गरेको कामको विवरण : कामको विवरण र परिमाण ।
- ञ) सूचना अधिकारी र प्रमुखको नाम र पद : नाम, पद, सम्पर्क नम्बर, इमेल र फोटो ।
- ट) ऐन, नियम, विनियम वा निर्देशिकाको सूची : सम्बद्ध कार्यालयका काम र

जिम्मेवारीसँग सम्बन्धित ऐन, नियम, निर्देशिका, निर्णय, आदेश लगायतका कानूनको सूची ।

- ठ) आम्दानी, खर्च तथा आर्थिक कारोबारसम्बन्धी अद्यावधिक विवरण : आम्दानी र खर्च विस्तृत सूची, विवरण, प्रतिवेदन ।
- ड) तोकिए बमोजिमका अन्य विवरण : माथिको प्रकरणमा नपरेका तर नियमावली र निर्देशिकाले तोकेका सूचना ।
- ढ) अधिल्लो आर्थिक वर्षमा सार्वजनिक निकायले कुनै कार्यक्रम वा आयोजना सञ्चालन गरेको भए सोको विवरण : गत वर्षमा सञ्चालित कार्यक्रम ।
- ण) सार्वजनिक निकायको वेबसाइट भए सोको विवरण : वेबसाइट ठेगानासम्बन्धी विवरण ।
- त) सार्वजनिक निकायले प्राप्त गरेको वैदेशिक सहायता, ऋण, अनुदान एवं प्राविधिक सहयोग र सम्भौतासम्बन्धी विवरण : दाता र साभेदार कार्यक्रम अनुसारको विवरण ।
- थ) सार्वजनिक निकायले सञ्चालन गरेको कार्यक्रम र सोको प्रगति प्रतिवेदन : आवधिक प्रगति प्रतिवेदन तथा सम्पन्न प्रतिवेदन- आर्थिक, प्राविधिक, जाँचबुझ, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ।
- द) सार्वजनिक निकायले वर्गीकरण तथा संरक्षण गरेको सूचनाको नामावली र त्यस्तो सूचना संरक्षण गर्न तोकिएको समयावधि : सूचना वर्गीकरणको विवरण ।
- ध) सार्वजनिक निकायमा परेका सूचना मागसम्बन्धी निवेदन र सोउपर कारबाहीको विवरण : सूचना प्रवाह, माग, प्रदान वा नदिएको अभिलेख तथा विवरण ।
- न) सार्वजनिक निकायका सूचनाहरू अन्यत्र प्रकाशन भएको वा हुने भए सोको विवरण : प्रवाह, वितरण, प्रकाशन र प्रसारणको माध्यम र मिति समेतको सूची ।

खुला तथ्यांक: सूचनाको स्वस्फुट खुलासा

सामान्यतया यन्त्रले पढ्न सक्ने गरी खुला ढाचाँमा राखिएको बिना लाइसेन्स र लागत बिना नै पुनः प्रयोग गर्न सकिने सूचनाको स्वस्फुट खुलासाको एक स्वरूप हो। खुला तथ्यांक स्वस्फुट खुलासाको अभ्यासको अधिकतम मापदण्ड नै खुला तथ्यांक हो। सूचनाको हक र खुला तथ्यांकको साझा तत्वको रूपमा रहेका स्वस्फुट खुलासा सूचनाको पहुँचमा सिर्जना हुने व्यवधानहरूको निरूपण गर्छ। सूचनाको हकसम्बन्धी कानूनमा व्यवस्था गरिएको स्वस्फुट खुलासाको प्रावधान र अधिकतम खुलासाको सिद्धान्तले खुला तथ्यांकको अभ्यासलाई प्रवर्द्धन गर्ने प्रशस्त ठाउँ रहेको छ। खुलापनको यो व्यवस्था र अभ्यासले प्रविधिको प्रयोग मार्फत सूचना तथा तथ्यांकमा वृहत्तर पहुँच स्थापना गर्न सहयोग गर्छ र प्रविधिको प्रयोग मार्फत पहुँच विस्तारका लागि पनि सहजिकरण गर्छ।

२.३ सूचनाको स्वतः सार्वजनिकीकरणका माध्यमहरू

कानूनले कम्तीमा प्रत्येक तीन महिनामा अद्यावधिक गर्ने र बढीभन्दा बढी सूचना पाउने गरी सार्वजनिक गर्ने भने पनि कम्तीमा प्रत्येक तीन महिनामा अद्यावधिक गर्ने र बढीभन्दा बढीले थाहा पाउने गरी सार्वजनिक गर्ने भने पनि यही नै माध्यमबाट सूचनाको स्वतः सार्वजनिकीकरण गर्नु भनेर स्पष्ट भनेको छैन। कानूनको आशय के हो भने कुनै पनि माध्यम प्रयोग गरेर बढीभन्दा बढी सूचना आम व्यक्तिसम्म पुऱ्याउनु आवश्यक छ। अर्थात सूचनामा आम व्यक्तिको पहुँच सुनिश्चित गर्नु जरुरी छ। नेपालजस्तो विविध र विकट भूगोल तथा चेतनाको असमान स्तर कायम रहेको अवस्थामा प्रभावकारिताको अध्ययन गरी आवश्यकतानुसार यी मध्ये कुनै पनि माध्यमको छनौट गरी जनतासम्म सूचना पुऱ्याउन सकिन्छ।

- कट्वाले
- माइकिड
- सार्वजनिक पुस्तकालय
- पर्चा, पोस्टर, पम्प्लेट, क्यालेन्डर आदि
- नागरिक बडापत्र
- सूचनापाटी
- निर्माण स्थलका होर्डिङ बोर्ड

- सार्वजनिक सुनुवाइ
- सार्वजनिक परीक्षण
- प्रतिवेदनहरूको प्रकाशन (वार्षिक प्रतिवेदन, लेखापरीक्षण प्रतिवेदन, आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन, प्रगति प्रतिवेदन, अनुगमन मूल्यांकन प्रतिवेदन आदि)
- योजना, बजेट तथा कार्यक्रम पुस्तिका
- पत्रपत्रिका
- रेडियो,
- टेलिभिजन,
- अनलाइन
- प्रेस विज्ञप्ति
- पत्रकार सम्मेलन
- मोबाइल, एसएमएस
- वेबसाइट
- एपहरू
- सामाजिक सञ्चाल (फेसबुक, ट्वीटर आदि)
- खुला बैठक
- खुला कार्यकक्ष
- टेक्नोहब/सूचना प्रविधि केन्द्रहरू
- नागरिक सचेतना केन्द्र
- वडा नागरिक मञ्च
- मेला, महोत्सव, भेला
- सामाजिक परिचालक
- सामुदायिक केन्द्र
- सिनेमा, नाटक, गीत कविता
- स्थानीय सरकारको खुला तथ्यांक (डाटा) पोर्टल

२.४ सूचनाको स्वतः खुलासाका लागि सुशासन परियोजनाले गरेका पहलहरू

क्यानाडा सरकारको आर्थिक सहयोगमा अन्तर्राष्ट्रिय अध्ययन तथा सहयोग केन्द्र (सेसी नेपाल), क्यानाडा र नेपालका विभिन्न आठवटा साभेदार संस्थाद्वारा नेपालमा सार्वजनिक क्षेत्रको जवाफदेहिताका लागि प्रविधिको दिगो प्रयोग-(Susasan) परियोजना नेपालका ६ जिल्लाका १२ वटा स्थानीय सरकारहरूमा सञ्चालित छ। यस परियोजनाले

ललितपुरको बागमती र कोन्जोसोम गाउँपालिका, सिन्धुपाल्चोकको सुनकोसी गाउँपालिका र बाह्रबिसे नगरपालिका, कैलालीको कैलारी गाउँपालिका र धनगढी उपमहानगरपालिका, डडेल्धुराको नवदुर्गा गाउँपालिका र अमरगढी नगरपालिका, अछामको बान्निगढी जयगड गाउँपालिका र साँफेबगर नगरपालिका, बझाङको मष्टा गाउँपालिका र जयपृथ्वी नगरपालिकामा प्रविधिका विभिन्न संयन्त्रहरूको विकास गरी सूचनाको हकको प्रयोगलाई सहयोग पुर्याइरहेको छ ।

स्थानीय सरकारको विभिन्न सूचनाको स्वतः खुलासा गर्नका लागि विभिन्न संयन्त्रहरूले सहयोगी भूमिका खेलि रहेको छ । यस्ता केही संयन्त्रहरू:

स्थानीय सरकारको खुला तथ्याङ्क पोर्टल: स्थानीय सरकारको खुला तथ्याङ्क पोर्टल प्राविधिक प्लेटफार्म हो । यसले स्थानीय सरकारको सूचना, जानकारी तथा तथ्याङ्कलाई स्वःस्फूर्त सर्वसाधारणका लागि सार्वजनिक गर्न मद्दत गर्छ । तथ्याङ्क पोर्टलहरूले स्थानीय सरकारलाई आफ्ना निर्वाचन क्षेत्रमा पारदर्शिता र उत्तरदायित्व स्थापित गर्न थप मद्दत गर्छ । पोर्टलमा भएको तथ्याङ्क वा जानकारी नियमित रूपमा अद्यावधिक गरिन्छ ।

नगर वा गाउँपालिकाको प्वाइन्ट अफ् इन्ट्रेस्ट नक्सा (मुख्य-मुख्य स्थान र केन्द्र समेटिएको) : प्वाइन्ट अफ् इन्ट्रेस्टले तथ्याङ्कसँग सम्बन्धित पर्यटकीय स्थलहरू, शैक्षिक संस्थाहरू, वित्तीय संस्थाहरू, स्वास्थ्य केन्द्रहरू, धार्मिक स्थलहरू बारेको जानकारी प्रदान गर्छ । मुख्य तथ्याङ्कमा भू-स्थानहरू, फोटोहरू, नाम र वर्णन, सम्पर्क व्यक्ति आदि समावेश गरेको हुन्छ । यद्यपि, विद्यालयहरू, स्वास्थ्य केन्द्र आदि जस्ता ठाउँहरूका लागि विस्तृत विवरणहरू समावेश गरिएको छ ।

नगर वा गाउँपालिकाको भनाइ (मुन-भ्वाइस): स्थानीय सरकारको कामका बारेमा नागरिक र सरकारबीच एकआपसमा कुराकानी गर्न अर्थात् सुभाब सल्लाह लिन विकास गरिएको प्रणाली नै मुन-भ्वाइस हो । मुन-भ्वाइसले स्थानीय सरकार र नागरिकबीच सञ्चार स्थापना गर्छ । मुन-भ्वाइसको भिडियो आवश्यकताको आधारमा वा एक महिनामा दुई पटकसम्म अद्यावधिक गरिन्छ ।

पूर्वाधार व्यवस्थापन प्रणाली: पूर्वाधार व्यवस्थापन प्रणालीले गाउँपालिका/नगरपालिकाको बजेटबाट सञ्चालित पूर्वाधारसँग सम्बन्धित योजनाहरूलाई डिजिटाइज (Digitize) गर्ने, प्रसारण गर्ने र नागरिकहरूसँग सम्बन्धित पूर्वाधारको विषयमा अन्तर्क्रिया (Face to Face) गर्ने एउटा प्रणाली हो। विभिन्न आर्थिक वर्षमा सञ्चालित पूर्वाधार योजनाको बजेट, योजना भएको स्थान, योजनाको आर्थिक र भौतिक प्रगति विवरणलाई तथ्यांकको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

अडियो सन्देश प्रणाली : अडियो सन्देश प्रणाली आवाजको माध्यमबाट सन्देश पठाउने प्रणाली हो। यस प्रणालीको प्रयोग गरी प्रयोगकर्ताले सहज रूपमा सन्देश पठाउन सक्छन्। यस प्रणालीलाई पालिकाका मुख्य अधिकारीहरूले विभिन्न सरोकार समूहहरू तथा व्यक्तिहरूसमक्ष सहजतापूर्वक आफ्नो सन्देश पुऱ्याउनका लागि प्रयोग गर्न सक्छन्। यो प्रणाली प्रयोग गरी एकै चोटीमा धेरै लक्षित व्यक्तिहरूलाई उनीहरूको मोबाइल फोनमा आफ्नो स्वरमा सन्देश रेकर्ड गरी सन्देश पठाउन सकिन्छ। यो पठाइएको सन्देश ती व्यक्तिहरूले आफ्नो फोनमा सुन्न सक्नेछन् यदि दोहोऱ्याएर सुन्नुपर्ने भएमा त्यसको सुविधा पनि छ। यदि कुनै कारणवश सन्देश प्रवाह हुन नसकेमा अर्कोपल्टसमेत सन्देश पठाउन सकिन्छ।

तथ्यांक-हब: स्थानीय सरकारहरूले विभिन्न प्रकारका तथ्यांकहरू उत्पादन गर्छन्। यस्ता तथ्यांक कर, बजेट, सांख्यिकीय सूचना आदिसँग सम्बन्धित हुन सक्छन्। तथ्यांक-हब एक प्लेटफर्म हो जसले विभिन्न प्रकारका तथ्यांकलाई एकीकृत रूपमा, वर्गीकरण र भण्डारण गर्छ।

दस्तावेज पुस्तकालय (डकुमेन्ट लाइब्रेरी): स्थानीय सरकारले कानून, स्वास्थ्य, शिक्षा, कृषि, पूर्वाधार आदि विषयहरूसँग सम्बन्धित विभिन्न प्रकारका दस्तावेजहरू निर्माण गरेको हुन्छ। साथै, नागरिक समाज संस्थाहरू अन्य विकासका साभेदार संस्थाहरू तथा अभियन्ताहरूले पनि विभिन्न दस्तावेजहरू उत्पादन गरेका हुन्छन्। यसैले, उक्त दस्तावेजहरू र रेकर्ड गरिएका कागजातहरू भविष्यमा प्रयोगका लागि महत्वपूर्ण हुनेछ। त्यसैले यसमा यी दस्तावेज तथा कागजातहरूलाई व्यवस्थित तरिकाले राखिएको छ,

आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्न सकिने छ । यो एक व्यवस्थित अभिलेखालय हो ।
सूचनाको स्वतः पारदर्शिताका लागि यो राम्रो प्रणाली एक पूर्वशर्त हो ।

थप जानकारीका लागि

<http://www.susasan.org/>
<http://sanfebagar.susasan.org/>
<https://bannigadhijayagadh.susasan.org/>
<http://amargadhi.susasan.org/>
<https://nawadurga.susasan.org/>
<https://jayaprithivi.susasan.org/>
<http://masta.susasan.org/>
<http://dhangadhi.susasan.org/>
<http://kailari.susasan.org/>
<http://bagmati.susasan.org/>
<http://konjyosom.susasan.org/>
<https://barhabise.susasan.org/>
<http://sunkoshi.susasan.org/>

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४ अनुसार प्रत्येक सार्वजनिक निकायले तीन-तीन महिनामा आफ्नो निकायसँग सम्बद्ध सूचना सार्वजनिक गर्नुपर्छ । तर, सार्वजनिक निकायले यसरी सार्वजनिक गरेका सूचनाले नागरिकका सबै आवश्यकता र चासोको सम्बोधन नगर्न सक्छ । नागरिकलाई कुनै पनि सार्वजनिक सरोकारको वा आफ्नो सरोकारको कुनै पनि सूचना आफ्नो आवश्यकताअनुसार सार्वजनिक निकायसँग माग्न पाउने र प्राप्त गर्ने अधिकार छ । तर, यसका लागि सूचना मागकर्ताले केही प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्छ ।

३.१ निवेदन

सूचना माग गर्दा नागरिकले सूचना माग गर्नुको कारण खुलाई सूचना अधिकारीसमक्ष तोकिएको ढाँचामा निवेदन दिनुपर्ने हुन्छ । तर, निरक्षर र शारीरिक अशक्तता भएका व्यक्तिले मौखिक रूपमा पनि त्यस्तो निवेदन दर्ता गराउन सक्नेछन् । उनीहरूको मौखिक निवेदनलाई सूचना अधिकारीले आफैले लेखेर तयार पारेर दर्ता गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्छ ।

३.२ सूचना प्रदान

माग भएअनुसारको सूचना उपलब्ध छ भने निवेदन दिएको लगत्तै सूचना उपलब्ध गराउनु सूचना अधिकारीको दायित्व हो । कुनै विशेष सूचना जो तत्काल उपलब्ध छैन र सूचना तयार गर्न र खोज्न समय लाग्न सक्ने सम्भावनालाई ध्यानमा राखी बढीमा १५ दिनभित्र उपलब्ध गराउनै पर्ने व्यवस्था कानुनले गरेको छ । मागिएको सूचना आफ्नो निकायसँग सम्बन्धित नभएमा अधिकारीले तत्काल सूचना मागकर्तालाई सो सूचना कहाँबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ भन्ने कुराको जानकारीसमेत गराउनुपर्छ ।

नागरिकले माग गरेको सूचना निजको जिउज्यानको सुरक्षासँग सम्बन्धित भए सूचना अधिकारीले २४ घण्टाभित्र उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

सूचना अधिकारीले निवेदकद्वारा माग भएको सूचना सम्भव भएसम्म माग भएको स्वरूपमा नै उपलब्ध गराउनुपर्नेछ। निवेदकले माग गरेको स्वरूपमा सूचना उपलब्ध गराउँदा यदि सूचनाको स्रोत विग्रने भत्कने वा नष्ट हुने सम्भावना भएमा सूचना अधिकारीले सोको कारण खुलाई उपयुक्त स्वरूपमा निवेदकलाई सूचना उपलब्ध गराउन सक्नेछ। व्यक्तिले कुनै लिखत, सामग्री वा काम कारवाहीको अध्ययन वा अवलोकन गर्नको लागि निवेदन दिएको भए सूचना अधिकारीले निवेदनलाई त्यस्तो लिखत, सामग्री वा काम कारवाहीको अध्ययन वा अवलोकनको निमित्त मुनासिव समय उपलब्ध गराउनुपर्नेछ।

३.३ उजुरी

सूचना अधिकारीबाट निर्धारित समयमा सूचना मागको सम्बोधन नभए वा सम्बोधन गरिएको चित्त नबुझे ७ दिनभित्र सोही कार्यालयका प्रमुख समक्ष सूचना अधिकारी विरुद्ध उजुरी गर्न सकिन्छ। यसलाई पहिलो उजुरी पनि भनिन्छ। कार्यालय प्रमुखले यसरी प्राप्त उजुरीमाथि ७ दिनभित्र सूचना मागकर्तालाई उचित जवाफ र सूचना दिनुपर्छ।

कार्यालय प्रमुखबाट निर्धारित समयमा उजुरीको सम्बोधन नभए वा सम्बोधन भए पनि त्यसप्रति चित्त नबुझे सूचना मागकर्तालाई राष्ट्रिय सूचना आयोग समक्ष जाने अधिकार छ। यस प्रक्रियालाई दोस्रो उजुरीको प्रक्रिया पनि भनिन्छ। सैद्धान्तिक रूपमा सूचनाको हक अनुगमन एक स्वतन्त्र निकायबाट हुनुपर्छ र नेपालमा यो निकाय राष्ट्रिय सूचना आयोग हो। राष्ट्रिय सूचना आयोगमा जाने ३ प्रक्रिया छन्, पहिलो उजुरी, दोस्रो पुनरावेदन र तेस्रो निवेदन।

कार्यालय प्रमुखबाट सूचना नदिइएमा वा सूचना नदिनाका कारण पनि नदिइएमा राष्ट्रिय सूचना आयोग समक्ष १५ दिनभित्र उजुरी दिन सकिन्छ। यसरी प्राप्त उजुरीमा आयोगले ४५ दिनभित्र निर्णय दिनुपर्ने व्यवस्था छ। यस्तै कार्यालय प्रमुखबाट सन्तोषजनक सूचना नपाइएमा, अपुरो सूचना पाइएमा वा सूचना नदिनाका कारण पनि चित्त नबुझेमा राष्ट्रिय सूचना आयोग समक्ष ३५ दिनभित्र पुनरावेदन दिन सकिन्छ, र यसरी प्राप्त पुनरावेदनमा आयोगले ६० दिनभित्र फैसला गरिसक्नुपर्ने

व्यवस्था ऐनले गरेको छ ।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनअनुसार सूचना माग गर्न प्रस्तुत गरिने निवेदनमा टिकट टाँस गरिरहनु आवश्यक छैन । यसैगरी यस्तो निवेदनमा कार्यालय प्रमुखको तोक लगाउनु पनि जरुरी छैन । सूचनाको मागसम्बन्धी निवेदन सोभै सूचना अधिकारीले दर्ता गर्न वा निजले सजिलै दर्ता गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्छ ।

३.४ सूचनाको शुल्क

सूचना निःशुल्क प्राप्त हुने कुरा हो । वास्तवमा यसको कुनै मूल्य हुँदैन । यो अमूल्य हुन्छ । सिद्धान्तः कुनै पनि सूचना लिँदा कसैले सूचना वापतको शुल्क तिर्नुपर्दैन । तर, माग गरेको सूचना तयार गर्न केही खर्च लाग्ने सत्यलाई अस्वीकार गर्न सकिँदैन । यसरी सूचना तयार गर्न लाग्ने खर्च वापतको रकम सूचना मागकर्ताले तिर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था छ । तर, यसरी तिर्नुपर्ने शुल्क लागतको अनुपातमा बढी हुनुहुँदैन । यसरी सूचना मागकर्ताले तिर्नुपर्ने शुल्कका बारेमा सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन र नियमावलीले स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । सूचना उपलब्ध गराएवापत कुनै पनि सार्वजनिक निकायले कानुनविपरीत हुने गरी शुल्क लिन पाउने छैन ।

सूचना प्राप्तिका लागि अहिलेको ऐनको दफा ८ को १,२,३ र ४ तथा नियमावलीको नियम ४ अनुसार 'ए फोर' साइजको पहिलो १० पृष्ठका सूचनाको शुल्क तिर्नुपर्ने छैन तर, १० पृष्ठभन्दा बढी भएमा त्यो बढी भएको शुल्क भने सूचना मागकर्ताले तिर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी तिर्ने शुल्क वास्तविक लागत मात्र हुनेछ । लागतभन्दा बढी रकम मागेमा राष्ट्रिय सूचना आयोग समक्ष उजुर लाग्ने व्यवस्था गरिएको छ । उजुरी जाँच गर्दा ऐनविपरीत दस्तुर तोकेको देखिएमा आयोगले त्यस्तो दस्तुर पुनरावलोकन गर्न आदेश दिन सक्नेछ । कानुनअनुसार 'ए फोर' साइज (आकार)को पहिलो १० पृष्ठभन्दा बढीको हकमा प्रतिपृष्ठ ५ रुपैयाँ र सोभन्दा ठूलो साइजको पृष्ठको हकमा १० पृष्ठभन्दा बढीको प्रतिपृष्ठ १० रुपैयाँ शुल्क तिर्नुपर्ने छ । यस्तै सिडी, पेनड्राइभ, डिस्कटलगायत विद्युतीय सामग्रीमा सूचना प्राप्त गर्न र अवलोकन गर्न पनि कानुनले केही शुल्कको व्यवस्था गरेको छ । तर, इमेलबाट सूचना लिँदा शुल्क लाग्दैन ।

यसलाई यसरी पनि बुझ्न सकिन्छ

- एफोर साइजका कागजको प्रतिलिपिको पहिलो १० पृष्ठ निःशुल्क र त्यसपछि प्रति पृष्ठ रु. ५/-
- एफोर साइज भन्दा ठूलो आकारको कागजमा पहिलो १० पृष्ठ निःशुल्क र त्यसपछि प्रति पृष्ठ रु. १० /-
- सिडी, पेनड्राइभ, डिस्कट वा अन्य विद्युतीय माध्यमबाट लिँदा रु. ५०/-
- पहिलो आधाघण्टाको अवलोकन निःशुल्क र त्यसपछि प्रतिव्यक्ति घण्टाको रु. ५०/-

३.५ सूचना नदिए के हुन्छ ?

कानुनले व्यवस्था गरेका बाहेकका सूचना उपलब्ध नगराउने कुराको कल्पना गर्न सकिँदैन। कानुनले कुन-कुन सूचना तत्काल उपलब्ध नगराउने भनी स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ। यस बाहेकका सबै सूचना मागकर्तालाई उपलब्ध गराइनुपर्छ। कानुनले तोके बाहेकका सूचना यदि उपलब्ध गराइँदैन भने यहाँ सूचना आपूर्तिकर्ताको नियतमा खोट छ भन्ने बुझ्नुपर्छ।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनअनुसार कुनै पनि सूचना अधिकारीले सूचना नदिएमा कार्यालय प्रमुख समक्ष उजुरी गर्न सकिन्छ। कार्यालय प्रमुखले पनि नदिए राष्ट्रिय सूचना आयोगमा उजुरी वा पुनरावेदन गर्न सकिन्छ। ऐनले सूचना दिने वा नदिने सम्बन्धमा आयोगको फैसला नै अन्तिम हुने उल्लेख गरिएको छ। तर, आयोगले गरेको कारवाही र दण्ड सजाय चित्त नबुझे यसविरुद्ध अदालत जाने अधिकार सुरक्षित गरेको छ। गलत नियतले सूचना नदिने कार्यालय प्रमुख र सूचना अधिकारीलाई आयोगले दण्ड जरिवाना गर्न सक्छ। यस्ता अधिकारीलाई २५ हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना पनि हुनसक्छ र विभागीय कारवाही पनि हुन सक्छ।

सूचना माग गर्दा ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने पक्षहरू

- सूचना अधिकारीलाई सम्बोधन गरिनुपर्दछ ।
- मिति उल्लेख गर्नु पर्दछ ।
- सूचना माग गरिएको निकायको सुनिश्चितता हुनु पर्दछ ।
- उद्देश्य वा प्रयोजन उल्लेख हुनुपर्दछ ।
- मागेको सूचना निश्चित हुनुपर्दछ, (के सूचना हो ? के माग्न खोजिएको हो ? स्पष्ट हुनुपर्दछ ।)
- नागरिकको हैसियतमा सूचना माग गर्नुपर्दछ ।
- सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको आधार (दफा ३) उल्लेख गर्नुपर्दछ ।
- सूचना उपलब्ध गराउँदा लाग्ने शुल्क उपलब्ध गराउने कुरा उल्लेख गर्नुपर्दछ ।
- निवेदकको नाम, ठेगाना, हस्ताक्षर र सम्पर्क नम्बर उल्लेख गर्नुपर्दछ ।
- सूचना कुन स्वरूपमा चाहिएको हो सो उल्लेख गर्नुपर्दछ ।
- माग गर्न खोजेको सूचना पहिलेनै सार्वजनिक भैसकेको वा प्रकाशन भएको वा वेबसाइटमा प्रकाशन भएको छ/छैन हेरेर मात्र माग गर्नु पर्दछ ।
- दस्तावेज वा विवरणहरू प्रमाणित स्वरूपमा चाहिएको भए प्रमाणित (छाप र हस्ताक्षर) गरेर दिनुहुन भनी भन्नुपर्दछ ।
- सूचना माग्ने/खोज्ने व्यक्ति निरक्षर हुनुहुन्छ वा अशक्तता भएका व्यक्ति हुनुहुन्छ भने सूचना अधिकारी समक्ष मौखिक अनुरोध गरी निवेदन बनाइदिन भन्न सकिन्छ । र, सूचना अधिकारीले पनि त्यस्तो व्यक्तिको निवेदन आफैले तयार पारी दर्ता गराइदिनुपर्दछ ।
- सूचना मागसम्बन्धी निवेदन इमेल वा अन्य डिजिटल माध्यमबाट पनि गर्न सकिन्छ ।

08

सूचनाको हक र स्थानीय सरकार

संघीय शासन व्यवस्थामा स्थानीय तह सर्वाधिक महत्वपूर्ण शासकीय संरचना हो । लोकतन्त्रको वास्तविक अभ्यासको थलोका रूपमा स्वीकारिएको स्थानीय तह जनतासँग प्रत्यक्ष जोडिएको शासकीय निकाय हो । यस तहमा सूचनाको हकको कार्यान्वयन जति सफलतापूर्वक हुन्छ जनता त्यति नै सशक्त हुनेछन् ।

स्थानीय शासन लोकतन्त्रको आधार हो । स्थानीय शासनलाई आमजनता र लोकतन्त्रका पक्षमा अभै बढी कसरी सशक्त बनाउन सूचनाको हक एक सशक्त औजार हुनसक्छ । स्थानीय निकाय सवल र लोकतान्त्रिक नभएसम्म समग्रमा कुनै पनि मुलुक सवल र लोकतान्त्रिक हुन सक्दैन । जुन शासन प्रणालीले जनस्तरमा अधिकारहरूको निक्षेपणको मूल्य बुझेको हुन्छ व्यवहारमा त्यही शासनलाई जनताप्रति उत्तरदायी लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्था मानिन्छ ।

स्थानीय स्तरमा सुशासनको मुख्य माध्यम नै स्थानीय सरकार हो । स्थानीय सरकारलाई देशका लागि योग्य र आवश्यक नेतृत्व तयार गर्ने उपयुक्त कारखाना पनि मानिन्छ । देशका लागि नेतृत्व गर्ने व्यक्तिको क्षमता प्रदर्शित हुने पहिलो स्थान नै स्थानीय तह हो । वास्तवमा सुशासनका विशेषतासहितको स्थानीय शासन नै लोकतान्त्रिक स्थानीय स्वायत्त शासन हो । बलियो नागरिक समाजको उपस्थिति र खबरदारीले मात्र शासनका एकाइहरूमा सुशासन अभिवृद्धिमा बल पुग्छ । यस्तो खबरदारी गर्ने सन्दर्भमा सूचनाको हकको प्रयोग एक महत्वपूर्ण औजार हुन सक्ने तथ्य विभिन्न अभ्यासले प्रमाणित गरिसकेको छ ।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको व्यावहारिक र प्रभावकारी प्रयोगले स्थानीय सरकार र त्यसका अधिकारीहरूलाई पारदर्शी, जवाफदेही र जिम्मेवार बनाउन तथा नागरिकको सार्थक सहभागिता बढाउनका लागि महत्वपूर्ण योगदान गर्न सक्छ । स्थानीय सरकारका निकायहरूले सूचनाको हकसम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्था र सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन

२०६४ ले दिएको दायित्व पूरा गर्नुपर्छ। तसर्थ, यी निकायले पनि आफूसँग भएका सूचना अध्यावधिक गर्ने र स्वतः प्रकाशन गरिनुपर्ने सूचनाहरू नियमित सार्वजनिक गर्ने पर्छ। तीबाहेक निकायसँग रहेका अन्य सूचना, विवरण, जानकारी, तथ्याङ्क इत्यादि प्राप्त गर्नका लागि नागरिकले सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको प्रयोग गरेर सूचना माग गर्न सक्छन्।

लोकतन्त्र र सूचनाको हक

लोकतन्त्रमा राज्यले आफ्ना नागरिकको सर्वोत्तम हित संरक्षण र प्रवर्द्धनका उद्देश्यले संविधान र कानूनमार्फत विभिन्न अधिकारको व्यवस्था गरेको हुन्छ। यी अधिकारबारे सामान्य जनतालाई जानकारी नहुन सक्छ। यस्तो अवस्थामा सर्वसाधारणले सूचनाको हक प्रयोग गरी आफ्ना हक अधिकारबारे जानकारी प्राप्त गरी उपयोग गर्न सक्ने भएकाले पनि यस अधिकारलाई सर्वश्रेष्ठ अधिकारका रूपमा स्वीकार गरिएको हो। जहाँ लोकतन्त्र छ त्यहाँ स्वतः जनतालाई सूचनाको हक छ भन्ने मान्यता विश्वमा स्थापित छ। जनतालाई सूचनाको हक हुनु भनेको शासनका अंगहरू प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष रूपमा जनताको नियन्त्रण र निगरानीमा रहनु हो।

लोकतन्त्रको अर्थ जनताले आफ्ना प्रतिनिधिको चुनाव गर्ने मात्र होइन, बरु चुनिएका प्रतिनिधिले कसरी शासन सञ्चालन गरेका छन्, त्यसबारे जानकारी प्राप्त गर्ने, मूल्यांकन गर्ने र मूल्यांकनपछि आफूलाई प्राप्त अधिकार प्रयोग गरी शासन प्रणालीलाई जवाफदेही बनाउने अभ्यास पनि हो। स्थानीय तहको शासनका सम्बन्धमा पनि यो मान्यता समानरूपले लागू हुन्छ।

शासन प्रणाली पारदर्शी भएन भने, जवाफदेही भएन भने, सुशासन कायम गर्न सकिएन भने वा जनतालाई हरेक विकास निर्माण प्रक्रियामा आफैँ सहभागी छु भन्ने महसुस गराउन सकिएन भने लोकतन्त्रलाई जनताले अनुभूत गर्न सक्दैनन्। जनताले अनुभूत नगरेको लोकतन्त्र दिगो हुँदैन।

४.१ स्थानीय सरकारका सूचनामा जनचासो

पछिल्लो समयमा स्थानीय स्तरमा सूचनाको स्वतः सार्वजनिकीकरणको प्रक्रियाले तीव्रता नपाए पनि दोस्रो प्रक्रिया अर्थात् जनताले सूचना माग्ने रफ्तारमा भने वृद्धि अनुभव गरिएको छ।

एक अध्ययनअनुसार आमजनताले स्थानीय निकायसँग सम्बद्ध निम्न सूचनामा बढी चासो राख्ने गरेका छन्

- नीतिहरू, ऐन/कानूनहरू, बजेटका दस्तावेज र तथ्यांकहरू, योजना कार्यक्रमहरू, निर्णयहरू, प्रतिवेदनहरू, तथ्यांकहरू, विभिन्न, सेवा प्रवाहका विवरणहरू, सेवा प्राप्त गर्ने प्रक्रियाहरू ।
- व्यक्तिगत रूपमा माग हुने सूचनामा कर विवरण तथा कर चुक्ता प्रक्रिया, व्यक्तिगत घटना विवरणहरू (जन्म दर्ता, विवाह दर्ता, सम्बन्धविच्छेद, बसाईसराइ मृत्यु दर्ता) का प्रक्रियाहरू एवं तथ्याङ्कहरू, सामाजिक सुरक्षा भत्ता (ज्येष्ठ नागरिक, एकल महिला, दलित, अपांग) विवरणहरू, परिचयपत्र, नाता सम्बन्ध, घर-जग्गा, नक्सा, स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी विवरण/तथ्यांक- दस्तावेजका प्रतिलिपिहरू ।

४.२ स्थानीय तह र सूचनाको अधिकार

माथि उल्लेख गरिसकियो, स्थानीय स्तरमा सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन कार्यान्वयनको जिम्मेवारी स्थानीय तहको हो । यसअनुसार जनताका आवश्यकताका सूचना प्रदान गर्नु सार्वजनिक निकायको दायित्व हुन आउँछ ।

नेपालको संविधानले आमजनतालाई सूचनाको पहुँच स्थापित गर्ने लक्ष्य राखेको छ । संविधानले सूचनाको संकलन र प्रसारणका लागि सरकारका तीनवटै तहका सन्दर्भमा अधिकारको व्यवस्था गरेको छ, । स्थानीय तहले एफएम सञ्चालन, पत्रकारिता, **स्थानीय तथ्यांक र अभिलेख संकलन, स्थानीय अभिलेख व्यवस्थापन र विज्ञापन र मनोरञ्जन करसम्बन्धी अधिकार (अनुसूची ८ र अनुसूची ९) मा गरेको छ ।** संविधानले स्थानीय तहलाई कतिपय सन्दर्भमा कानूनसमेत निर्माण गरी कार्यान्वयनको अधिकार पनि निक्षेपित गरेको छ । सूचनाको हकका सम्बन्धमा पनि संविधानको यो अभिप्रायः महत्वपूर्ण छ । सूचनाको हकको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा यो बहसले स्थान पाउनु जरुरी छ । स्थानीय तहले सूचनाको हक कार्यान्वयनसम्बन्धी कानूनको निर्माण गर्नु जरुरी छ । यसका साथै निम्न कुराहरू अवलम्बन गर्नु जरुरी छ,

- संविधानको धारा २७ अनुसार नागरिकको सूचनाको हकको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रचलन गराउन जारी भएको सूचनाको हकसम्बन्धी कानूनको .पालना गर्नु स्थानीय निकाय गम्भीर हुनुपर्छ ।
- स्थानीय तहले नागरिकको सूचनाको हकको सम्मान र संरक्षण गर्नुपर्छ ।

- स्थानीय तहका प्रत्येक संरचनामा सूचनामैत्री वातावरण आवश्यक छ ।
- स्थानीय तहमा सूचनाको हक कार्यान्वयनका सन्दर्भमा स्वतन्त्र सुनुवाइ गर्ने संयन्त्रको व्यवस्था गर्नु पनि जरुरी छ ।
- माग र आपूर्ति पक्षलाई सवल बनाउन तालिम र प्रशिक्षणको व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ ।

सूचनाको हक दिगो विकासको आधार

दिगो विकास लक्ष्य नं १६ को १० को 'B' मा उल्लेखित लक्ष्य अनुसार सूचनामा पहुँचको सुनिश्चितता दिगो विकास हासिल गर्ने एउटा आधार हो । सो लक्ष्य प्राप्तिका लागि प्रत्येक सरकारहरूले आफ्नो कार्ययोजना बनाउन र कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संयन्त्र एवं स्रोतको व्यवस्था गर्नु उनीहरूको कर्तव्य हो ।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन र नियम हुँदा, संविधानको मौलिक हक हुनेछ, भनेर भन्दैमा तथा राष्ट्रिय सूचना आयोग छुँदैछ, भनेर पुग्दैन । यसका लागि संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तीनै तहका स्तम्भहरूले सो लक्ष्य हाँसिल गर्ने प्रतिबद्धता, तयारी र सक्रियता देखाउन आवश्यक छ । साथै, सो लक्ष्यमा आवधिक हिसाबले मूल्यांकन र समीक्षाको विधि अवलम्बन पनि गरिनुपर्दछ । यसका लागि संयुक्त राष्ट्र संघीय निकाय यूनेस्कोले सो लक्ष्यको अवस्था आंकलन र मूल्यांकन गर्ने विधि पनि विकास गरेको छ । जसलाई हरेक स्थानीय सरकारले पनि आफ्नो सन्दर्भमा प्रयोगमा ल्याउन सक्छन् ।

यसैगरी सबैले विना भेदभाव सार्वजनिक सूचना पहुँचको लक्ष्य प्राप्तिको लागि प्रत्येक स्थानीय सरकारले कानुनी र संस्थागत संयन्त्रहरू बनाउने र स्रोत व्यवस्थापन गर्ने साथै, सूचना प्रविधिको आधुनिक विकासका औजारहरूलाई प्रवर्द्धन गर्ने दिशामा सोच्नु र अगाडि बढ्नु आवश्यक छ । सबैको सार्वजनिक सूचनामा सहज पहुँचको पहिलो शर्त नै स्वतः थाहा पाउने अवस्था सुनिश्चित हुनु पनि हो ।

यो हकको प्रयोग अधिकार र दायित्वको अनि माग र आपूर्तिकर्ताको दुई पाटाबाट गरिन्छ। सूचना आयोगका आयुक्तहरू बाहेक सबै नेपाली नागरिकले यो हकको प्रयोग गर्न सक्छन्। माग पक्ष भएर विभिन्न सार्वजनिक निकायसँग सम्बन्धित भूमिकाले यसको दायित्व निर्वाह गर्नुपर्ने हुन्छ।

५.१ सूचनाको हकको प्रयोग विभिन्न रूपमा गर्न सकिन्छ। जुन निम्न अनुसार छन्:

- अ) सार्वजनिक निकायका रूपमा
- आ) अधिकारकर्मीको रूपमा
- इ) सर्वसाधारण मागकर्ताको रूपमा

अ) यदि तपाईं सार्वजनिक निकायको प्रमुख पदाधिकारी वा सूचना अधिकारी हुनुहुन्छ भने सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनले तपाईंलाई केही महत्वपूर्ण दायित्व, कर्तव्य र अधिकार सिर्जना गरेको छ भने कुरालाई आत्मसात गर्नुहोस्।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनलाई खास कुनै विषय वा कार्यालयको कार्यक्षेत्रसँग मात्र जोडेर सीमित दृष्टि दिनुहुँदैन। यो ऐनको कार्यक्षेत्र व्यापक छ। राज्य र सरकारका सम्पूर्ण निकायहरू, जनताको करबाट बन्ने बजेटबाट सहयोग वा अनुदान प्राप्त गर्ने निकाय वा संघ-संस्थाहरू, राजनीतिक दल, गैरसरकारी संस्था, पेसागत संघ-संस्था र सहकारी संस्थाहरूसमेत सबै कार्यालयले यो ऐनअनुसार काम गर्नुपर्छ। जस्तै,

- क) सूचना अधिकारी तोक्ने र प्रशिक्षित गर्ने।
- ख) प्रत्येक तीन/तीन महिनामा ऐनको दफा ५ अनुसार विवरणहरूको अद्यावधिक गरी प्रकाशन गर्ने।
- ग) आफ्नो कार्यालयसँग सम्बन्धित सूचनाको राम्रो व्यवस्थापन गर्ने।
- घ) कोही नेपाली नागरिक सूचना माग्न निवेदन लिएर आएमा सहजतापूर्वक दर्ता गरी मागेको सूचना सकेसम्म तत्काल उपलब्ध गराउने।
- ङ) सूचना खोज्न र तयार गर्न समय लाग्ने भए बढीमा १५ दिनभित्रमा सकेसम्म छिटो सूचना उपलब्ध गराउने।

- च) सूचना दिन नभिल्ले प्रकारको रहेछ भने किन दिन नसकिएको हो स्पष्ट कारणसहित लिखित पत्र उपलब्ध गराउने ।
- छ) मागकर्ताले चित्त नबुझाएमा कार्यालय प्रमुखले मागकर्ताको उजुरी सुन्ने र तद्अनुरूप सात दिनभित्र निर्णय दिने ।
- ज) सो निर्णयमा पनि चित्त नबुझाएमा निजको पुनरावेदन लिई राष्ट्रिय सूचना आयोगमा पठाउने ।
- झ) राष्ट्रिय सूचना आयोगको आदेश र फैसला शीघ्र कार्यान्वयन गर्ने ।
- ञ) सूचना माग गरेको र प्रवाह गरेको विवरण तयार गरी प्रत्येक तीन महिनामा तालुकअड्डा र राष्ट्रिय सूचना आयोगलाई विवरण पठाउने ।
- ट) सूचनाको खुलापनको नागरिक चाहनालाई कहिल्यै पनि शत्रुताको दृष्टिले नलिने र पारदर्शिताका मागहरू सम्बोधन गर्न तत्पर रहने ।
- ठ) पारदर्शिता, खुलापन र जवाफदेहिताको अभ्यासलाई आफ्नो काम कारबाहीमा आत्मसात गरी सो अनुकूल लोकतान्त्रिक संस्कारको विकासमा सहयोग पुऱ्याउने ।

आ) यदि तपाईं अधिकारका लागि सचेत र क्रियाशील अभियानकर्मी, सञ्चारकर्मी, कानून व्यवसायी वा समुदाय र समाजको अगुवा एवं सचेत नागरिक हुनुहुन्छ भने तपाईंले सूचनाको हकलाई प्रवर्द्धन, संरक्षण र प्रयोग गर्न सहयोग पुऱ्याउन सक्नुहुन्छ । यसैगरी सूचनाको हक तपाईंको अभियानको पनि अत्यन्तै सहयोगी औजार हुनुसक्छ । त्यसैले,

- क) सूचनाको हकबारे अध्ययन गर्नुहोस् ।
- ख) सूचनाको हक सम्बन्धमा जनचेतना फैलाउनुहोस् ।
- ग) सूचनाको हकलाई आफ्नो अध्ययन, अनुसन्धान वा कामको क्षेत्रसँग जोड्न सकिन्छ, । यसरी लाभ उठाउनेबारे सच्नुहोस् ।
- घ) सूचनो खोजी गर्न निवेदनहरू हाल्नुहोस् ।
- ङ) ऐनको दफा ५ अनुसार सावर्जनिक निकायहरूले स्वतः खुला गर्नुपर्ने सूचनाहरू प्रत्येक तीन/तीन महिनामा गरे नगरेको अनगुमन गर्नुहोस् । छैन भने दबाव दिनुहोस् ।
- च) सूचना अधिकारी नियुक्त गर्न भकभक्याउनुहोस् ।
- छ) सूचनाको हक प्रयोग गरेर भ्रष्टाचार घटाउन वा अधिकार प्राप्त गर्न भएका सफलताका कथाहरूको खोजी र संग्रह गरी आम मानिसमा पुऱ्याउनुहोस् ।

- ज) भ्रष्टाचारविरुद्ध लड्न, सामाजिक जवाफदेहिता बढाउन, राज्यबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधा सहज र समयमा नै प्राप्त गर्न, विकास-निर्माणका कार्य प्रभावकारी बनाउन, बजेटको अनुगमन गर्न तथा समग्रमा असल शासन बढाउन सूचनाको हक एक प्रभावकारी साधन हो -प्रयोग गर्नुस् ।
- झ) सूचनाको हकले सबैभन्दा कमजोर, पिछडिएका र उत्पिडित समुदाय र व्यक्तिको अधिकारमा पहुँच बढाउन सहयोग पुऱ्याउँछ । उनीहरूलाई यो कुरा सिकाउनुहोस् ।
- ञ) तपाईं पत्रकार हो भने, आफ्नो पेसालाई बढीभन्दा बढी विश्वसनीय बनाउन खोजी र अनुसन्धानका लागि सूचनाको हकले सबैभन्दा बढी मद्दत गर्छ, यसको प्रयोगमा अग्रसर हुनुहोस् ।
- ट) सूचनाको हकले कुनै पनि तथ्य र प्रमाण जुटाउन सहयोग पुऱ्याउँछ, यसको प्रयोगमा अगाडि बढ्नुहोस् ।
- ठ) सूचनाको हकलाई खुम्च्याउन र निष्क्रिय पार्न सरकारको तर्फबाट सदैव खतरा हुनसक्छ तसर्थ सचेततापूर्वक यसको संरक्षणका लागि ध्यान दिनुहोस् ।
- ड) सूचनाको हकको वकालत गर्नु भनेको आम जनताका सबै अधिकारको पक्षपोषण गर्नु हो भन्ने मनन् गर्नुहोस् ।

इ) यदि तपाईं एक सामान्य नेपाली नागरिक हुनुहुन्छ भने तपाईंका लागि सूचनाको हकसम्बन्धी कानुन एउटा सबैभन्दा प्रभावकारी सहयोगी औजार हो । यो हकले तपाईंलाई सार्वभौमसत्ता सम्पन्न नागरिकको भूमिका प्रदान गरेको छ । यसको प्रयोगद्वारा आफ्नो अधिकार र आफूले प्राप्त गर्नुपर्ने सेवा सुविधा प्राप्त गर्न तथा आफ्ना समस्याहरू समाधान गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ । यो हकमार्फत तपाईं आफ्नो सरोकारका विषयका सूचना प्राप्त गर्न सक्नुहुन्छ भने सार्वजनिक सरोकारका सूचना थाहा पाएर एक सक्रिय नागरिक बन्न सक्नुहुनेछ ।

तपाईंलाई तपाईंले तिरेको तिरो, कर तथा तपाईंको मिहेनतको हिसाब राज्यले कहाँ कसरी राखेको छ, कहाँ कसरी खर्च गरेको छ र त्यसबाट के कसरी काम भइरहेको छ भनी राज्यका काम, निर्णय आदिबाट तपाईंको जीवनमा के असर पर्न सक्छ भन्ने लगायतका सबै विषय जान्ने अधिकार छ । त्यसैले,

- क) सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४ अनुसार सार्वजनिक निकायले अद्यावधिक गरेको जानकारी र सूचनाहरू खोज्नुहोस् ।
- ख) सूचना माग गर्दै निवेदन दिएर आफूलाई आवश्यक कागजात, दस्तावेज, विवरणको प्रतिलिपि वस्तुहरूको नमुना संकलन गर्नुहोस् ।
- ग) सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको प्रयोग जहाँ- जतिबेला पनि हुनसक्छ र त्यसले तपाईंलाई अन्यायबाट बचाउँछ, तसर्थ यसबारे सचेत हुनुहोस् ।
- घ) तपाईंको गाउँ टोलमा भइरहेको विकास निर्माणको हिसाब खोज्ने हक छ, त्यो तपाईंको पैसा हो । हिसाब खोज्नुहोस् ।
- ङ) तपाईंको सम्पत्ति, स्वास्थ्य, शिक्षा र अन्य व्यक्तिगत सरोकारका विवरण वा तत्सम्बन्धी फाइल राख्ने निकायसँग तपाईंलाई आवश्यक पर्दा ती कागजातको प्रतिलिपि पाउने हक छ । माग गर्नुहोस् ।
- च) राज्यले प्रदान गर्ने विभिन्न सेवा सुविधा, भत्ता, औषधि तथा यस्तै कुराहरू समयमा पाउने तपाईंको हक हो, यसबाट वञ्चित हुनुहुन्छ भने किन वञ्चित गराइयो भनेर जवाफ खोज्नुहोस् ।
- छ) काम कारवाहीमा ढिलासुस्ती भएको छ, अड्डा अदालतमा तपाईंको फाइल अड्किएको छ भने सूचनाको हक प्रयोग गरी त्यसो हुनुको कारण सोध्नुहोस् ।
- ज) तपाईं विद्यार्थी हुनुहुन्छ, परीक्षाको रिजल्ट चित्त बुझेन भने उत्तरपुस्तिकाको प्रतिलिपि माग गर्नुहोस् ।
- झ) तपाईं कुनै निकायको कर्मचारी हुनुहुन्छ, त्यहाँ तपाईंभन्दा ठूलाबडाले अनियमित काम गरे, भ्रष्टाचार गरे वा गर्न खोजे, कानूनविपरीत काम गरे भने त्यस्तो गलत क्रियाकलापको खुलासा गर्नुहोस् । सूचनाको हकसम्बन्धी कानूनले तपाईंको संरक्षण गर्छ । यदि तपाईंलाई पूर्वाग्रह राखी कारवाही गरियो भने सूचनादाताको संरक्षणका लागि राष्ट्रिय सूचना आयोगमा उजुरी गर्नुहोस् ।

५.२ सूचनाको हकको प्रयोगकर्ताले ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

क) सूचना माग गर्न निवेदन लेख्नु अघि

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४ ले सूचना माग्ने र पाउने अधिकारका सम्बन्धमा प्रस्ट कानुनी व्यवस्था गरेको छ । सूचनाको हक माग गर्नुअघि सूचनाको हकसम्बन्धी कानुनी व्यवस्थाबारे सामान्य जानकारी हुनु राम्रो हुन्छ । त्यसैगरी सूचना माग्ने

वा पाउने प्रक्रिया सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली २०६५ ले व्यवस्था गरेको छ । सूचना माग गर्नुअघि सो नियमावलीले निर्धारण गरेका विधिहरूलाई पनि ख्याल गर्नुपर्छ । त्यसैले यो पुस्तिकाको पछिल्लो भागमा संलग्न गरिएको ऐन र नियम सरसर्ती पढ्नुहोस् । तपाईं सूचनाको हकको अभियन्ता हुनुहुन्छ भने सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन र नियमावलीको प्रति (वा यो पुस्तिका) तपाईंको साथैमा भए राम्रो । त्यसबाहेक सूचना माग गर्नुअघि तपाईंले निम्न कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्छ ।

- तपाईं सूचना माग गर्न जान लाग्नुभएको कार्यालयका बारेमा जानकारी लिनुहोस् ।
- तपाईं सूचना पाएपछि सो सूचना के गर्नहुन्छ, त्यसबारे पहिले नै सोच बनाउनुहोस् ।
- सो कार्यालयको मुखपत्र, वेबसाइट वा नोटिस बोर्डमा कुन-कुन सूचना जानकारीका लागि राखिएको रहेछ हुनुहोस्/अध्ययन गर्नुहोस् ।
- तपाईंले कुन विषयको सूचना चाहिएको हो ? त्यस्तो सूचना कुन निकाय वा संस्थासँग सम्बन्धित छ ? त्यस्ता निकायले आफ्ना प्रकाशन वा वेबसाइटमार्फत पहिले नै तपाईंले खोजेको सूचना सार्वजनिक गरिसकेका पो छन् कि ? लगायतका विषयमा तपाईं स्पष्ट हुनुहोस् ।
- पहिले नै सार्वजनिक भइसकेको सूचना हुन् भने सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनबमोजिम निवेदन नदिइकनै पनि तपाईंले त्यस्तो सूचना पाउन सक्नुहुन्छ । तर, पहिले सार्वजनिक भएको तर वर्तमानमा तपाईंले पाउन नसक्नुभएको वा वेबसाइटमा पनि नभएको र त्यस्ता सार्वजनिक निकायले सामान्य रूपमा उपलब्ध पनि नगराएको अवस्था हो भने तपाईंले सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनबमोजिम दिन सक्नुहुन्छ ।

ख) सूचना मागको निवेदन लेख्दा

- आफूले के-के सूचना खोजेको हो त्यसलाई लिपिबद्ध गर्नुहोस् ।
- त्यसलाई पढ्नुहोस् । पढ्दा तपाईंलाई स्पष्ट भएजस्तो लागेन भने सम्झनुहोस् त्यो कुरा सम्बन्धित निकायका सूचना अधिकारीले पनि नबुझ्न सक्छन् । त्यसैले तपाईंले के सूचना माग गर्नुभएको हो भन्ने कुरा सूचना अधिकारीले सजिलै र स्पष्टसँग बुझ्न सक्ने बनाउनुहोस् ।
- तपाईंले एकभन्दा बढी सूचना माग गर्न लाग्नु भएको हो भने हरेक सूचनाका लागि छुट्टाछुट्टै बुँदा बनाउनुहोस् । एउटा अनुच्छेदमा गोलमटोल सबै कुरा नराख्नुहोस् ।
- तपाईंले सूचनाको हकसम्बन्धी निवेदन लेख्दा सम्बन्धित निकायको सूचना अधिकारीलाई सम्बोधन गर्नुपर्छ । सूचना पाउँ भन्ने विषय र मिति पनि लेख्नुहोस् । त्यसमा तपाईंले आफ्नो अध्ययन, अनुसन्धान वा व्यक्तिगत प्रयोजन केका लागि

सूचना माग्न खोजेको हो त्यो कुरा उल्लेख गरी सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४ बमोजिम निम्न सूचना पाउँ भन्ने बेहोराको एउटा वाक्यमात्र लेख्नुहोस् । अनेक बयान नगरी त्यस लगत्तै अघि तयार गरिएका बुँदा राख्नुहोस् ।

- त्यसपछि आफ्नो नाम र सम्पर्क ठेगाना राखेर निवेदकको हस्ताक्षर गरेपछि निवेदन तयार हुन्छ ।
- यो प्रक्रियामा तपाईंलाई सहयोग चाहिएका फ्रिडम फोरमको सूचनाको हक सहायता केन्द्रमा सम्पर्क गर्न सक्नुहुन्छ ।
- निवेदनको नमुना हेर्नुहोस् (पृष्ठ नं. ३५)

ग) निवेदन दर्ता गराउने अवस्था

- सूचनाको हकको निवेदन दुईप्रति बनाउनुहोस्, एकप्रति सम्बन्धित निकायको सूचना अधिकारी समक्ष वा दर्ता शाखामा लगेर दर्ता गराउनुपर्छ, र अर्को प्रतिमा दर्तानम्बर र सम्बन्धित निकायको छाप लगाउन लगाएर आफैँ राख्नुपर्छ ।
- सूचनाको हकको निवेदन सम्बन्धित सार्वजनिक निकायमा दर्ता गर्नुपर्छ । सम्भव भएसम्म तपाईं स्वयं निवेदन लिएर सम्बन्धित कार्यालयमा जानु राम्रो हुन्छ ।
- आफ्नो तर्फबाट तपाईंका सहयोगीमार्फत पनि निवेदन दर्ता गराउन सकिन्छ । अन्यथा हुलाकबाट रजिष्टर्ड गरेर पनि सूचना मागको निवेदन गर्न सक्नुहुन्छ तर सकेसम्म हुलाकमार्फत भन्दा सम्बन्धित कार्यालय गएर निवेदन दर्ता गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।
- निवेदनको बोधार्थ राष्ट्रिय सूचना आयोगलाई पनि दिन सक्नुहुन्छ तर दिनैपर्छ भन्ने चाहिँ होइन ।
- तपाईं सम्बन्धित कार्यालयमा निवेदन लिएर पुग्दा सूचना अधिकारी छैनन् वा निवेदन सच्याई प्रमुखलाई सम्बोधन गरेर फेरि ल्याउन भन्न सक्छन्, त्यसो नगर्नुहोला ।
- सजिलै सूचनाको निवेदन दर्ता गर्नुको सट्टा कार्यालय प्रमुखको तोक लगाएर आउनुभन्न सक्छन्, त्यो गर्नुपर्दैन ।
- तपाईंलाई फर्काउने अन्य प्रयास पनि हुन सक्छन् । त्यसलाई तपाईं कदापि स्वीकार नगर्नुहोस् । सूचना अधिकारी/कार्यालय प्रमुख नभएर निवेदन दर्ता हुँदैन भने सम्बन्धित दर्ता शाखाका कर्मचारीसँग दर्ता नहुनुको कारण लखेर दिनुहोस् भनी भन्नुहोस् ।
- यदि कसैगरी पनि तपाईंको निवेदन दर्ता भएन वा कारण पनि लेखिदिन मानेनन् भने दर्ताफाँटा कर्मचारी/कार्यालय प्रमुखका सहयोगीको नाम, थर, पद र तिनले तपाईंलाई दिएको जवाफ नोट गर्नुहोस् ।
- तपाईंले सूचना दर्ता गर्न नसेको बेहोरा, दर्ता नगर्ने कर्मचारी, तीनको पद र

दिनले दिएको जवाफसमेत उल्लेख गरी राष्ट्रिय सूचना आयोगसमक्ष उजुरी दिन सक्नुहुन्छ ।

- यो प्रक्रियामा केही सहयोग चाहिएमा फ्रिडम फोरमको सूचना सहायता केन्द्रमा सम्पर्क राख्नुहोस् ।

घ) निवेदन दर्ता गर्नेदेखि पूर्ण सूचना प्राप्त नगर्दासम्मको अवस्था

- सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको दफा ७ (२) बमोजिम तत्काल उपलब्ध गराउन सकिने सूचना भए तत्कालै र नसकिने भए १५ दिनभित्र सम्बन्धित निकायको सूचना अधिकारीले तपाईंलाई दिइसक्नुपर्छ । त्यसैले निवेदन दर्ता गराएपछि त्यसमा तपाईंले फलोअप गरिरहनु वेश हुन्छ ।
- पन्ध्र दिनभित्र पनि सूचना नपाएमा वा आंशिक सूचना पाएमा वा पाएको सूचना गलत छ भन्ने तपाईंलाई लागेमा सूचना नपाएको ७ दिनभित्र (पहिले सूचना माग गरेको २१ दिनभित्र) सम्बन्धित निकायको प्रमुखसमक्ष उजुरी गर्नुपर्छ । उजुरीको नमुना हेर्नुहोस् (पृष्ठ नं. ३६)
- त्यसरी उजुरी गर्दा आफूले दिएको निवेदनको मिति र त्यसको दर्ता नम्बरसमेत उल्लेख गरी सूचना अधिकारीबाट सूचना नपाएकाले सूचना उपलब्ध गराई पाउँ भन्ने बेहोरा उल्लेख गर्नुहोस् र सूचना माग गरेको निवेदको प्रतिलिपि पनि संलग्न गर्नुहोस् ।
- यदि सूचना सम्बन्धित निकायका कार्यालय प्रमुखले उजुरी दिएको ७ दिनभित्र सूचना दिएनन् वा अपूर्ण सूचना दिए वा चित्त नबुभ्दो सूचना दिए भने सूचना प्राप्त हुन नसकेको ३५ दिनभित्र राष्ट्रिय सूचना आयोगमा पुनरावेदन गर्नुहोस् । पुनरावेदनको नमुनाका लागि नियमावली हेर्नुहोस् ।
- यदि सूचना पनि दिइएन र सूचना नदिनुको कारण पनि दिइएन भने सूचना आयोगसमक्ष उजुरी दिनुहोस् । उजुरीको नमुना हेर्नुहोस् (पृष्ठ नं. ३७)
- तपाईंले मागेको सूचना सार्वजनिक निकायको प्रमुखले दिनैपर्छ । दिन नमिले हो भने सो को कारण खुलाई तपाईंलाई सूचना दिन नमिले बेहोराको पत्र दिनुपर्छ । सूचना पनि नदिने र दिन नमिले बेहोराको पत्र पनि नदिने काम कार्यालय प्रमुखबाट भयो भने तपाईंले सूचना आयोगलाई सबै कुराको जानकारी गराउनुपर्छ । आयोगले तपाईंलाई सघाउँछ ।
- यो प्रक्रियामा तपाईंलाई सहयोग चाहिएका फ्रिडम फोरमको सूचनाको हक सहायता केन्द्रमा सम्पर्क गर्न सक्नुहुन्छ ।

ड) सूचना पाइसकेपछि

- सूचना लिनुअघि त्यस्तो सूचना सम्बन्धित सार्वजनिक निकायको अधिकारीले प्रमाणित गरे वा नगरेको एकिन गर्नुहोस् । याद गर्नुहोस् अप्रमाणित सूचना तपाईंले प्रमाणका रूपमा कतै प्रयोग/पेस गर्न सक्नुहुन्न ।
- सूचनाका लागि तपाईंले दस्तुर तिर्न पर्ने पनि हुनसक्छ । त्यस्तो अवस्थामा तपाईंलाई नचाहिएको सूचनाको पनि फोटोकपीको दस्तुर तिराइन सक्छ । राम्ररी हेरेर आफूले मागेको सूचनाको मात्र फोटोकपीको दस्तुर तिर्नुहोस् ।
- व्यक्तिगत वा सार्वजनिक सरोकारका सूचना पाइसकेपछि तपाईंको आफ्नै र तपाईंजस्ता अन्य कैयौं नागरिकको अधिकार प्राप्तमा त्यसले सघाउँछ । सूचना भनेको प्रमाण हो । त्यसले न्याय दिलाउँछ ।
- सूचना पाइसकेपछि तपाईंले त्यस्ता सूचना अध्ययन, अनुसन्धान, सामाजिक जवाफदेहिताको प्रवर्द्धनका लागि र तथ्यमा आधारित वकालत गर्नमा प्रयोग गर्न सक्नुहुन्छ । सामाजिक सञ्जालहरू त्यसका सहयोगी बन्न सक्छन् ।
- तपाईं पत्रकार हुनुहुन्छ भने तपाईंसँग भएका सूचना अनुसन्धानमूलक रिपोर्ट, फिचर र समाचार बन्न सक्छन् ।
- तपाईंले मागेको सूचनाले त्यस्ता कार्यालयलाई पारदर्शी, जवाफदेही, उत्तरदायी बनाउनमा मद्दत पुग्छ । तपाईंले ल्याएको सूचना सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धनका लागि सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक लेखापरीक्षण लगायतका क्रियाकलापका आधार बन्न सक्छन् ।
- सेवाग्राहीहरू आफ्नो हक, हित र आफूले पाउने सुविधाकाबारे सचेत र जागरुक भई सार्वजनिक निकायका अधिकारीहरूलाई स्वेच्छाचारी ढंगले काम गर्नबाट रोक्न सकिन्छ ।
- त्यसैले प्राप्त सूचना थुपारेर नराख्नुहोस् ।

०६

सूचनाको हकसम्बन्धी केही महत्वपूर्ण शब्दको अर्थ र व्याख्या

सूचना - सार्वजनिक निकायमा रहेको कुनै प्रकारको अक्षर, चित्र, अडियो, भिडियो, कागजात, इलेक्ट्रोनिक डाटा, अन्य कुनै पनि स्वरूपमा रहेको अभिलेख तथा कुनै वस्तुको नमुना र कुनै सार्वजनिक स्थलको अवलोकन समेतलाई सूचना भनिन्छ ।

सूचनाको हक - सार्वजनिक निकायमा रहेको आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारका सूचनामा सहज पहुँच हुनु र सोका लागि स्पष्ट सरल प्रक्रिया कानुनद्वारा सुनिश्चित हुन हो ।

सार्वजनिक निकाय - जनताले तिरेको करबाट जम्मा हुने बजेट खर्च हुने राज्यका सबै निकायहरूसँग सम्बन्धित गाउँदेखि केन्द्रसम्मका सबै कार्यालय तथा सार्वजनिक हित र सरोकारका काम गर्ने संस्थाहरू जस्तै राजनीतिक दल, गरैसरकारी संस्था, सहकारी संस्था एवं सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्ने निजी प्रतिष्ठानहरू समेतलाई सार्वजनिक निकाय मानिन्छ ।

अग्रसक्रिय खुलासा - नागरिकहरूलाई स्वतः सूचनाको हक प्रदान गर्न सार्वजनिक निकायले प्रत्येक तीन महिनामा अद्यावधिक गरी सार्वजनिक रूपमा प्रकाशन गर्नुपर्ने सूचनाहरू प्रकाशन गर्नु । नेपालको कानुनी व्यवस्थाअनुसार २० भन्दा बढी प्रकारका विभिन्न दस्तावेज, विवरण, प्रतिवेदन तथा नियमहरू यसरी जनताका लागि तीन/तीन महिनामा हरेक निकायले खुला गर्नुपर्छ । यसलाई 'प्रो एक्टिभ डिस्क्लोजर' पनि भनिन्छ । यो सूचनाको हकको एउटा प्रमुख लक्ष्य पनि हो खुला सरकारलाई यथार्थमा बदल्ने ।

सूचना अधिकारी - हरेक सार्वजनिक निकायमा कार्यालय प्रमुखले आफू मातहतको दोस्रो तहको कर्मचारीलाई सूचनाको हक कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी दिएर एकजना सूचना अधिकारी नियुक्त गर्नुपर्छ । ऐनले प्रत्येक निकायमा एकजना त्यस्तो जिम्मेवारी पाएको अधिकारी रहने परिकल्पना गरेको छ । सूचना अधिकारी नतोकिएको भए सम्बन्धित निकायको प्रशासकीय जिम्मेवारी सम्हाल्ने प्रमुख नै सूचना अधिकारी मानिन्छन् ।

कार्यालय प्रमुख - कुनै निकायको प्रशासकीय जिम्मेवारी सम्हाल्ने उच्च व्यक्तित्व । जस्तै मन्त्रालयका सचिव, पालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत आदि ।

प्रथम अपिल निकाय - सूचनाको हक कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा कुनै पनि निकायको सूचना अधिकारी नै जिम्मेवार हुन्छ । यदि त्यस्तो सूचना अधिकारीले सूचना नदिएमा वा नदिने निर्णय गरेमा उनीविरुद्ध पहिलो उजुरी सम्बन्धित कार्यालय वा निकायका प्रमुखसमक्ष गर्नुपर्छ । त्यस्तो उजुरी सुन्ने दायित्व भएको कार्यालय प्रमुखलाई प्रथम अपिल (पुनरावेदन) निकाय भनिन्छ ।

निवेदन - सूचना प्राप्त गर्ने उद्देश्यले गरिने लिखित अनुरोध, यो अत्यन्त साधारण ढाँचामा हुन्छ । सामान्य साक्षर मानिसले पनि लेख्न सक्ने ढाँचाको हुनुपर्छ ।

उजुरी - सूचना नपाएमा, सूचना पूरा वा चित्तबुझ्दो रूपमा नपाएमा, सूचनाको निवेदनबारे कुनै कारवाही हुन नसकेमा र सूचना दिन नसकिने भनी जवाफ दिएमा सूचना अधिकारीविरुद्ध कार्यालय प्रमुखसमक्ष उजुरी गर्न सकिन्छ । यसैगरी यस सम्बन्धमा कार्यालय प्रमुखविरुद्ध राष्ट्रिय सूचना आयोगमा पनि उजुरी गर्न सकिन्छ । त्यस्ता निवेदकहरू पनि साधारण ढाँचाका हुन्छन् । त्यस्तो उजुरी लेख्न कानून व्यवसायी नै चाहिँदैन । जोसुकैले लेख्न सक्छ ।

पुनरावेदन - सूचनाको हक नपाएमा पुनरावेदन सुन्ने निकाय राष्ट्रिय सूचना आयोग हो । सूचना दिन नमिल्ने गरी कार्यालय प्रमुखले निर्णय गरेमा वा माग गरेअनुसार चित्त बुझ्दो रूपमा सूचना प्राप्त नभएमा यस्तो पुनरावेदन गर्न सकिन्छ । कुनै पनि सार्वजनिक निकायका प्रमुखले निर्णय गरेको ३५ दिनभित्र यस्तो पुनरावेदन लाग्छ । पुनरावेदन दिँदा नियमावलीमा तोकिएको ढाँचाअनुसार हुनुपर्छ ।

सूचनादाता - कुनै पनि सार्वजनिक कार्यालयमा कुनै अनियमितता, भ्रष्टाचार वा गैरकानुनी कार्य हुँदैछ भन्ने थाहा पाएमा त्यस्तो सूचना सार्वजनिक सञ्चारमाध्यम वा कुनै निकायलाई उपलब्ध गराउने व्यक्तिलाई सूचनादाता भनिन्छ । त्यस्तो सूचनादातालाई सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनले संरक्षण प्रदान गर्छ ।

अपवाद - सूचनाको हक सीमासहितको हक हो । सबै प्रकारका सूचनामा नागरिकको पहुँच हुँदैन तर साधारणतः सबै सूचनामा पहुँच हुने नियम हुन्छ भने केही सूचनामा पहुँच हुँदैन, त्यस्तो विषयलाई अपवाद भनिन्छ । नेपालको ऐनमा पाँच प्रकारका अपवाद छन् । यस्तो 'अपवाद' पनि प्रष्ट रूपमा कानुनमा उल्लेख भएको हुनुपर्छ ।

सूचनाको वर्गीकरण - सूचनाको हक प्रभावकारी प्रयोगलाई सहज बनाउन हरेक सार्वजनिक निकायले आफूसँग भएका सबै दस्तावेज, अभिलेख, फाइल, निर्णय, कागजात आदिको विवरण अद्यावधिक राख्नुपर्छ । त्यसो गर्दा आफ्नो कार्यालयसँग रहेका सूचनामध्ये केही सूचना अपवादको विषयभित्र पर्ने प्रकारका रहेछन् भने त्यस्ता सूचनालाई संरक्षण गरेर राख्नुपर्छ । त्यसरी संरक्षण गरेर राख्नु अगाडि के कसरी संरक्षण गर्ने हो, कति समयका लागि संरक्षण गर्ने हो भन्ने आदि विषयको निक्कौंल गर्न सूचनाको वर्गीकरणको निर्णय गराउनुपर्छ । यस्तो निर्णय नेपाल सरकारका मुख्य सचिवको अध्यक्षतामा रहेको सम्बन्धित सूचनाको विषयसँग सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव र एक विशेषज्ञ रहेको समितिले मात्र गर्न सक्छ । यसरी सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको दफा ३ को उपदफा ३ अन्तर्गत पाँच विषयका सूचनाहरूलाई वर्गीकरण गरी संरक्षण गर्ने व्यवस्था छ, जसलाई सूचनाको वर्गीकरण भनिन्छ ।

व्यक्तिगत सूचना - कुनै सार्वजनिक निकायमा कुनै सर्वसाधारण नागरिक वा व्यक्तिको स्वास्थ्य, शिक्षा, चरित्र, सम्पत्ति, परिवार आदिका बारेमा विभिन्न रेकर्ड वा जानकारी हुनसक्छ । त्यस्तो सूचनामा सम्बन्धित व्यक्तिलाई मात्र पहुँच हुनुपर्छ । सार्वजनिक पदमा रहेका वा सार्वजनिक उत्तरदायित्व बहन गर्नुपर्ने जिम्मेवारी रहेको व्यक्तिको हकमा यस्तो नहुन पनि सक्छ । तर, आमसर्वसाधारणका व्यक्तिगत सूचनामा भने अन्य पक्षले अतिक्रमण गर्न पाउँदैन । त्यस्ता व्यक्तिगत विवरण वा जानकारी सम्बन्धित व्यक्तिको सहमतिमा मात्र सार्वजनिक गर्नुपर्छ ।

तेस्रो पक्ष - व्यक्तिगत प्रकारका सूचना माग्न आउने पक्षलाई तेस्रो पक्ष भनिन्छ । यसगरी सूचना राख्ने र माग्नेभन्दा अर्कोपक्ष अर्थात् सम्बन्धित व्यक्तिगत सूचनासँग जोडिएको व्यक्तिलाई पनि तेस्रो पक्ष भनिन्छ । प्रायःजसो सूचना खोज्ने वा माग्नेको

आफ्नो सरोकार पनि नभएको र सार्वजनिक सरोकार पनि नभएको सूचनालाई तेस्रो पक्षको सूचना भनिन्छ । यस्तो सूचना पूर्णतः गोप्य हुँदैनन् तर सम्बन्धित पक्षको सहमति नहुन्जेल भने गोप्य रूपमा संरक्षित रहन्छ ।

गोपनियता - यो व्यक्तिको निजत्वको हक हो । कुनै पनि मानिसको शरीर सम्पत्ति र सम्बन्ध कानुनले निषेध नगरेको हदसम्म गोप्य हुन्छ । सूचनाको हक प्रयोग गर्दा यस्ता सूचनाको गोप्यता कायम हुनु आवश्यक हुन्छ । सूचनाको हक र गोपनियताको हक एक अर्काका परिपूरक हुन् । दुवै हकले एउटा सार्वभौम व्यक्तिलाई सशक्तीकरण, सुरक्षित र अन्य अधिकार उपभोग गर्न सहयोग पुऱ्याउँछन् । तसर्थ गोपनियताका नाममा सूचनाको हकलाई खुम्च्याउनु गलत हुन्छ भने सूचनाको खुलापनका नाममा गोपनियतामाथि अतिक्रमण पनि हुनुहुँदैन । सूचनाको हक आफ्नो सरोकार र सार्वजनिक सरोकारको हो भने गोपनियताको हक व्यक्तिको निजत्वको । कतिपय सार्वजनिक निकायले सार्वजनिक सरोकारको विषयलाई पनि व्यक्तिगत गोपनियताको दाबी गर्दै सूचना प्रवाहमा बाधा सिर्जना गर्ने गरेका छन् । व्यक्तिगत गोपनियतासम्बन्धी ऐन पनि छ । व्यक्तिगत गोपनियताको सूचनाहरू संरक्षण गर्न सो ऐनको पनि जानकारी राख्नु सार्वजनिक निकायको दायित्व हो ।

क. सूचना माग गर्ने निवेदनको ढाँचा

श्रीमान् सूचना अधिकारीज्यू,
(सूचना माग गरिएको कार्यालयको नाम)

मिति:

.....

विषय: सूचना पाउँ भन्ने बारे ।

महोदय,

उपरोक्त सम्बन्धमा मेरो जानकारी तथा अध्ययन प्रयोजनका लागि यस कार्यालयमा रहेको तपसिलका सूचनाहरू नेपालको संविधानको धरा २७ र सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४ दफा ३, बमोजिम पाउँ भनी यो निवेदन गर्दछु । साथै सूचना प्राप्त गर्न लाग्ने दस्तुर बुझाउन तयार छु ।

तपसिल

- १.
- २.
- ३.

निवेदक

नाम:-

ठेगाना:-

फो नं :

ख. कार्यालय प्रमुखलाई उजुरीको ढाँचा

श्रीमान् कार्यकारी प्रमुखज्यू
(सूचना माग गरिएको कार्यालयको नाम)

मिति:

.....

विषय : उजुरी सम्बन्धमा ।

मैले त्यस कार्यालयमा मिति / / मा मेरो जानकारी तथा अध्ययन प्रयोजनका लागि यस कार्यालयमा निवेदन दिएको थिएँ । सो निवेदनको दर्ता नम्बर..... हो । मेरो सो निवेदनअनुसार अहिलेसम्म सूचना नपाएको हुँदा मलाई माग गरिएका सूचना उपलब्ध गराइदिनु हुन सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको दफा ९ (१) बमोजिम वा उजुरी गरेको छु ।

साथै सूचना माग गरिएको निवेदनको प्रतिलिपि यसैसाथ संलग्न गरेको अनुरोध छ । सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावलीको नियम २३ को उपनियम १ र २ बमोजिम शीघ्र कारबाहीका लागि अनुरोध गर्दछु । सूचना दिन नमिल्ने भए सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको दफा ४ बमोजिम कारणसहितको जानकारी पत्र उपलब्ध गराउन हुन अनुरोध गर्छु ।

निवेदक

नाम:-

ठेगाना:-

फो नं :

इमेल:

ग. राष्ट्रिय सूचना आयोगसमक्ष उजुरीको ढाँचा

श्रीमान् प्रमुख आयुक्तज्यू,
राष्ट्रिय सूचना आयोग
कोटेश्वर, काठमाडौं ।

मिति:

विषय:- उजुरी सम्बन्धमा ।

महोदय,

उपरोक्त सम्बन्धमा मेरो जानकारी तथा अध्ययन प्रयोजनका लागि .....(सूचना माग गरेको कार्यालय)सँग रहेको निम्न सूचना पाउँ भनी मैले सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४ को दफा ३ बमोजिम मिति २०६९/००/०० मा सूचना अधिकारीसमक्ष निवेदन दिएको थिएँ । सो निवेदनमा निम्न सूचना माग गरिएको थियो:

- १)
- २)
- ३)
- ४)

.....(सूचना माग गरेको कार्यालय)मा दिएको निवेदनको को दर्ता नं.....हो । तर, सो निवेदनअनुरूप मागिएका सूचना .....(सूचना माग गरेको कार्यालय) का सूचना अधिकारीबाट प्राप्त भएन । सूचना प्राप्त नभएपछि(सूचना माग गरेको कार्यालय)का प्रमुखसमक्ष ऐनको दफा ९ (१) बमोजिमको उजुरी .....मा दर्ता गरिएको थियो । सोको दर्ता नम्बर .....हो । सो उजुरीमा सूचना उपलब्ध गराई पाउन अनुरोधका साथै सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावलीको नियम २३ को उपनियम १ र २ बमोजिम कारवाहीको माग गरिएको थियो । यसैगरी, सूचना दिन नमिल्ने भए ऐनको दफा ९(४) बमोजिमको कारणसहित पत्र उपलब्ध गराउन पनि अनुरोध गरिएको थियो । तर, सो उजुरीका सम्बन्धमा पनि .....(सूचना माग गरेको कार्यालय)का प्रमुखबाट हालसम्म पनि कुनै सुनुवाइ भएन साथै माग गरिएबमोजिम कुनै पनि

सूचना पाउन सकिएन र सूचना नदिनुको कुनै कारण र निर्णयसमेत प्राप्त हुन सकेन । .....

.....(यहाँ सूचना मागकर्ताको सूचना प्राप्त हुन नसकेको भोगाइसम्बन्धी संक्षिप्त विवरण उल्लेख गर्ने) यसले म सूचना मागकर्ताको सूचना पाउने मौलिक हकप्रति बेवास्ता गरेको ठानेको छु । तसर्थ ऐनको दफा ९(४) बमोजिमको सूचना दिन नमिल्ने कारणसहितको जानकारीसमेत प्राप्त नभएकाले, यस आयोगसमक्ष आवश्यक कारवाहीका लागि उजुरी गरेको छु ।

तसर्थ: सूचना माग गरेको कार्यालय) को कार्यालय प्रमुख प्रत्यार्थी/विपक्षी हुने गरी यो उजुरी गरिएको छ । निज प्रत्यार्थीलाई दफा १९ को (ग), (घ) र (ङ) बमोजिम आदेश जारी गरी कानूनबमोजिमको कारवाही तथा मागिएको सूचना तत्काल उपलब्ध गराउन वा सूचना दिन नमिल्ने भए सोको कारण उपलब्ध गराउन आवश्यक आदेश गरिदिनुहुन अनुरोध छ ।

संलग्न कागजात

- १) (सूचना माग गरेको कार्यालय)का सूचना अधिकारीलाई गरिएको निवेदन प्रतिलिपि ।
- २) (सूचना माग गरेको कार्यालय)का प्रमुखलाई दिइएको उजुरीको प्रतिलिपि ।

निवेदक

नाम:-

ठेगाना:-

फो नं.:-

इमेल:-

१. समयमै जानकारी पाउँदा २३ लाख दुरुपयोग हुनबाट बच्यो

जाजरकोट जिल्ला उत्तरपूर्वी क्षेत्रमा पर्ने नलगाड नगरपालिका वडा नं. ११ मा रहेको साविकको रग्दा ९ चौखामा २ हजार ५०० मिटर सडक निर्माणको योजना सञ्चालन भएको थियो । जिल्ला समन्वय समितिबाट सर्मी डोल्या जोड्ने रिडरोड निर्माणका लागि आर्थिक वर्ष २०७४/२०७५ मा चौखा बजारबाट रजिकसम्म सडक निर्माणका लागि उपभोक्ता समितिबाट सञ्चालनका लागि काम सुरु गरिएको थियो । उपभोक्ता समितिसँग मिति २०७३ फागुनमा सम्झौतामा २ हजार ५ सय मिटर बाटो खन्नुपर्ने सम्झौता भएको थियो भने जसको लागत अनुमान २३ लाख रुपैयाँ रहेको थियो ।

आर्थिक वर्ष सकिन लाग्दा जिल्ला सदरमुकामदेखि पैदल दुई दिन हिँडेर जाने स्थानमा सडक निर्माण कार्य सञ्चालन भएकोमा जिल्ला समन्वय समितिले पनि त्यति अनुगमन गर्न नपाउने हुँदा आर्थिक वर्षको अन्तिममा जिल्ला समन्वय समितिले खटाएको प्राविधिक बलबहादुर विश्वकर्माको सम्बन्धित फिल्डको वास्तविक कामको रिपोर्ट नल्याई उपभोक्ता समितिका अध्यक्ष, वडा अध्यक्ष र स्थानीय केही व्यक्तिको मिलेमतोमा नक्कली कागजात बनाएर २ हजार ५०० मिटर बाटो खनेको प्राविधिक रिपोर्ट बनाइ पेश गरेपछि स्थानीय विकास अधिकारीले २३ लाखको चेक काटी २०७५ असार २३ गते शुक्रबार चेक उपभोक्ता समितिलाई दिएको थियो ।

स्थानीय सूचनाको हकका अभियन्ता गणेश बानियाँले यो कुराको सूचना पाएकाले काम नभई रकम भुक्तानी दिएको पुष्टि भयो अनि स्थानीय विकास अधिकारीलाई

फोन गरेर काम नभएको कुरा भनेपछि तुरुन्त उक्त चेक रद्द भएको थियो । त्यसपछि अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा प्रमाणसहित उजुरी पनि गरियो ।

त्यसपछि जिल्लाका सबै मिडियाकर्मीलाई जानकारी, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा उजुरी गर्दा विभिन्न कुरा सार्वजनिक भयो र कार्य सम्पन्न भएको प्राविधिक रिपोर्ट बनाउने प्राविधिक बलबहादुर विश्वकर्माको जागिरसमेत खोसियो । उपभोक्ता समितिलाई २३ लाख भुक्तानीका लागि सिफारिस दिने नलगाड नगरपालिका वडा नं ११ जाजरकोटका वडा अध्यक्षसहित चार जना वडा सदस्यले कामै नभएको कामको काम भएको हो भनी रकम भुक्तानीका लागि सिफारिस गरेको देखिएपछि उनीहरूलाई जिल्ला समन्वय समितिबाट स्पष्टीकरण सोधिएको थियो ।

उक्त कुरा विभिन्न सञ्चार माध्यमहरूबाट पनि सार्वजनिक भयो । त्यसपछि छानबिन गर्दा सम्बन्धित वडाका जनप्रतिनिधि समेतले अनियमित कार्यमा संलग्न भएको पाइएको थियो । अख्तियारले जिल्ला समन्वय समितिलाई के कति कारणले कामै नभए पनि भुक्तानीका लागि चेक काटिएको हो भनी स्पष्टीकरण सोधेपछि छानबिन सुरु भयो ।

निर्वाचित वडा अध्यक्ष जितबहादुर मल्ल र सदस्यहरू भीमबहादुर मल्ल, कृष्णकुमारी खत्री बानियाँ, विष्णुकुमारी नेपाली र बिर्खबहादुर बानियाँले वडा कार्यालयको लेटर प्याडमा ९० मिटर मात्र खनिएको बाटोलाई ३ हजार ५ सय मिटर खनिएको र काम पनि सन्तोषजनक भएको भन्दै भुक्तानीका लागि स्थानीय विकास अधिकारीलाई सिफारिस गरेका थिए । एकजना सूचानाको हकका अभियन्ताको प्रयासबाट विकासको नाममा आएको राज्यकोषको रकम जोगिएको छ भने अनियमितता गर्नेले पनि कारवाही भोग्नुपरेको छ ।

२. कामै सम्पन्न नगरी भुक्तानी लिने कुराको पर्दाफास

सूचना मागमार्फत कामै नगरी भुक्तानी लिने ठेकेदारको विवरण र भुक्तानी विवरणको खुलासा भएपछि पश्चिमाञ्चल सडक डिभिजन कार्यालय सचेत बनेको छ ।

सडकको पुलपुलेसा मर्मतका नाममा आउने बजेट, कर्मचारी र ठेकेदारको मिलेमतोमा दुरुपयोग हुने गरेको सूचना बाहिर आएपछि, सडक डिभिजन कार्यालय अहिले काम पूरा नगरी भुक्तानी नगर्न सचेत भएको हो । यतिमात्र होइन, सडक साइडमा कोरिने सेतो, पहेंलो धर्का लेखन तथा पेन्टिङका लागि विनियोजित बजेट पनि कामै नगरी दुरुपयोग भएको तथ्य सूचनाबाट खुल्यो ।

पश्चिमाञ्चल सडक डिभिजनअन्तर्गत नम्बर ५ शिवपुरमा महेन्द्रराजमार्गको गोरुसिङ्गे सन्धिखर्क सडकखण्डको सूचना अध्ययन गर्दा आर्थिक वर्ष ०६९/७० मा भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको बजेट उपशीर्षक नम्बर ३३७१५८४ अनुसार पुलपुलेसा संरक्षण तथा मर्मत सम्भारअन्तर्गत कोन्द्रेखोला पुलका लागि ९ लाख ६० हजार खर्च गरिएको देखियो । तर, फिल्डमा गएर हेर्दा उक्त रकम कोन्द्रेखोला पुलमा खर्च नगरिएको स्पष्ट भयो । सोही आबको बजेट उपशीर्षक नम्बर ३३७१६५४ अनुसार कालोपत्रे आदिका लागि १७ लाख, रोड साइन पेन्टिङ तथा अक्षर लेखन कार्यका लागि २ लाख ९९ हजारसहित ५० लाख ९९ हजार बजेट पनि कामै नगरी भुक्तानी गरिएको सूचनाका आधारमा समाचार सार्वजनिक भएपछि, सडक प्रशासनले सुधारको कदम थालेको हो ।

यी तथ्य सार्वजनिक भएपछि सडक डिभिजन कार्यालयले ठेकेदारहरूको कामप्रति कडाइ गर्नुका साथै कामै नगरी भुक्तानी नदिने गरेको छ । ती सूचनाहरू सार्वजनिक भए लगत्तै मोड सुधारको अलवा सुपादेउरालीदेखि नरपानीसम्मको सडकको कालोपत्रे पनि स्तरीय बनेको स्थानीय बताउँछन् । यी सूचना अभियन्ता मुक्तिनाथ भूपालले सम्बन्धित निकायहरूबाट सूचनाको हकको ऐन प्रयोग गरी संकलन गर्नु भई विश्लेषण गरी स्थानीय मिडियामार्फत बहसमा ल्याउनुभएको थियो ।

३. हल्दिबारी गाउँपालिकामा पारदर्शिता बढ्यो

सूचना माग गरिएपछि भ्रष्टाचारको हल्दिबारी गाउँपालिकामा जनप्रतिनिधि र स्थानीय नागरिकमा सचेतना बढेको र पारदर्शिता पनि बढेको छ ।

सुरुमा निवेदन गरेर सूचना माग गर्ने व्यक्तिलाई जनप्रतिनिधिले ज्यान मार्ने सम्मका धम्की दिए पनि राष्ट्रिय सूचना आयोगको आदेशपछि सूचना माग्नु ठीक रहेछ भन्दै गाउँपालिकाले सूचना सार्वजनिक गर्न थालेको छ भने वडाअध्यक्षहरूले समेत सूचना माग गर्न थाल्नुभएको छ ।

पाँच महिना अघिसम्म सूचनाको हक के हो भनेर थाहा नभएकी एक गृहिणी अहिले सूचना अभियानताको रूपमा आफूलाई स्थापित गराउन सफल हुनुभएको छ । आफूलाई चाहिने जानकारी वडा कार्यालयले नदिएपछि सामाजिक सञ्जालमार्फत उक्त कुरा बाहिर ल्याउनु भएकी हल्दिबारी वाड नं. ३ की ईश्वरा तिवारीले सूचनाको हक के हो र सूचनाको हक कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने बुझेपछि अहिले सूचना मागको अभियान नै सुरु गर्नुभएको छ । हालसम्म उहाँले भ्रष्टाचार विभिन्न १५ निकायमा सार्वजनिक सरोकारका सूचना माग गर्नुभएको छ । उहाँ अहिले आफ्नो गाउँको सबै गृहिणीहरूलाई पनि सूचना माग्नुपर्छ भनेर उत्प्रेरित पनि गरिरहनुभएको छ ।

वडा कार्यालय राख्ने जग्गा छनोट गर्ने प्रक्रियाबारे विवाद भएपछि सूचनाको हकको अभियानमा लाग्नुभएको थियो उहाँले । उहाँले माग्नुभएको सूचना अहिलेसम्म केही पाउनुभएको छ, जस्तै गाउँपालिकाको बजेट र कार्यक्रम विवरण तथा स्वास्थ्यचौकीबाट निःशुल्क प्रदान गरिने औषधिको विवरण । “सूचना मागको अभियान अब घर-घरमा पुऱ्याउनुपर्छ, त्यसको अभियानमा छु,” उहाँ भन्नुहुन्छ ।

घनाबस्ती एकतिर भएको अवस्थामा गाउँपालिका पायक नपर्ने ठाउँमा वडा कार्यालयका लागि जग्गा खरिद गर्नुपर्ने तयसपछि तिवारीले किन वडा कार्यालय उक्त स्थानमा लैजाने भनेर जिज्ञासा राखेपछि जनप्रतिनिधि र कर्मचारीले तपाईंलाई के मतलब भनेर हप्काएका थिए । त्यसपछि आफूलाई भन्ने तयसबारे जान्न मन भएपछि तिवारीले

सूचनाको हकका अभियान्ता दीपक आचार्यमार्फत सूचनाको हकबारे जानकारी लिई उहाँले सूचनाको हकसम्बन्धी निवेदन दर्ता गराउनुभयो । सुरुमा निवेदन नै दर्ता भएन । त्यसपछि उहाँले प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतलाई सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनबारे बताएपछि निवेदन त दर्ता भयो तर सूचना पाउनु भएन । त्यसपछि राष्ट्रिय सूचना आयोगमा पुनरावेदन गर्नुभयो । आयोगले सूचना उपलब्ध गराउनु भन्ने आदेश दियो ।

अहिले जनप्रतिनिधिहरूको नै तपाईंले सुरु गर्नुभएको अभियान राम्रो रहेछ भन्न थालेका छन् । सामान्य लेखपढ मात्र गर्न जान्ने तिवारी अहिले प्रचार र भ्रष्टाचार र अनियमितताविरुद्ध लड्न सबैको प्रेरणाको स्रोत बन्नुभएको छ । सामाजिक सञ्जालमार्फत पनि सूचनाको हकको अभियान चलाइ रहनुभएको छ ।

गृहिणीलाई पनि सूचनाको हकसम्बन्धी तालिमको आवश्यकता रहेको बताउँदै उहाँले आयोगलाई सूचनाको हकसम्बन्धी तालिम गर्न आग्रह गरेको जानकारी दिनुभयो । हिजोको दिनमा गाउँपालिकाका सूचना बाहिर आउँदैन थियो, अहिले सबै जनप्रतिनिधिले सामाजिक सञ्जालमार्फत गाउँकार्यपालिकाका निर्णयहरू बाहिर ल्याउनु हुन्छ-उहाँले भन्नुभयो । वडा तथा गाउँपालिकाको कार्यपालिकाका कार्यालयले सूचना मागको निवेदन नै दर्ता नगर्ने अवस्थामा अहिले भने निवेदन सहजै दर्ता हुने गरेको छ । सुरुमा सामाजिक सञ्जालमा यसो गर्नु भनेर भनेपछि कारवाही गर्छु भनेर विज्ञप्ति निकाल्ने स्थानीय तह अहिले सूचनामैत्री बन्दै जानु सकारात्मक हो । सुरुमा मलाई पागल भन्थे अहिले उनीहरूले सहयोग गर्न थालेका छन् । अब सूचना माग गर्ने अभियान जारी राख्छु ईश्वरा भन्नुहुन्छ ।

४. स्थानीय तहमा कार्यान्वयनमा आयो सूचनाको हक

मुलुकभरका ५ सय ८३ वटा स्थानीय तहहरूले सूचनाको हक कार्यान्वयनमा ल्याएका छन् । सुरुमा सूचनाको हकबारे अनविज्ञता प्रकट गरेका स्थानीय तहहरूले अहिले भने कानुनले व्यवस्था गरेअनुसार सूचना अधिकारी र अधिकारीको सम्पर्क कोठा नं, फोन, इमेलसमेत स्पष्ट पारी जिम्मेवारी दिएका छन् ।

२०७४ साल भदौ २ गते सूचनाको हकका अभियन्ताहरूले मुलुकभरका ७ सय ५३ स्थानीय तहमा सूचनाको हक कार्यान्वयन गराउने उद्देश्यले एकै पटक सूचना माग गरेपछि स्थानीय तहहरू सूचनाको हक कार्यान्वयनमा अग्रसर भएका हुन् । सो निवेदन अगाडि जम्मा ११ स्थानीय सरकारले मात्र सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन पालना गरेका थिए ।

राष्ट्रिय सूचना अधिकार दिवसको सन्दर्भमा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता तथा सूचनाको हकका क्षेत्रमा लामो समयदेखि समर्पित अभियन्ताहरूले मुलुकभरका ७ सय ५३ वटै स्थानीय तहमा सूचना माग गर्नुभएको थियो ।

तारानाथ दाहाल, धर्मेन्द्र भ्वा, हरिविनोद अधिकारी, राममाया लामिछाने, सञ्जीव घिमिरे, केदार दाहाल, कृष्णप्रसाद सापकोटा र कुमार चौलागाईंले आफ्नो अध्ययन एवं जानकारी प्रयोजनका निमित्त नेपालको संविधान, २०७२ को धारा २७ तथा सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३ र दफा ७ (१) बमोजिम विभिन्न १८ प्रकारका सूचना तथा विवरणको प्रमाणित प्रतिलिपि उपलब्ध गराई दिनुहुन हुलाकमार्फत निवेदन दर्ता गर्नुभएको थियो ।

सुरुमा ११ वटा स्थानीय तहबाहेक अन्यले सूचना उपलब्ध गराएनन् । उहाँहरूले त्यसपछि कार्यालयका प्रमुख समक्ष उजुरी दिनुभयो । उजुरीपछि १ सय ८० वटा स्थानीय तहहरूले सूचना अधिकारी नियुक्त गरी सूचना उपलब्ध गराए । त्यसपछि सूचना उपलब्ध नगराउने स्थानीय तहविरुद्ध राष्ट्रिय सूचना आयोगमा उजुरी गरियो । आयोगको आदेशपछि एक वर्षसम्ममा ५ सय ८३ वटा स्थानीय तहहरूले सूचना उपलब्ध गराउँदै सूचनाको हक कार्यान्वयन गरिसकेका छन् ।

ती स्थानीय तहले अहिले सूचना अधिकारी तोकी उनीहरूको सम्पर्क नम्बर, बस्ने कोठालगायतका सम्पूर्ण जानकारी पनि उपलब्ध गराएका छन् ।

केही वर्षअघिसम्म सिंहदरबार भित्रकै मन्त्रालयहरूमा सूचनाको हकसम्बन्धी निवेदन दर्ता गर्न कार्यालय प्रमुखको तोक लगाउनुपर्ने अवस्था थियो । तर, अहिले विभिन्न

संघ-संस्थाको सक्रियतामा स्थानीय तह अथवा गाउँगाउँका सिंहदरवारले पनि सूचनाको हक कार्यान्वयनमा ल्याउनु खुसीको विषय बनेको छ ।

स्थानीय तहको निर्वाचनले शक्तिशाली स्थानीय सरकारको प्रबन्ध गरेको अवस्थामा स्थानीय सरकार पारदर्शी, जवाफदेही र जनताप्रति उत्तरदायी होस् भन्ने हेतुले सूचनाको हक कार्यान्वयनमा ल्याउनु सो अभियान चालिएको थियो । अभियान सकारात्मक दिशामा अगाडि बढेको छ । अहिले स्थानीय तहरूले आफ्नै वेबसाइट सञ्चालन, एप सञ्चालन, केहीले रेडियो र पत्रिका सञ्चालन तथा स्थानीय सञ्चारमाध्यहरूमार्फत स्थानीय तहरूमा हुने गरेको निर्णय तथा सूचनाहरू प्रकाशनमा स्वतः सक्रियतापूर्वक ल्याउन थालेका पनि छन् ।

सुशासन प्रवर्द्धनका लागि सूचनको हक महत्वपूर्ण औजार हो । सूचनाको हकसम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास, नेपालको सन्दर्भमा सूचनाको हकको महत्व, विकास, सुशासनका लागि सूचनाको हकको महत्वबारे स्थानीय जनप्रतिनिधिलाई जानकारी दिन सक्ने हो भने यसको कार्यान्वयन अभै सहज हुनेछ भन्ने यो उदाहरणले स्पष्ट पारेको छ ।

५. व्यवस्थित बन्दै पार्किङ

बहूदो सवारी चाप, साँघुरा सडक र पेटीको अवस्था तथा अस्तव्यस्त पार्किङ क्षेत्र तथा तिनको कमजोर व्यवस्थापनले नेपालका सहरहरू दिनदिनै असहज र कठिन बन्दै गइरहेका छन् । काठमाडौं उपत्यकाको अस्तव्यस्त सवारी व्यवस्था तथा निरन्तर भइरहने ट्राफिक जामको एउटा प्रमुख कारण यहाँको अव्यवस्थित पार्किङ सवारी पार्किङ पनि हो । काठमाडौं र ललितपुर महानगरपालिका क्षेत्रभित्र हुने सवारी पार्किङको व्यवस्था सम्बन्धित महानगर लगायतका स्थानीय निकायको जिम्मेवारी भित्र पर्छ । आधिकारिक रूपमा तोकिएको पार्किङ क्षेत्र नहुँदा एवं खुला सार्वजनिक स्थलहरूभन्दा अन्य क्षेत्रमा समेत मनपरी ढंगले पार्किङ गर्ने गरेको पाइन्छ । जसको न कुनै हिसाब किताब छ, न कुनै जानकारी नै । यस्तो पार्किङको व्यवस्था सार्वजनिक रूपमा ठेक्काका लागि प्रस्ताव आह्वान गरी ठेकेदार कम्पनीले लिनुपर्ने सामान्य

नियम भए पनि पहुँचवाला तथा लेनदेनका भरमै पार्किङ सञ्चालन ठेक्का अनुमति पाउने गरेको गुनासो सुनिने गरेको छ। जसको कारण आम्दानी तथा खर्चको विवरण अस्पष्ट रहेको कुरा पटक-पटक बाहिर आउने गरेको छ। यस्तै विवरण बाहिर ल्याउन निवेदक सञ्जीव घिमिरेले काठमाडौं तथा ललितपुर महानगरपालिकामा सूचनाको हक प्रयोग गरी सूचना मागे।

मिति २०६९ को साउन ४ गते ललितपुर महानगरपालिकाका सूचना अधिकारीसमक्ष निम्न सूचना पाउँ भनी निवेदन दिइएको थियो। सवारी साधन पार्किङ गर्नेसम्बन्धी कुनै नीति निर्देशिका, वा कुनै निर्णय छ वा छैन, यस महानगरपालिकाअन्तर्गत कुन-कुन सार्वजनिक स्थल एवं सडकहरूमा कति ठाउँलाई सःशुल्क सवारी साधन पार्किङ क्षेत्रका रूपमा छुट्याइएको छ, कुन कम्पनी वा व्यक्तिलाई सञ्चालन गर्न दिइएको छ र आर्थिक वर्ष २०६५/६६, २०६६/६७ र २०६७/६८ मा सवारी साधन पार्किङ स्थलबाट महानगरले कति आम्दानी गर्न सफल भयो भन्ने बारेमा उनले सूचना मागेका थिए। सुरुमा सूचना नदिएपछि निवेदकले राष्ट्रिय सूचना आयोगमा पुनरावेदन गरेका थिए। यसपश्चात् आयोगले मागबमोजिम नै निवेदकलाई सूचना उपलब्ध गराउन आदेश दिएको थियो। पछि यसलाई आधार मानेर काठमाडौं महानगरपालिकासँग पनि उनले पार्किङको हिसाब किताबसम्बन्धी सूचना मागेका थिए। उनले पनि सूचना नदिएपछि निवेदक सूचना आयोग पुगेका थिए। उनले पार्किङ गर्न अनुमति दिएका कम्पनीहरूसँग भएको सम्झौताको पनि प्रतिलिपि मागेका थिए।

महानगरपालिकाले मिति २०६९ को असोज १५ गते मागबमोजिमको सम्झौताको प्रतिबाहेक अन्य केही सूचना उपलब्ध गरायो। यसरी सूचनामा गरिएपछि पार्किङ क्षेत्रको क्षेत्रफल वा पार्किङको चाप नहेरी हचुवामा ठेक्कामा दिने गरिएको अनियमिततामा कमी आएको महसुस गरिएको छ। यो मागपछि पार्किङमा दिने काममा ठगी घटेको छ। पार्किङ गर्ने व्यक्ति स्वयम्ले पनि बिल माग्न थालेका छन्। पार्किङको दररेट के र कति हो भन्ने बारेमा उपभोक्ता स्वयं पनि सचेत हुन थालेका छन्।

६. सूचनाको हकले दिलायो छात्रवृत्ति

जिल्लाको बूढीगंगा नगरपालिका सिगाड १० मा रहेको सिगाडा माविमा २०६५ सालदेखि यता छात्रवृत्ति वितरण गरेको रेकर्ड छैन । दलित तथा गैरदलित छात्रछात्राहरूका लागि आएको रकम भौतिक निर्माणमा खर्च गरेको कारण छात्रवृत्ति वितरण नभएको अभिभावकहरू बताउँछन् ।

यो सुनेपछि सूचनाको हकका अभियान्ता एवं पत्रकार शेरबहादुर सार्कीले सूचनाको हक प्रयोग गरी २०७२ सालमा विद्यालयमा जानकारी पाउन निवेदन गर्नुभयो ।

पहिलो निवेदन सुनुवाइ नगरेर विद्यालय चुपचाप बस्यो । उहाँले पुनः अर्को निवेदन गर्नुभयो । त्यसपछि एकपटक विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष धर्मराज जोशीले २०७२ सालको छात्रवृत्ति वितरण गर्नुभयो । फेरि त्यो विद्यालयमा आउने गरेको ३०० देखि ४०० विद्यार्थीको छात्रवृत्ति रकम भौतिक निर्माण तथा निजी शिक्षकलाई दिन थालियो ।

फेरि २०७५ सालमा पत्रकार सार्कीले सूचनाको हक प्रयोग गर्दै सम्पूर्ण विवरण माग गर्नुभयो । अनि बल्ल विद्यालयले ६७ जना दलित छात्र र २ सय ९ दलित छात्रालाई रु. १३ लाख र गैरदलित ३८ छात्रालाई रु. १९ हजार ३ सय रकम वितरण गरिएको छ । यसरी सूचनाको हक प्रयोग गरेर मात्र त्यो विद्यालयको छात्रछात्राहरूले छात्रवृत्ति प्राप्त गरे । यसरी छात्रवृत्ति प्राप्त गरेपछि छात्रवृत्ति पाइन्छ भन्ने कुरा विद्यार्थीहरूलाई जानकारी भयो । सूचनाको हकको प्रयोगले उनीहरूलाई छात्रवृत्ति दिलाएपछि विद्यार्थीहरू खुसी भएका छन् ।

आफूले कहिले पनि छात्रवृत्ति रकम वितरण गरेको नदेखेको र आफ्ना केटाकेटीले कहिले पनि विद्यालयबाट छात्रवृत्ति नलगेको अभिभाक इन्द्रबहादुर नेपाली बताउँछन् । उहाँले भन्नुभयो, “यो विद्यालयमा जब सूचनाको हक प्रयोग गरी निवेदन गर्नुभयो अनि बल्ल केटाकेटीलाई छात्रवृत्ति प्राप्त भयो ।”

कक्षा ५ देखि १० सम्म आउँदा मात्र छात्रवृत्ति पाएको बताउनुहुन्छ, सिगाडा माविमा छात्रा कमलाकुमारी नेपाली । योभन्दा पहिला आफूले कहिल्यै पनि विद्यालयबाट छात्रवृत्ति नपाएको र अहिले सूचनाको हक प्रयोग गर्दा विद्यालयबाट छात्रवृत्ति पाएको सुनाउनुहुन्छ, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका सदस्य इन्द्र नेपाली ।

७. सूचना मागेर समुदायको अगुवाई

अमरगढी नगरपालिका-८ बखुण्डे बस्ने २८ वर्षीय भोजबहादुर सार्की मुक्त हलिया परिवारका सदस्य हुन् । साहूको खेतमा कृषि गरेको कार्य अनुभव भए पनि अन्य काम गर्ने सीप नहुँदा मुक्त हलिया परिवारका सदस्यहरूले जीवनयापनका लागि कठिन संघर्ष गर्नु परेको भोजबहादुर सुनाउँछन् । हाल डडेल्धुरा सदरमुकामस्थित डडेल्धुरा बहुमुखी क्याम्पसमा स्नातक तहमा अध्ययनरत सार्कीले छोटो समयमै समुदायको अगुवाका रूपमा आफूलाई स्थापित गर्न सफल भएका छन् । सार्वजनिक निकायमा सूचना माग गर्ने सूचना प्राप्त गर्ने र प्राप्त सूचनाका आधारमा समुदायका लागि आवश्यक योजना माग गर्ने अभ्यासले सार्कीलाई आफूसँगै आफ्नो समुदायको भलाईमा काम गर्ने अवसर प्राप्त भएको हो ।

ग्रामीण वातावरण विकास केन्द्र डडेल्धुराद्वारा कार्यान्वयन भइरहेको सुशासन परियोजनाअन्तर्गत सिमान्तकृत समुदायका नागरिकहरूका लागि सूचनाको हकसम्बन्धी तालिममा सहभागी भएपछि सार्कीले सूचना प्राप्त गर्ने तौरतारिका बारेमा जान्ने मौका पाए । आफ्नो समुदायमा रहेका मुक्त हलिया परिवारका सदस्यलाई कृषि व्यवसायतर्फ आकर्षित गर्न सकेमा उनीहरूको जीवनस्तरमा सुधार आउने सोच बनाएर भोजबहादुरले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा अमरगढी नगरपालिका कार्यालय पुगेर दलित तथा विपन्न समुदायका लागि लक्षित कार्यक्रम बारेमा सूचना माग गरे । प्राप्त सूचनाका आधारमा सिँचाई योजना माग गर्दा अमरगढी नगरपालिकाको कृषि शाखाबाट पहिलो पटक १,३०,०००/- बजेट विनियोजन भयो । सो रकमबाट समुदायमा पाइपमार्फत साना सिँचाई निर्माण कार्य सम्पन्न भएपछि छरछिमेकका १३ मुक्त हलिया परिवारलाई समेटेर मुक्त हलिया कृषक समुह दर्ता गरे ।

कृषक समूहका तर्फबाट प्रदेश कृषि निर्देशनालय दिपायलमा प्रस्तावना पेश गरेर १,३९,०००/- अनुदान भित्रचाउन सफल भोजबहादुरले प्राप्त सूचनाका आधारमा कार्यक्रम प्रस्तावना पेश गरेर आर्थिक वर्ष २०७५/०७६ को बजेटबाट कृषि ज्ञान केन्द्र डडेल्धुरामार्फत ५,५०,०००/- बजेट प्राप्त गरी व्यावसायिक तरकारी उत्पादनका लागि पोलिहाउस निर्माणका साथै पूर्वाधार विकास गर्न सफल भए । व्यावसायिक तरकारी उत्पादनमार्फत हाल मासिक २० हजार रुपैयाँसम्म नियमित आम्दानी गरिरहेका भोजबहादुर समुदायका अगुवा किसानका रूपमा परिचित छन् । उनकै अगुवाईमा समुदायका अन्य ८ परिवारले पनि व्यावसायिक तरकारी खेती गरेर मनगो आयआर्जन गरिरहेका छन् ।

आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछाडि परेको दलित तथा सिमान्तकृत समुदायका नागरिकहरू सूचनाको पहुँच नहुँदा पछाडि परेका छन् । सिमान्तकृत समुदायका लागि नीतिगत रूपमा विनियोजन गरिएको बजेटसमेत आफू अनुकूल कार्यान्वयन गर्न नसक्नु प्रमुख समस्याका रूपमा रहेको छ । मुक्त हलिया र दलित वर्गको अगुवाई गरिरहेका भोजबहादुरले पहुँचको आधारमा योजना बाँडफाँट हुने प्रवृत्तिका कारण आफ्नो समुदायका समस्या तथा आवश्यकता परिपूर्ति गर्न आवश्यकतामा आधारित योजना माग गर्दा निकै कठिनाइ भैलिरहेका थिए ।

बगण्डे दलित कृषक समूहका अध्यक्ष भोजबहादुर सार्की भन्छन्, “पहिले-पहिले हामीलाई केही पनि थाहा थिएन, तर, सुशासन परियोजनाको तालिम लिएपछि सरकारी र अन्य कार्यालयमा दलितका लागि के-के कार्यक्रम र योजनाहरू छन् भनेर जाने र माग गर्ने गर्नुपर्दो रहेछ भन्ने थाहा भयो र त्यसैअनुसार हामीले मुक्त हलियाका लागि थप एउटा अर्को समूह पनि गठन गर्‍यौं । कृषि ज्ञान केन्द्र डडेल्धुराबाट मुक्त हलियाका लागि जीविकोपार्जनका लागि तरकारी उत्पादन कार्यक्रमअन्तर्गत रु.५,६०,००० को कार्यक्रम र प्रदेश कृषि निर्देशनालय डोटीबाट कृषिसम्बन्धी योजनामा रु.१,३९,८२५ को योजना कार्यक्रम प्राप्त गरी कार्यान्वयन गर्न सफल भयौं ।

अनुसूचीहरू :

सूचनाको हकसम्बन्धी मोबाइल एप्लिकेसन (RTI Nepal App) बारे जानकारी

सूचना अधिकारीसमक्ष सूचना कसरी माग्ने ? सूचना मागको ढाँचा कस्तो हुनुपर्छ ? कार्यालय प्रमुख र आयोगमा कसरी उजुरी गर्ने ? सूचनाको हकको कानूनी व्यवस्था कस्तो छ ?

सूचनाको हकसम्बन्धी सम्पूर्ण विषयहरू थाहा पाउन RTI Nepal App हेर्न र प्रयोग गर्न सक्नुहुनेछ। छोटो समयमा धेरै कुरा सिक्न र बुझ्न सक्नुहुनेछ। सूचनाको हकको प्रयोगबाट आएका सकारात्मक परिवर्तनहरूको कथाहरू भए हामीलाई पनि पठाउन सक्नुहुनेछ। सूचनाको हकसम्बन्धी सहायता चाहिएमा फ्रिडम फोरममा सम्पर्क गर्न सक्नुहुनेछ। (फ्रिडम फोरम, थापाथली, पैसा नलाग्ने टेलिफोन नं. ९६६००९०२०२२)

RTI Nepal App डाउनलोड गर्ने तरिका

आफ्नो एन्ड्रोइड मोबाइलमा भएको Play Store मा जानुहोस् र RTI Nepal खोज्नुहोस् र डाउनलोड गर्नुहोस्।

तलको लिंकबाट पनि सिधै डाउनलोड गर्न सक्नुहुनेछ।

<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.rtinepal&hl=en>

सरकारी तथा सार्वजनिक विभिन्न सञ्चार माध्यममा कार्यरत श्रमजीवी पत्रकार एवं सञ्चारकर्मीहरू पेशागत संकटमा परेको र व्यवस्थापनबाट अन्यायमा परेको सुनिएकोले यसरी अन्यायमा पर्नु भएका पत्रकार एवं सञ्चारकर्मीहरूलाई श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी ऐन २०५१ र श्रम ऐन २०७४ अनुसारको हक पाउन कानूनी सहायता आवश्यक परेमा सम्पर्क गर्नु होला।

सम्पर्क ठेगाना:- freedomforum2005@gmail.com

01-4102030/ 014102022

हाम्रो **Toll Free No :- 16600102022** मा पनि सम्पर्क गर्नु सक्नुहुन्छ।

लिगल सपोर्ट डेस्क, फ्रिडम फोरम

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन - २०६४

प्रस्तावना: राज्यका काम कारवाही लोकतान्त्रिक पद्धतिअनुरूप खुला र पारदर्शी बनाइ नागरिकप्रति जवाफदेही र जिम्मेवार बनाउन, सार्वजनिक निकायमा रहेको सार्वजनिक महत्वको सूचनामा आमनागरिकको पहुँचलाई सरल र सहज बनाउन, राज्य र नागरिकको हितमा प्रतिकूल असर पार्ने संवेदनशील सूचनाको संरक्षण गर्न र नागरिकको सुसूचित हुने हकलाई संरक्षण र प्रचलन गराउने सम्बन्धमा कानुनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकाले, “व्यवस्थापिका- संसद्ले” यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद -१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

- (१) यस ऐनको नाम “सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४” रहेको छ ।
- (२) यो ऐन प्रमाणीकरण भएको मितिबाट ३० सौं दिनमा प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा:

विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) “सार्वजनिक निकाय” भन्नाले देहाय बमोजिमका निकाय वा संस्था सम्भन्नु पर्छ :-

- (१) संविधानअन्तर्गतका निकाय,
- (२) ऐनद्वारा स्थापित निकाय,
- (३) नेपाल सरकारद्वारा गठित निकाय,
- (४) कानुनद्वारा स्थापित सार्वजनिक सेवा प्रदायक संगठित संस्था वा प्रतिष्ठान,
- (५) प्रचलित कानुनबमोजिम दर्ता भएका राजनीतिक दल तथा संगठन,
- (६) नेपाल सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व वा नियन्त्रण रहेको वा अनुदानमा सञ्चालित वा नेपाल सरकारको अनुदान प्राप्त संगठित संस्था,
- (७) नेपाल सरकार वा कानुनद्वारा स्थापित निकायले कुनै सम्झौता गरी गठन गरेको संगठित संस्था,

- (८) प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा नेपाल सरकार वा विदेशी राष्ट्र वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ-संस्थाबाट रकम प्राप्त गरेर सञ्चालन भएका गैरसरकारी संघ-संस्थाहरू
- (९) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सार्वजनिक निकाय भनी तोकेका अन्य निकाय वा संस्था ।

(ख) “सूचना” भन्नाले सार्वजनिक निकायबाट सम्पादन हुने वा भएको सार्वजनिक महत्वको काम, तत्सम्बन्धी कारबाही वा निर्णयसँग सम्बन्धित कुनै लिखत सामग्री वा जानकारी सम्झनुपर्छ ।

(ग) “सार्वजनिक महत्व” भन्नाले सार्वजनिक सरोकारको विषय सम्झनुपर्छ ।

(घ) “लिखत” भन्नाले लिपिबद्ध भएको जुनसुकै किसिमको लिखत सम्झनुपर्छ र सो शब्दले कुनै यन्त्रको माध्यमबाट संकलन वा अद्यावधिक गरिएको वा मुद्रित वा पुनः प्रस्तुत गर्न सकिने श्रव्य-दृश्य सामग्री समेतलाई जनाउँछ ।

(ङ) “सूचनाको हक” भन्नाले सार्वजनिक निकायमा रहेको सार्वजनिक महत्वको सूचना माने र पाउने अधिकार सम्झनुपर्छ र सो शब्दले सार्वजनिक निकायमा रहेको कुनै लिखत, सामग्री वा सो निकायको काम कारबाहीको अध्ययन वा अवलोकन गर्ने त्यस्तो लिखतको प्रमाणित प्रतिलिपि प्राप्त गर्ने सार्वजनिक महत्वको निर्माण कार्य भइरहेको स्थलको भ्रमण र अवलोकन गर्ने, कुनै सामग्रीको प्रमाणित नमुना लिने वा कुनै पनि किसिमको यन्त्रमा राखिएको सूचना त्यस्तो यन्त्रमार्फत प्राप्त गर्ने अधिकार समेतलाई जनाउँछ ।

(च) “सूचना अधिकारी” भन्नाले दफा ६ बमोजिम तोकिएको व्यक्ति सम्झनुपर्छ ।

(छ) “प्रमुख” भन्नाले सार्वजनिक निकायको प्रमुख सम्झनुपर्छ ।

(ज) “आयोग” भन्नाले दफा ११ बमोजिमको राष्ट्रिय सूचना आयोग सम्झनुपर्छ ।

(झ) “प्रमुख सूचना आयुक्त” भन्नाले दफा ११ बमोजिम नियुक्त व्यक्ति सम्झनुपर्छ ।

(ञ) “सूचना आयुक्त” भन्नाले दफा ११ बमोजिम नियुक्त व्यक्ति सम्झनुपर्छ ।

(ट) “तोकिएको” वा “तोकिएबमोजिम” भन्नाले यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिएबमोजिम सम्भन्नुपर्छ ।

परिच्छेद- १

सूचनाको हक र सूचना प्रवाहसम्बन्धी व्यवस्था

३ सूचनाको हक हुने :

- (१) प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई यस ऐनको अधिनमा रही सूचनाको हक हुनेछ ।
- (२) प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई सार्वजनिक निकायमा रहेको सूचनामा पहुँच हुनेछ ।
- (३) उपदफा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सार्वजनिक निकायमा रहेको देहायको विषयसम्बन्धी सूचना प्रवाह गरिने छैन :-

- (क) नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रिय सुरक्षा सार्वजनिक शान्ति सुव्यवस्था वा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा गम्भीर खलल पार्ने,
- (ख) अपराधको अनुसन्धान, तहकिकात तथा अभियोजनामा प्रत्यक्ष असर पार्ने,
- (ग) आर्थिक, व्यापारिक तथा मौद्रिक हित वा बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण वा बैकिङ वा व्यापारिक गोपनीयतामा गम्भीर आघात पार्ने,
- (घ) विभिन्न जातजाति वा सम्प्रदायबीचको सुसम्बन्धमा प्रत्यक्ष रूपमा खलल पार्ने,
- (ङ) व्यक्तिगत गोपनीयता र व्यक्तिको जीउ, ज्यान, सम्पत्ति, स्वास्थ्य वा सुरक्षामा खतरा पुऱ्याउने ।

तर त्यसरी सूचना प्रवाह नगर्नु पर्ने उचित र पर्याप्त कारण भएकोमा बाहेक यस्तो सूचना प्रवाह गर्ने दायित्वबाट सार्वजनिक निकाय पन्छिन पाउने छैन ।

- (४) सार्वजनिक निकायको अभिलेखमा यस ऐनबमोजिम प्रवाह गर्न मिल्ने र नमिल्ने सूचना भए सूचना अधिकारीले प्रवाह गर्न मिल्ने सूचना छुट्याएर निवेदकलाई उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

४. सार्वजनिक निकायको दायित्व :

- (१) प्रत्येक सार्वजनिक निकायले नागरिकको सूचनाको हकको सम्मान र संरक्षण गर्नु गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनका लागि देहायका काम गर्नु सार्वजनिक निकायको दायित्व हुनेछ :-

- (क) सूचना वर्गीकरण र अद्यावधिक गरी समय-समयमा सार्वजनिक, प्रकाशन तथा प्रसारण गर्ने गराउने,
- (ख) सूचनामा नागरिकको पहुँच सरल र सहज बनाउने,
- (ग) आफ्नो काम कारवाही खुला र पारदर्शी रूपमा गर्ने
- (घ) आफ्नो कर्मचारीका लागि उपयुक्त तालिम र प्रशिक्षणको व्यवस्था गर्ने,

(३) सार्वजनिक निकायले उपदफा (२) को खण्ड (क) बमोजिम सूचना सार्वजनिक, प्रकाशन वा प्रसारण गर्दा विभिन्न राष्ट्रिय भाषा तथा आमसञ्चारका माध्यमबाट गर्न सक्नेछ ।

५. सूचनाको अद्यावधिक र प्रकाशन :

(१) सार्वजनिक निकायले आफ्नो निकायसँग सम्बन्धित सूचना अद्यावधिक गरी राख्नुपर्नेछ ।

(२) सार्वजनिक निकायले सम्भव भएसम्म यो ऐन लागू हुनुभन्दा कम्तीमा २० वर्ष अघिसम्मका आफ्ना निकायसँग सम्बन्धित सूचना उपदफा (१) बमोजिम अद्यावधिक गर्नु गराउनुपर्नेछ ।

(३) सार्वजनिक निकायले सो निकायसँग सम्बन्धित देहायका सूचना सूचीकृत गरी प्रकाशन गर्नुपर्नेछ-

- (क) निकायको स्वरूप र प्रकृति,
- (ख) निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार,
- (ग) निकायमा रहने कर्मचारी संख्या र कार्य विवरण,
- (घ) निकायबाट प्रदान गरिने सेवा,
- (ङ) सेवा प्रदान गर्ने निकायको शाखा र जिम्मेवार अधिकारी,
- (च) सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने दस्तुर र अवधि,
- (छ) निर्णय गर्ने प्रक्रिया र अधिकारी,
- (ज) निर्णयउपर उजुरी सुन्ने अधिकारी,
- (झ) सम्पादन गरेको कामको विवरण,

- (ज) सूचना अधिकारी र प्रमुखको नाम र पद,
- (ट) ऐन, नियम, विनियम वा निर्देशिकाको सूची,
- (ठ) आम्दानी, खर्च तथा आर्थिक कारोबारसम्बन्धी अद्यावधिक विवरण,
- (ड) तोकिएबमोजिमका अन्य विवरण ।

(४) सार्वजनिक निकायले उपदफा (३) बमोजिमको सूचना यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले तीन महिनाभित्र र त्यसपछि प्रत्येक तीन महिनामा अद्यावधिक गरी प्रकाशन गर्नुपर्नेछ ।

६. सूचना अधिकारीको व्यवस्था :

- (१) सार्वजनिक निकायले आफ्नो कार्यालयमा रहेको सूचना प्रवाह गर्ने प्रयोजनका लागि सूचना अधिकारीको व्यवस्था गर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम सूचना प्रवाह गर्ने प्रयोजनका लागि प्रमुखले आफ्नो कार्यालयमा रहेको सूचना नियमित रूपमा सूचना अधिकारीलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (३) सार्वजनिक निकायले सूचना प्रवाह गर्ने प्रयोजनको निम्ति आवश्यकताअनुसार सूचना शाखाको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

७. सूचना प्राप्त गर्ने कार्यविधि:

- (१) यस ऐनबमोजिम कुनै सूचना प्राप्त गर्न चाहने नेपाली नागरिकले त्यस्तो सूचना प्राप्त गर्नुपर्ने कारण खुलाई सम्बन्धित सूचना अधिकारीसमक्ष निवेदन दिनुपर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा सूचना अधिकारीले तत्काल उपलब्ध गराउन सकिने प्रकृतिको सूचना भए तत्काल र तत्काल उपलब्ध गराउन नसकिने प्रकृतिको सूचना भए निवेदन प्राप्त भएको मितिले १५ दिनभित्र निवेदकलाई सूचना उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा(२)बमोजिमतत्काल सूचना उपलब्ध गराउन नसकिने भएमा सूचना अधिकारीले सोको कारणसहितको जानकारी तुरुन्त निवेदकलाई गराउनुपर्नेछ ।
- (४) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सूचना अधिकारीले कुनै व्यक्तिको जीउ ज्यानको सुरक्षासँग सम्बन्धित सूचना माग गरेको रहेछ, भने त्यस्तो सूचना माग गरेको चौबीस घण्टाभित्र निवेदकलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (५) सूचना अधिकारीले निवेदकद्वारा माग भएको सूचना सम्भव भएसम्म माग

भएको स्वरूपमानै उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

- (६) उपदफा (५) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि निवेदकले माग गरेको स्वरूपमा सूचना उपलब्ध गराउँदा सूचनाको स्रोत बिग्रने, भत्कने वा नष्ट हुने सम्भावना भएमा सूचना अधिकारीले सोको कारण खोली उपयुक्त स्वरूपमा निवेदकलाई सूचना उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।
- (७) कुनै व्यक्तिले उपदफा (१) बमोजिम कुनै लिखत, सामग्री वा काम कारवाहीको अध्ययन वा अवलोकन गर्नका लागि निवेदन दिएको भए सूचना अधिकारीले निवेदकलाई त्यस्तो लिखत, सामग्री वा काम कारवाहीको अध्ययन वा अवलोकनको निमित्त मुनासिव समय उपलब्ध गराउनेछ ।
- (८) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त भएको निवेदन जाँचबुझ गर्दा निवेदकले माग गरेको सूचना आफ्नो निकायसँग सम्बन्धित नदेखिएमा सूचना अधिकारीले सो कुराको जानकारी तुरुन्त निवेदकलाई दिनुपर्नेछ ।

८. सूचनाबापत लाग्ने दस्तुर:

- (१) दफा(७) बमोजिम सूचना माग गर्दा निवेदकले तोकिएबमोजिमको दस्तुरसम्बन्धित निकायमा बुझाउनु पर्नेछ ।
तर, कुनै सूचनाको सन्दर्भमा प्रचलित कानूनमा छुट्टै दस्तुरको व्यवस्था रहेकोमा सोहीबमोजिम हुनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम दस्तुर तोक्दा सूचना उपलब्ध गराउँदा लाग्ने वास्तविक लागतको आधारमा तोकिनेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम तोकिएको दस्तुर लागतभन्दा बढी भएको लागेमा सम्बन्धित व्यक्तिले आयोगसमक्ष उजुरी दिन सक्नेछ ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिम परेको उजुरी जाँचबुझ गर्दा उपदफा (२) विपरीत दस्तुर तोकेको देखिएमा आयोगले त्यस्तो दस्तुर पुनरावलोकन गर्न आदेश दिन सक्नेछ ।

९. उजुरी दिन सक्ने :

- (१) सूचना अधिकारीले सूचना उपलब्ध नगराएमा, सूचना दिन अस्वीकार गरेमा, आंशिक रूपमा सूचना उपलब्ध गराएमा वा गलत सूचना दिएमा वा सरोकारवाला होइन भनी सूचना नदिएमा सम्बन्धितव्यक्तिले त्यसरी सूचना नपाएको वा आंशिक रूपमा सूचना पाएको मितिले ७ दिनभित्र प्रमुखसमक्ष उजुरी दिन सक्नेछ ।

- (२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त उजुरी जाँचबुझ गर्दा सूचना नदिएको वा आंशिक रूपमा सूचना दिएको वा गलत सूचना दिएको देखिएमा प्रमुखले निवेदकद्वारा माग भएबमोजिमको सूचना उपलब्ध गराउन सूचना अधिकारीलाई आदेश दिनेछ, र त्यसरी आदेश भएमा सूचना अधिकारीले सम्बन्धित निवेदकलाई सूचना उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम जाँचबुझ गर्दा सूचना अधिकारीले जानीजानी वा बदनियतपूर्वक सूचना नदिएको, सूचना दिन अस्वीकार गरेको वा आंशिक रूपमा सूचना दिएको वा गलत सूचना दिएको देखिएमा प्रमुखले त्यस्तो सूचना अधिकारीलाई प्रचलित कानूनबमोजिम विभागीय कारवाही गर्न सक्नेछ ।
- (४) उपदफा (२) बमोजिम जाँचबुझ गर्दा सूचना दिन नमिल्ने देखिएमा प्रमुखले सोही बेहोराको निर्णय गरी सोको कारण सहितको जानकारी निवेदकलाई दिनुपर्नेछ ।

१०. पुनरावेदन दिन सक्ने :

- (१) दफा (९) को उपदफा (४) बमोजिम प्रमुखले गरेको निर्णयउपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो निर्णयको जानकारी पाएको मितिले ३५ दिनभित्र आयोगसमक्ष पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त भएको पुनरावेदनको कारवाही र किनारा गर्दा आयोगले सम्बन्धित प्रमुख वा सूचना अधिकारीलाई आफूसमक्ष उपस्थित गराई बयान गराउन, कुनै लिखत पेस गर्न लगाउन, सो सम्बन्धमा साक्षी प्रमाण बुझ्न वा सार्वजनिक निकायबाट कुनै लिखतको नक्कल माग गर्न सक्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम पुनरावेदनको कारवाही र किनारा गर्दा आयोगले देहायबमोजिम गर्न सक्नेछ :-
  - (क) पुनरावेदनको बेहोरा मुनासिव देखिएमा समयावधि तोक्यो पुनरावेदकलाई बिनाशुल्क सूचना उपलब्ध गराउनु भनी सम्बन्धित प्रमुखको नाममा आदेश गर्न,
  - (ख) पुनरावेदन निरर्थक देखिएमा पुनरावेदन खारेज गर्न ।
- (४) आयोगले पुनरावेदन परेको ६० दिनभित्र सो पुनरावेदनको सम्बन्धमा आवश्यक कारवाही गरी अन्तिम निर्णय गर्नुपर्नेछ ।
- (५) आयोगले यस दफाबमोजिम पुनरावेदनको कारवाही गर्दा अपनाउनु पर्ने अन्य कार्यविधि तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद - ३

आयोगसम्बन्धी व्यवस्था

११. आयोगसम्बन्धी व्यवस्था:

- (१) सूचनाको हकको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रचलन गर्ने कामका लागि एक स्वतन्त्र राष्ट्रिय सूचना आयोग रहनेछ।
- (२) आयोगका प्रमुख सूचना आयुक्त र अन्य दुई जना सूचना आयुक्तहरू रहनेछन्।
- (३) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पदको नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्न देहायबमोजिमको एक समिति रहनेछ :-
  - (क) सभामुख - अध्यक्ष
  - (ख) सूचना तथा सञ्चारमन्त्री वा राज्यमन्त्री - सदस्य
  - (ग) सभापति, नेपाल पत्रकार महासंघ - सदस्य
- (४) उपदफा (३) बमोजिमको समितिको सिफारिसमा नेपाल सरकारले प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको नियुक्ति गर्नेछ र त्यसरी नियुक्ति गर्दा कम्तीमा एक जना महिला समावेश हुने गरी नियुक्ति गर्नुपर्नेछ।
- (५) उपदफा (३) बमोजिमको समितिले प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पदमा नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्दा सम्भव भएसम्म समावेशी सिद्धान्तको अनुशरण गर्नेछ।
- (६) उपदफा (३) बमोजिम नियुक्तिको सिफारिस गर्दा अपनाउने कार्यविधि सिफारिस समिति आफैले निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ।

१२. योग्यता: प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पदमा नियुक्ति हुन देहायबमोजिमको योग्यता पुगेको हुनुपर्नेछ :-

- (क) नेपाली नागरिक,
- (ख) मान्यता प्राप्त विश्वविद्यालयबाट कम्तीमा स्नातको उपाधि हासिल गरेको, र
- (ग) आमसञ्चार, कानून न्याय, सार्वजनिक प्रशासन, सूचना प्रविधि वा व्यवस्थापनको क्षेत्रमा कम्तीमा १५ वर्षको अनुभव हासिल गरेका,

१३. अयोग्यता: देहायको व्यक्ति प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पदमा नियुक्त हुन अयोग्य हुनेछ :-

- (क) दफा १२ बमोजिमको योग्यता नभएको,

- (ख) नैतिक पतन देखिने फौजदारी कसुरमा अदालतबाट दोषी ठहरी सजाय पाएको,
- (ग) सरकारी वा सार्वजनिक संस्थाको बहालवाला कर्मचारी,
- (घ) कुनै राजनीतिक पदमा बहाल रहेको, र
- (ङ) प्रचलित कानूनबमोजिम नियुक्तिका लागि अयोग्य भएको ।

१४. पदावधि:

- (१) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पदावधि ५ वर्षको हुनेछ र निज सो पदमा पुनः नियुक्त हुन सक्ने छैन ।
- (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सो उपदफामा लेखिएको पदावधिको अधीनमा रही सूचना आयुक्त प्रमुख सूचना आयुक्तको पदमा नियुक्त हुन सक्नेछ ।
- (३) आयोगको प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तहरूको पदावधि समाप्त हुनुभन्दा एक महिना अगाडि नै दफा ११ को उपदफा (३) बमोजिमको सिफारिस समितिले नयाँ नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्नुपर्नेछ ।

१५. पद रिक्त हुने: देहाएका अवस्थामा प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पद रिक्त भएको मानिनेछ :-

- (क) निजको मृत्यु भएमा,
- (ख) निजको उमेर ६५ वर्ष पूरा भएमा,
- (ग) निजले प्रधानमन्त्रीसमक्ष राजीनामा दिएमा,
- (घ) निजको पदावधि पूरा भएमा,
- (ङ) निज नैतिक पतन देखिने फौजदारी कसुरमा अदालतबाट दोषी ठहरिएमा, वा
- (च) निजलाई दफा १६ बमोजिम आफ्नो पदबाट हटाएमा,

१६. पदबाट हटाउन सक्ने :

व्यवस्थापिका-संसद्को सूचना तथा सञ्चारसँग सम्बन्धित समितिको सम्पूर्ण सदस्य संख्याको कम्तीमा दुईतिहाइ सदस्य उपस्थित भई बसेको बैठकको दुईतिहाइ बहुमतबाट कार्यक्षमताको अभाव वा खराब आचरण भएको वा इमान्दारीपूर्वक आफ्नो पदीय कर्तव्यको पालना नगरेको आधारमा पदमा रही रहनु उपयुक्त छैन भनी निर्णय भएको प्रस्ताव व्यवस्थापिका-संसद्को बैठकबाट पारित भएमा त्यस्तो प्रमुख सूचना

आयुक्त वा सूचना आयुक्त पदबाट हट्नेछ ।

तर, त्यस्तो आरोप लागेको प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्तलाई आफ्नो सफाइ पेस गर्न मुनासिव माफीको मौकाबाट वञ्चित गरिने छैन ।

१७. सेवा शर्तसम्बन्धी व्यवस्था: प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पारिश्रमिक, सेवा शर्त र सुविधासम्बन्धी व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

१८. शपथ: आफ्नो कार्यभार समाल्नु अघि प्रमुख सूचना आयुक्तले प्रधानमन्त्री र सूचनाआयुक्तले प्रमुख सूचना आयुक्तसमक्ष अनुसूचीबमोजिमको ढाँचामा शपथ ग्रहण गर्नुपर्ने छ ।

१९. आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार : यस ऐनमा अन्यत्र उल्लेखित काम, कर्तव्य र अधिकारको अतिरिक्त आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ:-

- (क) सार्वजनिक निकायमा रहेको सार्वजनिक महत्वको सूचनासम्बन्धी अभिलेख, लिखत तथा अन्य सामग्रीको अध्ययन तथा अवलोकन गर्ने,
- (ख) त्यस्तो निकायमा रहेको अभिलेख, लिखत वा अन्य सामग्रीसम्बन्धी सूचना सूचीकृत गरी मिलाई राख्न आदेश दिने,
- (ग) नागरिकको जानकारीका लागि सूचना सार्वजनिक गर्न सम्बन्धित सार्वजनिक निकायलाई आदेश दिने,
- (घ) समय किटान गरी निवेदकले माग गरेको सूचना दिन सम्बन्धित सार्वजनिक निकायलाई आदेश दिने,
- (ङ) यस ऐनबमोजिमको दायित्व पालना गर्न गराउन सम्बन्धित पक्षलाई आदेश दिने,
- (च) नेपाल सरकार तथा सूचना सञ्चारसँग सम्बन्धित विभिन्न निकायहरूलाई सूचनाको हकको संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि आवश्यक सुझाव दिने वा सिफारिस गर्ने,
- (छ) सूचनाको हकको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रचलन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने अन्य उपयुक्त आदेश दिने,

२०. अधिकार प्रत्यायोजन: आयोगले आफ्नो दफा ९ बमोजिम पुनरावेदनको कारवाही

र किनारा गर्ने अधिकार बाहेकका अन्य काम, कर्तव्य र अधिकारमध्ये कुनै काम, कर्तव्य र अधिकार प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्त वा कुनै निकाय वा अधिकारीलाई तोकिएको शर्तको अधिनमा रही प्रयोग तथा पालन गर्न पाउने गरी प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

२१. आयोगको कार्यालय : आयोगको केन्द्रीय कार्यालय काठमाडौं उपत्यकामा रहनेछ र आयोगले आवश्यकताअनुसार नेपालका विभिन्न स्थानमा आफ्नो कार्यालय खोल्न सक्नेछ ।

२२. आयोगको कर्मचारी:

- (१) आयोगमा आवश्यक संख्यामा कर्मचारीहरू रहनेछन् ।
- (२) आयोगलाई आवश्यक पर्ने कर्मचारी नेपाल सरकारले व्यवस्था गर्नेछ ।

२३. आयोगको खर्च:

- (१) आयोगका लागि आवश्यक खर्चको व्यवस्था नेपाल सरकारले गर्नेछ ।
- (२) आयोगले आफूलाई आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत नेपाल सरकारको पूर्वस्वीकृति लिएर अन्य क्षेत्रबाट पनि प्राप्त गर्न सक्नेछ ।

२४. आयोगलाई सहयोग गर्नुपर्ने : सार्वजनिक निकायले आयोगको काम कारवाहीमा सहयोग गर्नुपर्नेछ ।

२५. वार्षिक प्रतिवेदन:

- (१) आयोगले प्रत्येक वर्ष आफूले गरेका काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन प्रधानमन्त्रीमार्फत व्यवस्थापिका संसदमा प्रस्तुत गर्नुपर्ने छ ।
- (२) उपदफा(१) बमोजिमको प्रतिवेदन आयोगले सर्वसाधारणको जानकारीका लागि सार्वजनिक रूपमा प्रकाशन गर्नेछ ।

२६. नेपाल सरकारसँग सम्पर्क : आयोगले नेपाल सरकारसँग सम्पर्क राख्दा सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयमार्फत राख्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद-४

सूचनाको संरक्षणसम्बन्धी त्यतस्था

२७. सूचनाको वर्गीकरणसम्बन्धी व्यवस्था :

(१) सार्वजनिक निकायमा रहेका दफा ३ को उपदफा (३) सँग सम्बन्धित सूचनाको संरक्षण गर्नका लागि नीतिगत रूपमा सूचनाको वर्गीकरण गर्न देहायबमोजिमको एक समिति रहनेछ :

(क) नेपाल सरकारको मुख्य सचिव:- अध्यक्ष

(ख) सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव :- सदस्य

(ग) कार्यालय प्रमुख वा अध्यक्षले तोकेको सम्बन्धित विषयको विशेषज्ञ:- सदस्य

(२) उपदफा (१) अन्तर्गतको समितिले सूचनाको वर्गीकरण गर्ने प्रयोजनका लागि दफा ३ को उपदफा (३) सँग सम्बन्धित सूचना कति वर्षसम्म गोप्य राख्नुपर्ने हो सोको अवधि र संरक्षण गर्ने तरिका समेतका बारेमा निश्चित मापदण्ड निर्धारण गरी सोको जानकारी आयोगलाई दिनुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम समितिले गरेको वर्गीकरणमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो सूचना सार्वजनिक हुनुपर्ने भनी आयोगमा पुनरावलोकनका लागि निवेदन दिन सक्नेछ ।

(४) उपदफा(३)बमोजिम परेको निवेदनउपर आयोगले पुनरावलोकन गर्दा सो सूचना गोप्य राख्नुपर्ने नदेखिएमा सार्वजनिक गर्न आदेश दिनेछ ।

(५)को उपदफा (२) बमोजिम वर्गीकरण गरिएको सूचना त्यस्तो सूचनाको प्रकृतिअनुसार बढीमा ३० वर्षको अवधिसम्म गोप्य राख्न सकिनेछ ।

(६) उपदफा (५) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि त्यसरी गोप्य राख्नुपर्ने सूचना गोप्य राखी राख्नुपर्ने वा नपर्ने सम्बन्धमा समितिले प्रत्येक १० वर्षमा पुनरावलोकन गर्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम पुनरावलोकन गर्दा त्यस्तो सूचना थप अवधिसम्मका लागि

गोप्य राखी राख्नु पर्ने भएमा त्यसरी गोप्य रहनुपर्ने अवधि खुलाइ सो अवधिसम्म गोप्य राख्ने गरी र गोप्य राख्नु नपर्ने भएमा गोप्य राख्नु नपर्ने गरी वर्गीकरण गर्न सक्नेछ।

२८. सूचनाको संरक्षण:

- (१) सार्वजनिक निकायले आफूसमक्ष रहेका व्यक्तिगत प्रकृतिका सूचनाहरू अनधिकृत प्रकाशन र प्रसारण नहुने गरी संरक्षण गरी राख्नुपर्नेछ।
- (२) सार्वजनिक निकायमा रहेका व्यक्तिगत सूचनाहरू देहायको अवस्थामा बाहेक सम्बन्धित व्यक्तिको लिखित सहमतिबिना प्रयोग गर्न हुँदैन :-
  - (क) कुनै व्यक्तिको जीवन वा सर्वसाधारणको स्वास्थ्य वा सुरक्षामा रहेको गम्भीर खतरा निवारण गर्ने सम्बन्धमा,
  - (ख) प्रचलित कानूनबमोजिम प्रकट गर्नुपर्ने विषय भएमा,
  - (ग) भ्रष्टाचारको नियन्त्रण गर्ने सम्बन्धमा,

२९. सूचनादाताको संरक्षण :

- (१) सार्वजनिक निकायमा भएको वा भइरहेको वा हुन सक्ने भ्रष्टाचार, अनियमितता, प्रचलित कानूनबमोजिम अपराध मानिने कुनै कार्यको सूचना दिनुसम्बन्धित सार्वजनिक निकायका कर्मचारीको दायित्व हुनेछ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम सूचना दिने सूचनादाताको पहिचान गोप्य राख्नु सूचना प्राप्तकर्ताको कर्तव्य हुनेछ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिम सूचना दिएको कारणले त्यस्तो सूचनादातालाई पदबाट मुक्त गर्न वा कुनै किसिमको कानुनी दायित्व वहन गराउने गरी सजाय गरिने वा हानिनोक्सानी पुऱ्याउन पाइने छैन।
- (४) उपदफा (३) विपरीत हुने गरी सूचनादातालाई सजाय गरेमा वा हानिनोक्सानी पुऱ्याएमा सूचनादाताले सो निर्णय बदर गराउन क्षतिपूर्तिको मागसहितको उजुरी आयोगमा गर्न सक्नेछ।
- (५) आयोगले उपदफा (४) बमोजिम परेको उजुरीमा जाँचबुझ गर्दा सूचनादातालाई पदमुक्त गरेको भए त्यस्तो निर्णय बदर गर्न र सूचनादातालाई कुनै नोक्सानी पुगेको रहेछ भने क्षतिपूर्ति भराउनसमेत आदेश दिनसक्नेछ।

३०. व्यक्तिगत सूचना उपलब्ध गराउने:

- (१) कुनै व्यक्तिले सार्वजनिक निकायमा बहाल रहँदा सार्वजनिक पदसँग सम्बन्धित

विषयको सूचना माग गरेमा त्यस्तो निकायले माग भएबमोजिम सम्बन्धित व्यक्तिलाई सूचना उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

- (२) कुनै सरोकारवाला व्यक्तिले सार्वजनिक निकायमा रहेका आफूसँग सम्बन्धित विषयको सूचना माग गरेमा निजलाई सो सूचना उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिम सूचना माग गर्ने प्राप्त गर्ने कार्यविधि दफा ७ मा उल्लेख भएबमोजिम हुनेछ ।
- (४) उपदफा (१) बमोजिम सूचना लिँदा दफा ८ बमोजिमको दस्तुर लाग्नेछ ।

३१. सूचनाको दुरुपयोग गर्न नहुने:

- (१) कुनै पनि व्यक्तिले सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त गरेको सूचना जुन प्रयोजनका लागि प्राप्त गरेको हो सोही प्रयोजनका लागि प्रयोग नगरी दुरुपयोग गर्नुहुँदैन ।
- (२) उपदफा (१) विपरीत कुनै व्यक्तिले सूचनाको दुरुपयोग गरेमा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायले सो सम्बन्धमा आयोगसमक्ष उजुरी गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद - ५

सजाय तथा क्षतिपूर्तिसम्बन्धी व्यवस्था

३२. सजाय

- (१) सार्वजनिक निकायको प्रमुख वा सूचना अधिकारीले मुनासिव कारणबिना सूचना नदिएको वा दिन इन्कार गरेको, आशिक रूपमा वा गलत सूचना दिएको वा सूचना नष्ट गरेको देखिएमा आयोगले त्यस्तो प्रमुख वा सूचना अधिकारीलाई १ हजारदेखि २५ हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी त्यस्तो प्रमुख वा सूचना अधिकारी विभागीय कारबाही हुने पदमा रहेको भए निजलाई विभागीय सजायका लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।
- (२) सार्वजनिक निकायको प्रमुख वा सूचना अधिकारीले समयमा दिनुपर्ने सूचनाबिना कारण समयमा उपलब्ध नगराई ढिलाइ गरेमा जति दिन ढिलाइ गरेको हो प्रतिदिन २ सय रुपैयाँको दरले निजलाई जरिवाना हुनेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिम आयोगबाट विभागीय कारबाहीका लागि लेखी आएमा सार्वजनिक निकायले तीन महिनाभित्र त्यस्तो प्रमुख वा सूचना अधिकारीलाई विभागीय कारबाही गरी सोको जानकारी आयोगलाई दिनुपर्नेछ ।

- (४) कुनै व्यक्तिले सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त गरेको सूचना जुन प्रयोजनको निमित्त प्राप्त गरेको हो सोही प्रयोजनका लागि प्रयोग नगरी दुरुपयोग गरेको देखिएमा आयोगले सूचनाको दुरुपयोगको गम्भीरता हेरी त्यस्तो व्यक्तिलाई ५ हजारदेखि २५ हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।
- (५) आयोगले यस ऐनबमोजिम गरेको निर्णय वा दिएको आदेश पालना नगर्ने व्यक्तिलाई आयोगले १० हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

३३. क्षतिपूर्ति:

- (१) सार्वजनिक निकायको प्रमुख वा सूचना अधिकारीले यस ऐनबमोजिम सूचना नदिएको, दिन इन्कार गरेको, आंशिक रूपमा वा गलत सूचना दिएको वा सूचना नष्ट गरेको कारणले कुनै व्यक्तिलाई हानिनोक्सानी पर्न गएमा त्यस्तो व्यक्तिले सूचना नपाएको, आंशिक रूपमा वा गलत सूचना पाएको वा सूचना नष्ट गरेको मितिले तीन महिनाभित्र आयोगसमक्ष क्षतिपूर्तिका लागि निवेदन दिन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त निवेदन जाँचबुझ गर्दा मुनासिव देखिएमा आयोगले निवेदकलाई पर्न गएको वास्तविक हानिनोक्सानीलाई विचार गरी मुनासिव माफिकको क्षतिपूर्ति सम्बन्धित निकायबाट भराई दिन सक्नेछ ।

३४. पुनरावेदन: दफा(३२) बमोजिम आयोगले गरेको निर्णयउपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो निर्णयको जानकारी पाएको मितिले ३५ दिनभित्र पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद - ६

विविध

३५. सूचना सच्याउन सकिने:

- (१) सार्वजनिक निकायमा रहेको कुनै विषयको सूचना गलत छ भन्ने कुरा कुनै व्यक्तिलाई लागेमा त्यस्तो व्यक्तिले सो सूचना सच्याउनका लागि आवश्यक प्रमाणसहित सम्बन्धित प्रमुखसमक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा प्रमुखले सो सम्बन्धमा आवश्यक जाँचबुझ गर्नेछ र त्यसरी जाँचबुझ गर्दा आफ्नो निकायमा रहेको सूचना गलत

भएको देखिएमा निवेदन परेको सात दिनभित्र त्यस्तो सूचना सच्याइ सोको जानकारी निवेदकलाई दिनुपर्नेछ ।

३६. असल नियतले गरेको कामको बचाउ : यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रमुख वा सूचना अधिकारीले सूचना प्रवाह गर्ने सम्बन्धमा असल नियतले गरेको काम कारवाहीको सम्बन्धमा निजउपर कुनै प्रकारको मुद्दा चलाइने र निजलाई कुनै सजाय गरिने छैन ।

३७. यसै ऐनबमोजिम हुने : यस ऐनमा लेखिए जति कुरामा यसै ऐनबमोजिम र अन्यमा प्रचलित कानूनबमोजिम हुनेछ ।

३८. नियम बनाउने अधिकार : यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले आयोगसँग परामर्श गरी आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ ।

अनुसूची
(दफा १८ सँग सम्बन्धित)
शपथ

म.....मुलुक र जनताप्रति पूर्ण बफादार रही सत्य निष्ठापूर्वक प्रतिज्ञा गर्छु / ईश्वरको नाममा शपथ लिन्छु कि नेपालको राजकीयसत्ता र सार्वभौमसत्ता नेपाली जनतामा मात्र निहित रहनुपर्ने भनी जनताद्वारा जनआन्दोलनमार्फत अभिव्यक्त भावनालाई उच्च सम्मान गर्दै मुलुकको संविधान र कानुन प्रतिनिष्ठावान् रही आफूले ग्रहण गरेको प्रमुख सूचना आयुक्त/सूचना आयुक्त पदको जिम्मेवारी र कर्तव्य कसैकोडर, मोलाहिजा, पक्षपात, द्वेष वा लोभमा नपरी नागरिकको सुसूचित हुने हकको सम्मान गर्दै सूचनाको हकसम्बन्धी कानुनको प्रभावकारी प्रचलन र कार्यान्वयन गर्न क्रियाशील रहनेछु ।

मिति :-

हस्ताक्षर

सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली, २०६५

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३८ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले देहायका नियमहरू बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

- (१) यी नियमहरूको नाम “सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली, २०६५” रहेको छ ।
- (२) यो नियमावली तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस नियमावलीमा,-

- (क) “ऐन” भन्नाले सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ सम्भन्तुपर्छ ।
- (ख) “सचिव” भन्नाले नियम २० बमोजिम तोकिएको आयोगको सचिव सम्भन्तुपर्छ ।

३. सूचना प्रकाशन गर्नुपर्ने: सार्वजनिक निकायले ऐनको दफा ५ को उपदफा (३) मा लेखिएको अतिरिक्त देहायका सूचनासमेत सूचीकृत गरी प्रकाशन गर्नुपर्नेछ :-

- (क) अधिल्लो आर्थिक वर्षमा सार्वजनिक निकायले कुनै कार्यक्रम वा आयोजना सञ्चालन गरेको भए सोको विवरण,
- (ख) सार्वजनिक निकायको वेबसाइट भए सोको विवरण,
- (ग) सार्वजनिक निकायका सूचनाहरू अन्यत्र प्रकाशन भएका वा हुने भएको भए सोको विवरण ।

४. सूचनाबाट लाग्ने दस्तुर: (१) निवेदकले ऐनको दफा ७ बमोजिम सूचना माग गर्दा बुझाउनु पर्ने दस्तुरको सम्बन्धमा प्रचलित कानूनमा छुट्टै व्यवस्था गरेकामा सोही बमोजिमको दस्तुर र त्यस्तो दस्तुरको व्यवस्था नगरेकामा देहायबमोजिमको दस्तुरसम्बन्धित सार्वजनिक निकायसमक्ष बुझाउनु पर्नेछ :-

- (क) सामान्य आकारको (८ दशमलव ३ इन्च चौडाइ र ११ दशमलव ७ इन्च लम्बाइसम्म साइज भएको कागजमा तयार गरिएको वा रहेको सूचनाका लागि प्रतिपृष्ठ ५ रुपैयाँ,
- (ख) खण्ड (क) मा उल्लेख भएभन्दा ठूलो आकारको कागजमा तयार गरिएको वा रहेको सूचनाको लागि प्रतिपृष्ठ १० रुपैयाँ,

- (ग) डिस्क्रेट, सीडी र अन्य यस्तै प्रकारका विद्युतीय माध्यमद्वारा प्रदान गरिने सूचनाका लागि प्रतिडिस्क्रेट, सीडीबापत ५० रुपैयाँ,
- (घ) सार्वजनिक निकायमा रहेको कुनै लिखत, सामग्री वा सो निकायको काम कारवाहीको अध्ययन वा अवलोकन वा सार्वजनिक महत्वको निर्माण कार्य भइरहेको स्थलको भ्रमण वा अवलोकन आधा घण्टाभन्दा बढी समय गर्ने भएमा प्रतिघण्टा प्रतिव्यक्ति ५० रुपैयाँ ।

तर, सार्वजनिक पुस्तकालय र सार्वजनिक रूपमा निःशुल्क उपलब्ध गराइएको स्थानको अवलोकनबापत दस्तुर लाग्ने छैन ।

(२) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सामान्य आकारको (८ दशमलव ३ इन्च चौडाइ र ११ दशमलव २ इन्च लम्बाइसम्म साइज भएको कागजमा तयार गरिएको वा रहेको ५ पृष्ठसम्मको सूचना सम्बन्धित सार्वजनिक निकायले निःशुल्क उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै सूचना तयार गर्दा सो उपनियममा लेखिएभन्दा बढी खर्च लाग्ने भएमा सार्वजनिक निकायले वास्तविक लागतको आधारमा दस्तुर निर्धारण गर्न सक्नेछ ।

(४) यस नियममा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सार्वजनिक निकायले सूचना दिँदा लिने दस्तुरबापतको रकम नगदै लिने वा कुनै खास बैंकमा जम्मा गरी सोको भौचर पेस गर्न लगाउन वा सो रकमबराबरको टिकट निवेदनमा टाँस गर्न लगाउन सक्नेछ ।

(५) यस नियममा लेखिएको सूचनाबापतको दस्तुर प्रत्येक दुई वर्षमा पुनरावलोकन गरी अद्यावधिक गरिनेछ ।

५. पुनरावेदन दर्ता:

(१) ऐनको दफा १० को उपदफा (१) बमोजिम पुनरावेदन दिने व्यक्तिले अनुसूची बमोजिमको ढाँचामा आयोग समक्ष पुनरावेदन दिनुपर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम पुनरावेदन गर्दा सम्बन्धित व्यक्तिले चाहेमा आफैँ उपस्थित भई वा सम्बन्धित सार्वजनिक निकाय वा सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय वा कुनै हुलाकमार्फत पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम कुनै व्यक्तिले सार्वजनिक निकाय वा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमार्फत पुनरावेदन दिएकामा त्यस्तो कार्यालयले पुनरावेदन दिने व्यक्तिलाई बुझेको भर्पाइ दिई सो पुनरावेदन ३ दिनभित्र आयोगमा पठाइ दिनुपर्नेछ ।

(४) उपनियम (१) वा (२) बमोजिम प्राप्त भएको पुनरावेदन जाँचबुझ गर्दा ऐनको म्यादभित्र परेको देखिएमा सचिवले त्यस्तो पुनरावेदन दर्ता गर्नुपर्नेछ ।

(५) उपनियम (४) बमोजिम जाँचबुझ गर्दा प्राप्त पुनरावेदन ऐनको म्याद नाघी बुझाएको देखिएमा सचिवले सोही बेहोरा जनाइ पुनरावेदन दरपीठ गर्नुपर्नेछ ।

६. पुनरावेदनको कारवाही र निर्णय:

(१) आयोगले पुनरावेदनको कारवाही र किनारा गर्दा पुनरावेदकको माग दाबी, सम्बन्धित प्रमुखको जवाफ तथा प्राप्त सबुद प्रमाणको मूल्यांकनको आधारमा गर्नुपर्नेछ ।

(२) आयोगसमक्ष पुनरावेदन प्राप्त भएको मितिले ६० दिनभित्र आयोगले पुनरावेदनको किनारा गर्नुपर्नेछ ।

(३) आयोगले पुनरावेदकको मागबमोजिम सम्बन्धित प्रमुखको नाममा आदेश जारी गर्ने वा पुनरावेदन खारेज गर्ने आदेश गर्दा आधार र कारण खुलाउनु पर्नेछ ।

७. कार्यविधि निर्धारण गर्न सक्ने: (१) आयोगले पुनरावेदनको कारबाही र किनारा गर्ने सिलसिलामा सम्बन्धित प्रमुख, सूचना अधिकारी वा अन्य सम्बद्ध व्यक्तिलाई बयानका लागि आयोगसमक्ष उपस्थित गराउन वा सम्बद्ध व्यक्तिबाट लिखत वा सबुद प्रमाण पेस गर्न लगाउने सम्बन्धमा आवश्यक कार्यविधि निर्धारण गर्न सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको कार्यविधि आयोगले सार्वजनिक गर्नुपर्नेछ ।

८. आयोगको काम कारबाही: ऐन तथा यस नियमावलीमा अन्यथा उल्लेख भएकामा बाहेक आयोगको तर्फबाट गरिने सम्पूर्ण काम कारबाही आयोगको बैठकबाट निर्णय भएबमोजिम हुनेछ ।

९. आयोगको बैठक र निर्णय: (१) आयोगको बैठक आवश्यकताअनुसार बस्नेछ ।

(२) प्रमुख सूचना आयुक्तको निर्देशनमा सचिवले आयोगको बैठकको मिति, समय र छलफलको विषय सूची सूचना आयुक्तलाई उपलब्ध गराउनेछ ।

(३) प्रमुख सूचना आयुक्त र कम्तीमा एक जना सूचना आयुक्त वा दुई जना सूचना आयुक्त उपस्थित भएमा आयोगको बैठकका लागि गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ । यसरी बसेको बैठकमा कुनै निर्णयउपर राय बाभिएमा अनुपस्थित प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्तसमेत उपस्थित भएको अर्को बैठकमा पुनः पेस गर्नुपर्नेछ । घट

(४) आयोगको बैठकको अध्यक्षता प्रमुख सूचना आयुक्तले गर्नेछ । प्रमुख सूचना आयुक्तको अनुपस्थितिमा उपस्थित सूचना आयुक्तहरूमध्ये वरिष्ठ सूचना आयुक्तले बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ र त्यसरी बैठकको अध्यक्षता गर्ने सूचना आयुक्तले प्रमुख

सूचना आयुक्तको अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछ।

(५) बहुमत सूचना आयुक्तहरूको राय आयोगको निर्णय मानिनेछ।

(६) आयोगको निर्णय सचिवले प्रमाणित गरी राख्नेछ।

(७) आयोगको बैठकसम्बन्धी अन्य कार्यविधि आयोग आफैले निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ।

१०. पारिश्रमिक: (१) प्रमुख सूचना आयुक्त तथा सूचना आयुक्तको पारिश्रमिक क्रमशः २४ हजार ३ सय रुपैयाँ र २२ हजार ८ सय रुपैयाँ हुनेछ।

तर, यस नियममा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो नियमावली जारी हुँदाका बखत प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले खाइपाइ आएको मासिक पारिश्रमिक नै उपलब्ध गराइनेछ।

११. आवास, बिजुली, धारा र टेलिफोन सुविधा: (१) काठमाडौँ उपत्यकाभित्र आफ्नो वा आफ्नो संगोलमा रहेको परिवारको कुनै सदस्यको नाममा घर नहुने प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तलाई मासिक रूपमा घरभाडाबापत क्रमशः १२ हजार १ सय ५० रुपैयाँ र ११ हजार ४ सय रुपैयाँ दिइनेछ।

(२) काठमाडौँ उपत्यकाभित्र आफ्नो घर हुने प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तलाई घर सफाइ एवं मर्मतको निमित्त क्रमशः मासिक १ हजार ५ सय रुपैयाँ र १ हजार २ सय रुपैयाँ दिइनेछ।

(३) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्त प्रत्येकलाई टेलिफोन, बिजुली र धारा सुविधाबापत मासिक १ हजार ५ सय रुपैयाँ दिइनेछ।

१२. सवारी तथा इन्धन सुविधा: (१) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्त प्रत्येकलाई ड्राइभरसहितको मोटर एक, मासिक १ सय लिटर इन्धन र त्रैमासिक ५ लिटर लुब्रिकेन्ट नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनेछ ।

(२) आफ्नो निजी मोटर प्रयोग गर्ने प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तलाई एक/एक जना हलुका सवारी चालक, मासिक १ सय लिटर इन्धन र त्रैमासिक ५ लिटर लुब्रिकेन्ट बापतको रकम नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनेछ ।

(३) उपनियम (१) बमोजिम उपलब्ध गराइएको सरकारी मोटरको नियमित मर्मत र सम्भारको बन्दोबस्त आयोगबाट हुनेछ ।

(४) उपनियम (१) वा (२) बमोजिम सवारी साधनको बन्दोबस्त नभएको अवस्थामा प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तलाई सवारी तथा इन्धन सुविधाबापत मासिक रूपमा क्रमशः १५ हजार रुपैयाँ र १२ हजार रुपैयाँ दिइनेछ ।

१३. उपचार खर्च: (१) प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्तलाई प्रत्येक वर्ष एक महिनाको तलब बराबरको रकम वा वास्तविक रूपमा लागेको बिल बमोजिमको उपचार खर्चमध्ये जुन रकम कम हुन्छ सोही बमोजिमको रकम उपचार खर्चबापत दिइनेछ ।

(२) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्त बिरामी भई थप उपचार गर्नुपर्ने भएमा नेपाल सरकारले तोकेको मेडिकल बोर्डको सिफारिसको आधारमा नेपाल सरकारबाट उपयुक्त ठहर्‍याएको रकम थप उपचार खर्चदिन सकिनेछ ।

(३) यस नियममा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्तको उपचारबापत आयोगले नेपाल सरकारसँग परामर्श गरी स्वास्थ्यविमा (मेडिकल इन्स्योरेन्स) को व्यवस्था गर्न सक्नेछ र त्यस्तो व्यवस्था भएकामा यस नियम बमोजिमको उपचार खर्च उपलब्ध गराइने छैन ।

१४. दैनिक तथा भ्रमण भत्ता: (१) प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्तलाई आफ्नो ओहदासम्बन्धी काममा नेपालभित्र भ्रमण गर्दा देहायबमोजिम दैनिक तथा भ्रमण भत्ता दिइनेछ ।

(क) दैनिक भत्ता :- ५ सय रुपैयाँ

(ख) भ्रमण भत्ता :- (१) उपनियम (१) बमोजिम भ्रमणमा जाँदा बास बस्नु परेमा प्रत्येकरातका लागि प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तलाई १ हजार २ सय रुपैयाँमा नबढ्ने गरी एकपटकमा बढीमा सात दिनको करको प्रयोजनका लागि दर्ता भएको होटल बिल बमोजिमको होटल खर्च दिइनेछ ।

(२) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले दुर्गम क्षेत्रका कुनै जिल्लामा भ्रमण गरेबापत प्रचलित कानुनबमोजिम थप भ्रमण भत्ता पाउने भए सोसमेत पाउनेछ ।

(२) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तलाई आफ्नो ओहदासम्बन्धी काममा वा नेपाल सरकारको तर्फबाट विभिन्न समारोह, उत्सव, सम्मेलन इत्यादिमा भाग लिन नेपाल बाहिर भ्रमण गर्दा १७५ अमेरिकी डलर दैनिक तथा भ्रमण भत्ता दिइनेछ ।

तर, भारतको चेन्नाई, हैदरावाद, बैंगलोर, मुम्बई, दिल्ली, कोलकत्ता र बंगलादेशको ढाका र चटगाउँबाहेक अन्य स्थानमा रात बिताउनु पर्दा सो दरको ५० प्रतिशत रकम मात्र दिइनेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम नेपाल बाहिर भ्रमण गर्दा यस नियमावली बमोजिम दैनिक भत्ता पाउनेमा प्रस्थान गरेको दिनको पूरै र भ्रमणबाट फर्केको दिनको हकमा सो दिनभन्दा अघिल्लो दिनका लागि पाउने दैनिक भत्ताको आधा रकम मात्र दिइनेछ ।

(४) उपनियम (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै समारोह, उत्सव वा सम्मेलनमा भाग लिन जाने प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्तको सम्पूर्ण खर्च कुनै विदेशी सरकार वा संघ-संस्थाले बेहोर्ने भएमा निजले दैनिक २५ अमेरिकी डलर रकमपकेट खर्चबापत पाउनेछ ।

१५. चाडपर्व खर्च: (१) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले आफ्नो धर्म, संस्कृति र परम्पराअनुसार मनाइने चाडपर्वका लागि एक महिनाको पारिश्रमिक बराबरको रकम प्रत्येक वर्ष चाडपर्व खर्चका रूपमा पाउनेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको रकम प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले एक आर्थिक वर्षमा एक पटक आफ्नो धर्म, संस्कृति र परम्पराअनुसार मनाइने प्रमुख चाडपर्वको अवसरमा भुक्तानी लिन सक्नेछ ।

१६. पदीय आचरण: प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले आफ्नो सेवा र पद अनुकूलको आचरण पालना गर्नुपर्नेछ र त्यस्तो आचरणसम्बन्धी व्यवस्था आयोग आफैले बनाई लागू गर्नेछ ।

१७. बिदा: (१) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले प्रत्येक वर्ष पारिश्रमिकसहितको ६ दिन भइपरी आउने बिदा र छ दिन पर्व बिदा पाउने छन् ।

(२) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले प्रत्येक वर्ष तीस दिनमा नबढाइ पारिश्रमिक सहितको घर बिदा लिन पाउनेछ ।

(३) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले प्रत्येक वर्ष पारिश्रमिक सहितको १२ दिन बिरामी बिदा पाउनेछ ।

(४) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले घर बिदा र बिरामी बिदा सञ्चित गरीराख्न सक्नेछ र जुनसुकै बेहोराले निज आफ्नो पदमा बहाल नरहेमा निजको सञ्चित रहेको घर बिदा र बिरामी बिदाबापत निजले पाई आएको पारिश्रमिकको दरले हुन आउने रकम एकमुष्ट लिन पाउनेछ ।

(५) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले आफू किरिया बस्तु परेमा कुल धर्म हेरी बढीमा १५ दिनसम्मको पारिश्रमिक सहितको किरिया बिदा पाउनेछ ।

(६) महिला प्रमुख सूचना आयुक्त वा महिला सूचना आयुक्त गर्भवती भएमा प्रसूतिको अघि र पछि गरी निजले बढीमा ६० दिन पारिश्रमिक सहितको प्रसूति बिदा एकपटक पाउनेछ ।

१८. बिदा दिने अधिकारी: (१) प्रमुख सूचना आयुक्तले भइपरी आउने बिदा र पर्व बिदा आफैले लिन सक्नेछ र अन्य बिदाहरू नेपाल सरकारबाट स्वीकृत गराउनुपर्नेछ ।

(२) सूचना आयुक्तले सबै बिदाहरू प्रमुख सूचना आयुक्तबाट स्वीकृत गराउनुपर्नेछ ।

१९. कार्यवाहक भई काम गर्ने: (१) प्रमुख सूचना आयुक्त बिदामा बसेको, विदेशमा गएको वा प्रमुख सूचना आयुक्तको पद रिक्त भएको अवस्थामा त्यस्तो बिदाको अवधिभर, विदेशमा गएको अवधिभर वा रिक्त पद पूर्ति नभएसम्मका लागि वरिष्ठतम सूचना आयुक्तले कार्यवाहक प्रमुख सूचना आयुक्त भई काम गर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कार्यवाहक प्रमुख सूचना आयुक्त भई काम गर्ने सूचना आयुक्तले लगातार १५ दिनभन्दा बढी अवधि कार्यवाहक भई काम गरेमा त्यसरी कार्यवाहक भई काम गरेको अवधिभरका लागि प्रमुख सूचना आयुक्तले पाए सरहको पारिश्रमिक र सुविधा पाउनेछ ।

(३) यस नियमावलीको प्रयोजनका लागि वरिष्ठताको आधार कायम गर्दा नियुक्ति मितिको आधारमा गरिनेछ र सबै सूचना आयुक्तको नियुक्ति मिति एउटै भएमा नियुक्तिको क्रमको आधारमा वरिष्ठता कायम गरिनेछ ।

२०. सचिवसम्बन्धी व्यवस्था: (१) आयोगको प्रशासकीय प्रमुखका रूपमा काम गर्न एकजना सचिव रहनेछ ।

(२) नेपाल सरकारले निजामती सेवाको राजपत्रांकित विशिष्ट श्रेणीको कुनै अधिकृतलाई आयोगको सचिवका रूपमा काम गर्न तोक्नेछ ।

२१. सचिवको काम, कर्तव्य र अधिकार: सचिवको काम, कर्तव्य र अधिकार यस नियमावलीमा अन्यत्र लेखिएको अतिरिक्त देहायबमोजिम हुनेछ :-

- (क) आयोगको प्रशासकीय प्रमुखका रूपमा काम गर्ने,
- (ख) आयोगमा परेका पुनरावेदन, निवेदन, उजुरी तथा अन्य प्रयोजनका लागि आवश्यक पर्ने कागजात सम्बन्धित निकायबाट भिकाउने,
- (ग) पुनरावेदन, निवेदन तथा उजुरी साथ संलग्न कागजात जाँचबुझ गर्ने,
- (घ) आयोगको निर्णय तथा आदेशको कार्यान्वयन गर्ने गराउने,
- (ङ) आयोगको तर्फबाट अन्य कुनै निकायमा सम्पर्क गर्नुपर्ने भएमा पत्राचार गर्ने वा गराउने,
- (च) आयोगमा जम्मा भएको दस्तुर तथा रकम सरकारी कोषमा जम्मा गर्न लगाउने,
- (छ) आयोगसमक्ष परेको पुनरावेदन, निवेदन तथा उजुरी जाँचबुझ गरी आयोग समक्ष पेस गर्ने,
- (ज) आयोगको तर्फबाट गर्नुपर्ने प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरू गर्ने वा गराउने,
- (झ) आयोगको काम कारबाहीसँग सम्बन्धित तथा आयोगले तोके बमोजिमको अन्यकाम गर्ने वा गराउने ।

२२. सचिवको आदेश उपरको उजुरी: (१) ऐन वा यस नियमावली बमोजिम आयोगसमक्ष परेको पुनरावेदन, निवेदन वा उजुरीका सम्बन्धमा सचिवले नियम ५ को उपनियम (५) बमोजिम दिएको आदेश उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो आदेश दिएको मितिले १५ दिनभित्र आयोगसमक्ष उजुरी गर्न सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै उजुरी परेमा आयोगले सो सम्बन्धमा आवश्यक जाँचबुझ गरी ७ दिनभित्र टुंगो लगाउनुपर्नेछ ।

२३. निर्णय गर्ने वा सूचना उपलब्ध गराउने अवधि: (१) ऐनको दफा ९ को उपदफा (१) बमोजिम परेको उजुरीको सम्बन्धमा प्रमुखले आवश्यक जाँचबुझ गरी ७ दिनभित्र

अन्तिम टुंगो लगाई सक्नुपर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम उजुरी जाँचबुझ गर्दा ऐनको दफा ९ को उपदफा (२) बमोजिम उजुर गर्ने व्यक्तिलाई सूचना उपलब्ध गराउन पर्ने देखिएमा प्रमुखले त्यसरी उजुरी टुंगो लागेको मितिले बढीमा ७ दिनको म्याद दिई सूचना उपलब्ध गराउनसम्बन्धित सूचना अधिकृतलाई आदेश दिनुपर्नेछ ।

२४. सूचना दुरुपयोग गरेमा उजुरी गर्नेसम्बन्धी कार्यविधि: (१) कुनै व्यक्तिले सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त गरेको सूचना जुन प्रयोजनका लागि प्राप्त गरेको हो सो प्रयोजनका लागि प्रयोग नगरी दुरुपयोग गरेमा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायले त्यसरी सूचना दुरुपयोग गरेको जानकारी भएको मितिले ३५ दिनभित्र आयोगसमक्ष उजुरी गर्न सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम प्राप्त भएको उजुरी जाँचबुझ गर्दा सूचना प्राप्त गर्ने व्यक्तिले सूचना दुरुपयोग गरेको देखिएमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई ऐनबमोजिम सजाय गर्नेछ । (३) उपनियम (२) बमोजिम सजाय गर्नुअघि आयोगले आवश्यक ठानेमा सूचना दुरुपयोगको आरोप लागेको व्यक्तिलाई आयोगसमक्ष भिकाइ बयान गराउन सक्नेछ ।

२५. निर्देशिका जारी गर्न सक्ने: (१) आयोगले आफ्नो काम कारवाही सुचारु रूपले सञ्चालन गर्नका लागि आवश्यक निर्देशिका बनाइ जारी गर्न सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम जारी गरेको निर्देशिका सार्वजनिक रूपमा प्रकाशन गर्नुपर्नेछ ।

अनुसूची
(नियम ५ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)
श्री राष्ट्रिय सूचना आयोगमा दिएको पुनरावेदन

मार्फत..... कार्यालय
..... पुनरावेदक

विरुद्ध

प्रत्यर्थी

विपक्षी

विषय: .....

..... सार्वजनिक निकायको
प्रमुख श्री..... ले मिति ..... मा मलाई/हामीलाई
..... विषयको सूचना दिन नमिल्ने गरी निर्णय गरेकोमा देहायको आधार
र कारणबाट मलाई/हामीलाई सो निर्णयमा चित्त नबुझेको हुँदा ऐनको म्याद ३५ दिनभित्र
यो पुनरावेदन गर्दछु/गर्दछौं ।

(क)

(ख)

(ग)

(घ)

माथि लेखिएको बेहोरा ठीक साँचो हो, भुट्टा ठहरे
कानुनबमोजिम सहुंला बुझाउँला ।

संलग्न कागजात

(क) सार्वजनिक निकायको प्रमुखले गरेको निर्णयको प्रतिलिपि ।

(ख)

(ग)

पुनरावेदकको सही

इति सम्बत्..... साल..... महिना..... गते रोज ..... शुभम् ।

सूचनाको हकसम्बन्धी थप जानकारीका लागि

सूचनाको हक: व्यावहारिक प्रयोग (हाते पुस्तिका)

<http://freedomforum.org.np/download/guidebook-on-practical-use-of-right-to-information/?wpdmml=1333&refresh=5efcc5ac6b66e1593623980>

सरकारी निकायले स्वतः प्रकाशन (Pro-active Disclosure) गर्नुपर्ने विवरणसम्बन्धी निर्देशिका, २०७१

<https://nic.gov.np/page/guidelines-of-proactive-disclosure-details-for-public-agencies-2071>

सूचना अधिकारीको काम कर्तव्य र अधिकार निर्देशिका २०७३

<https://nic.gov.np/page/pios-work-responsibility-and-right-guidelines-2073>

सूचनाको हकसम्बन्धी सचित्र पुस्तिका २०७२

[https://nic.gov.np/page/pictorial-guide-book-on-rti-2015;"rgfsf}{xs sfof{Gjog;DaGWLcg'udg lgb}{lzs, @\)&^](https://nic.gov.np/page/pictorial-guide-book-on-rti-2015;)

सूचनाको हक कार्यान्वयनसम्बन्धी अनुगमन निर्देशिका, २०७६

<https://nic.gov.np/page/procedures-related-to-implementation-of-right-of-information-2076>

राष्ट्रिय सूचना आयोगको निवेदनको कारबाही र किनारा गर्ने कार्यविधि, २०७२

<https://nic.gov.np/page/procedures-related-to-edging-and-proceedings-nics-application-2072>

सूचनाको हक कार्यान्वयनसम्बन्धी अनुगमन निर्देशिका, २०७६

[https://mocit.gov.np/application/resources/admin/uploads/source/Regulations/ ;rfgf%20xs%20sfof{Gjog%20lgb}{zg,%20@\)&^}.pdf](https://mocit.gov.np/application/resources/admin/uploads/source/Regulations/ ;rfgf%20xs%20sfof{Gjog%20lgb}{zg,%20@)&^}.pdf)

Right to Information Analysis

<http://freedomforum.org.np/download/rti-analysis/?wpdmml=1307&refresh=5efcc68e4b2361593624206>

Empowering Citizens through Right to Information Success Stories from Nepal

<http://freedomforum.org.np/download/right-to-information-success-stories-nepali/?wpdmml=1317&refresh=5efcc64a95fe31593624138>

Sustainable use of Technology for Public Sector Accountability in Nepal

www.susasan.org

सूचना र सूचनाको हक भनेको के हो ?

सूचना भनेको सरकारी अड्डा तथा सार्वजनिक निकायमा भएका कागजात, लिखत वा जानकारी आदी हुन् । सूचनाको हक भनेको नेपाली नागरिकले सरकारी तथा सार्वजनिक निकायले गर्ने कामको शिवरण, निर्णय र ति निकायमा रहेका कागजात, लिखत, फाइल सबै कुरा हेर्ने, पढ्ने तथा तिनको नक्कल लिन पाउने हक हो ।

सूचना प्राप्त नगएमा के गर्न सकिन्छ ?

सूचना मागेपछि सूचना अधिकारीले तत्काल दिन सकिने सूचना भए तत्कालै र तत्काल उपलब्ध हुन नसक्ने सूचना भएमा १५ दिनभित्र दिनु पर्दछ । सो अवधी भित्र पनि सूचना प्राप्त नभएमा सूचना माग गरेको कार्यालयको प्रमुख समक्ष निवेदन दिनु पर्दछ । त्यसरी माग्दा पनि सूचना प्राप्त नभएमा राष्ट्रिय सूचना आयोगमा उजुरी दिन सकिन्छ । त्यसरी उजुरी परेमा आयोगले १० दिनभित्र फिर्ताफानी गरिसक्नुपर्छ ।

सूचनाको हक किन महत्वपूर्ण छ ?

सूचनाको हकले नागरिकको आफ्नो व्यक्तिगत तथा सार्वजनिक सरकारीको विषयमा सम्बन्धित काम कारवाहीको बारेमा जानकारी लिने अधिकार सरलमा गरेको छ । सम्वन्धित नागरिकले आफ्नो काम कारवाहीमा किन ढिलै हुँदै गएको थाहा पाउन, आफ्नो तिरेको कर कति र कसरी खर्च भएको छ भनेर ज्ञान प्राप्त गर्न मात्र नभएर आफूलाई आवश्यक गरेको अन्य जानकारीहरू लिन सक्दछन् ।

के सूचना लिन पैसा लाग्छ ?

सार्वजनिक निकायबाट ५ पेज सम्मको सूचना लिन पैसा लाग्दैन । सो भन्दा बढी सूचनाको लागि भने पैसा तिर्नु पर्दछ । तर त्यस्तो शुल्क निँदा सार्वजनिक निकायले सूचना दिँदा लाग्ने वास्तविक लागत भन्दा धेरै लिन पाउँदैनन् ।

सूचना कहाँबाट र कसरी प्राप्त गर्न सकिन्छ ?

सरकारी कार्यालयहरू जस्तै जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला हुलाक, सिफार्ड, शिक्षा तथा स्वास्थ्यसंगसम्बन्धित कार्यालयहरू तथा स्थानीय निकाय जस्तै गाविस, नगरपालिका, त्रिविस र बडा कार्यालय लगायतका सार्वजनिक निकायहरूमा गएर सूचना माग गर्न सकिन्छ । ती निकायका सूचना अधिकारी वा कार्यालय प्रमुखसमक्ष लिखित निवेदन दिई सूचना प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

कस्तो किसिमको सूचना माग गर्न सकिन्छ ?

सार्वजनिक निकायमा रहेका सबै किसिमका सूचनाहरू माग गर्न सकिन्छ तर अर्को गोपनीयता हुनु हुने, देशको सुरक्षामा असर पार्ने, अपराध अनुसन्धानमा असर गर्ने, सामाजिक सुसम्बन्धमा असर पार्ने लगायतका सूचनाहरू भने गोप्य रहन सक्दछन् ।

**ज्ञान, शक्ति र सम्पतिको श्रोत,
सूचना हाम्रो अधिकार !**

तपाईंलाई सूचनाको हक सम्बन्धी कुनै पनि जानकारी आवश्यक परेमा वा कानुनी सल्लाह चाहिएमा "सूचनाको हकका लागि नागरिक अभियान"मा सम्पर्क गर्नु हुनेछ । आवश्यक परेको अवस्थामा हामी नि:शुल्क कानुनी सहायता उपलब्ध गराउँदछौं ।

सूचनाको हकका लागि नागरिक अभियान
Citizens' Campaign for Right to Information (CCRI)
संस्थापक: डा. आर. शिवम शर्मा, एम.बी.बी.एस., एम.ए. एम.डी., एम.ए.सी.सी.
संस्थापक: डा. आर. शिवम शर्मा, एम.बी.बी.एस., एम.ए. एम.डी., एम.ए.सी.सी.
संस्थापक: डा. आर. शिवम शर्मा, एम.बी.बी.एस., एम.ए. एम.डी., एम.ए.सी.सी.

सन्दर्भ सामग्रीहरू

- खुला नलेज नेपाल (२०७३)। खुला तथ्याङ्क पुस्तिका, काठमाडौं, नेपाल।
- दाहाल तारानाथ र सिग्देल सन्तोष (२०६५)। सूचनाको हकसम्बन्धी हाते पुस्तिका, काठमाडौं, नेपाल, सूचनाको हकका लागि नागरिक अभियान।
- नेपाल कानून आयोग (२०६४)। सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४, काठमाडौं, नेपाल।
- नेपाल कानून आयोग (२०६५)। सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली २०६५, काठमाडौं, नेपाल।
- नेपाल कानून आयोग (२०७२)। नेपालको संविधान २०७२, काठमाडौं, नेपाल।
- फ्रिडम फोरम (२०७६)। एकीकृत प्रविधिमाफत सुशासन प्रवर्द्धनमा नागरिक सहभागिता: प्रशिक्षण सहजीकरण सहायक पुस्तिका, काठमाडौं, नेपाल।
- फ्रिडम फोरम। सूचनाको हक: व्यावहारिक प्रयोग सहयोगी पुस्तिका, काठमाडौं, नेपाल।
- फ्रिडम फोरम (२०७०)। सूचना शक्ति (केही सफल कथा), काठमाडौं, नेपाल।
- बाँस्कोटा कृष्णहरि, पोखरेल किरण, तिम्सिना यशोदा, भ्ना धर्मेन्द्र (सं), (२०७४)। सूचनाको सन्देश, राष्ट्रिय सूचना आयोग, काठमाडौं, नेपाल।
- राष्ट्रिय सूचना आयोग (२०७३)। सूचनाको हक किन?, काठमाडौं, नेपाल।
- राष्ट्रिय सूचना आयोग (२०७५)। सूचनाको हक: सफलताका कथाहरू, काठमाडौं, नेपाल।

Websites

www.susasan.org
www.drrortal.gov.np
www.lawcommission.gov.np
www.nvc.gov.np
www.nic.gov.np
www.ccrinepal.org
www.freedomforum.org.np

सुशासन परियोजनाका साभेदार संस्थाहरू

	सेसी नेपाल, काठमाडौं
	फ्रिडम फोरम, काठमाडौं
	योङ्ग इन्नोभेसन्स, ललितपुर
	मालिका विकास सङ्घ, अर्घाखाँडा
	ग्राम विकास तथा अनुसन्धान केन्द्र, कैलाली
	ग्रामीण वातावरण विकास केन्द्र, डडेलधुरा
	साहारा नेपाल, बभ्राङ्ग
	सल्म नेपाल, ललितपुर
	टुकी सङ्घ, सुनकोशी, सिन्धुपाल्चोक

फ्रीडम फोरम

थापाथली, काठमाडौं, नेपाल

पोष्ट बक्स: २४२९२

फोन: ४१०२०३०/४१०२०२२

इमेल: info@freedomforum.org.np

www.freedomforum.org.np

टोल फ्रि नं: १६६००१०२०२२